1999
ژىل
5 - ئىيۇن
شەنبە
6
(4119)

يېڭى ھايات

Йеңи һаят

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي گېزىت. 1970 - ژىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ

ئەۋلادىڭ سېنى ئۇنتۇمايدۇ

«قەبرىگە قويالمىغان گۈلنى ھەيكىلىگە قوياي دەپ...»

مۇھەددىس جالالوۋ ل. مۇتەللىپ ھەيكىلى ئالدىدا.

دەرھەقىقەت، شائىر ئۆلمەيدۇ. چۈنكى ئۇ ئۆز ئەۋلادلىرىغا مەڭگۈ ئۆلمەس شېئىرلىرىنى مىراس قىلىپ قالدۇرۇپ كېتىدۇ. شائىر ھېچ قاچان ئۆلمەيدۇ! چۈنكى ئۇنىڭ نامىنى ئەۋلادلىرى ھەر دايىم ئېغىزدىن چۈشەرمەي، تىللاردا داستان قىلىپ ئېيتىدۇ. ئەينە شۇنداق نامى ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا داستان بولۇپ كېلىۋاتقان يالقۇنلۇق شائىر - بارى - يوقى ژىگىرمە ئۈچ ژىلدىن سەل ئۇشۇق ۋاقىت ھايات كەچۈرسىمۇ، مەڭگۈ ئۆلمەس ئەسەرلەرنى يارىتىپ، خەلقىگە قالدۇرۇپ كەتكەن لۇتپۇللا مۇتەللىپتۇر.

تەغدىر تەقەززاسى بىلەن ئۇيغۇرنىڭ بىر ئاقسۇسىدا تۇغۇلۇپ، ئۇيغۇرنىڭ يەنە بىر ئاقسۇسىدا ھالاك بولغان شائىر بۇ كۈنى يەنە قايتىدىن تۇغۇلغاندەك. ۋۇرەكلەرنى تەۋرىتەكەن تەنتەنە قاتناشچىلىرى ئارىسىدا ئۇنىڭ ئۆزى ھايات ژۈرگەندەك بىلىندى. ئەندى چوڭ ئاقسۇ تۇرغۇنلىرى ئەركە ۋە ئەزىز شائىرى بىلەن يەنە بىر قېتىم دىدارلاشقاندەك بولدى: مەدەنىيەت ئۆيىنىڭ كەڭ ھويلىسىغا ئورنىتىلغان لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ھەيكىلى يۇرتداشلىرىغا تازىم قىلىپ، سالام بېرىپ تۇرغاندەك تۇيۇلدى ھەر قايسىمىزغا.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ ھەيكىلىنىڭ ئېچىلىشىغا بېغىشلانغان تەنتەنىلىك مىتىڭنى يېزا ھاكىمى سۇلتان ئىسلاموۋ قىسقىچە كىرىشمە سۆز بىلەن ئاچتى. ئاندىن تەنتەنە تىزگىنىنى ئۆز قوللىرىغا ئالغان ئۇيغۇر تىياترىنىڭ ئارتىستلىرى تۇردىبۈۋى ئابلىزوۋا بىلەن پەرھات داۋۇتوۋ ل. مۇتەللىپنىڭ شېئىرلىرىنى ۋە باشقا ئەدىبلەرنىڭ ئۇنىڭغا بېغىشلانغان شېئىرلىرىنى ئوقۇپ، تەنتەنىنىڭ تەسىرىنى تېخىمۇ ئاشۇردى. ۋۇرەكلەرنى تەۋرەندۈرگەن شېئىرلار ئارىلىغىدا نۆۋەت بىلەن سۆز ئالغان ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ چوڭ ئاقسۇ يېزىسىدىكى شۆبىسىنىڭ رەئىسى توختاسۇن خوشنىيازوۋ، لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ سىڭلىسى رېھان مۇتەللىپوۋا، يازغۇچى ۋە دراماتورگ شايىم شاۋايېۋ، جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى يولداش ئازاماتوۋ، شائىر دولقۇن ياسىنوۋ، ل. مۇتەللىپنىڭ ھەيكىلىنى ياسىغان ھەيكەلتاراش نۇرلان دالىبايېۋ، «لۇتپۇللا مۇتەللىپ» رومانىنىڭ مۇئەللىپى يازغۇچى مەسىمجان زۇلپىقاروۋ، ل. مۇتەللىپنىڭ ئاكىسىنىڭ بالىسى كەشپۇللام، شائىر ھەيكىلىنى ئورنىتىش تەشەببۇسكارى بولغان مۇھەددىس جالالوۋ ۋە باشقىلار لۇتپۇللا مۇتەللىپ توغرىلىق ئىللىق سۆزلەرنى ئېيتىپ، چوڭ ئاقسۇلۇقلارنىڭ بۇ ساۋاپلىق ئىشىغا ھەر بىر ئۇيغۇرنىڭ ئالاھىدە مىننەتدار ئېكەنلىكىنى ئىزھار قىلىشتى.

بۇ تەجايىپ ئىشقا سېناتور مارس باتتالوۋمۇ ئۆز مىننەتدارلىغىنى ئىزھار قىلغان. ئۇ ئاستانا شەھرىدىن موشۇ مەراسىمنى ئۇيۇشتۇرغۇچىلار نامىغا ئەۋەتكەن تېلېگراممىسىدا «چوڭ ئاقسۇلۇقلارنىڭ بۇ تەشەببۇسى ئۇيغۇرلارنىڭ چوڭ بايرىمىغا ئايلىنىدىغانلىغىنى» ئالاھىدە قەيت قىلىدۇ.

يەنە شۇ ئەرسىنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئۆتۈش كېرەككى، ل. مۇتەللىپ ھەيكىلىنىڭ قەد كۆتىرىشىگە موشۇ يېزىنىڭ تۇرغۇنى، شائىر شېئىرلىرىنىڭ چوڭ مۇخلىسى مۇھەددىس جالالوۋنىڭ تەشەببۇسى تۈرتكە بولدى.

- موشۇ يەردە لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ تۇغۇلغىنىغا يەتمىش ژىل تولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن مەراسىمدا شائىرغا يادىكارلىق ئورنىتىش مەسىلىسى كۆتىرىلگەن ئىدى، - دەيدۇ مۇھەددىس جالالوۋ، - شۇ ۋاقىتتا مەن ئاقسۇدا يۇرتداش شائىرىمىزغا يادىكارلىق ئورنىتىمەن دەپ ئوزەمگە - ئوزەم ۋەدە بەرگەن. شۇنىڭدىن بۇيان بەش - ئالتە ژىل ئۆتتى. تا موشۇ كەمگىچە ئوزەم ياخشى كۆرىدىغان، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇيغۇرنىڭ ئۇلۇق شائىرى لۇتپۇللىنىڭ قەبرىگە گۈل قويالمىساممۇ، ھەيكىلىگە بولسىمۇ گۈل قوياي دېگەن مەخسەت ماڭا ئارام بەرمىدى. مانا بۈگۈن ئارمىنىمغا يەتتىم. بۈگۈن مېنىڭدەك بەختلىك ئادەم بولمىسا كېرەك، دەپ ئويلايمەن.

مۇھەددىسنىڭ ئېيتىشىچە، شائىر ھەيكىلىنى ئورنىتىشقا ئاساسەن ئۇ ئۆزىنىڭ شەخسىي مەبلىغىنى سەرىپ قىلغان. شۇنداقلا بۇ ساۋاپلىق ئىشتىن ئۆز مىللىتىنىڭ تەغدىرىگە بىپەرۋا ئەمەس، خەيرىخاھلىق ئىشلىرى بىلەن جامائەتچىلىك ئارىسىدا كەڭ تونۇلغان دىلمۇرات قۇزىيېۋ، ماكېلان شەرىپوۋ، ئەخمەتجان شاردىنوۋ، ئاسىمجان زىلاۋدىنوۋ، دىلبەرىم ساماساقوۋا، سانىيەم باۋدىنوۋا، گۈلنىسەم ئۇسەنوۋا، سىراجىدىن روزىيېۋ، ئابلىز ئىنزاخۇنوۋ، مىرزەخمەت ھوشۇروۋ، تۇرسۇن جەرۇللايېۋ، ئەلى ئەخمەتوۋ، ئابدۇمۇلۇك ئەسىردىنوۋ ۋە باشقىمۇ ۋەتەنپەرۋەرلەر چەتتە قالغىنى يوق. بۈگۈن ئۇلارغا ھەممە رەخمەت ئېيتىپ، دۇئاسىنى بەرمەكتە.

چوڭ ئاقسۇ يېزىسىنىڭ مەمۇرىيىتى يېزا تۇرغۇنلىرى نامىدىن نۇرلان دالىبايېۋقا، مۇھەددىس جالالوۋقا، ل. مۇتەللىپنىڭ ھەيكىلىنى ئورنىتىش بويىچە قۇرۇلغان تەشكىلىي تۈپىنىڭ ئەزاسى، يېزا موتىۋەرى توختاسۇن خوشنىيازوۋقا ۋە ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى، خەيرىخاھلىق «پانا» فوندىنىڭ پرېزىدېنتى ماكېلان شەرىپوۋقا ئات مىندۈرسە، شائىرنىڭ ئەۋلادلىرىغا چاپان كىيگۈزۈپ، خاتىرە سوغىلىرىنى تاپشۇردى.

تەنتەنىدە لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ مۇزېيىنى ئېچىش توغرىلىقمۇ سۆز بولدى. ھازىرنىڭ ئوزىدىلا مۇزېيغا يېتەرلىك ماتېريال بار. ئۇنى مەدەنىيەت ئۆيىنىڭ ھويلىسىغا ياسالغان ستېندلاردىن ئېنىق كۆرۈشكە بولىدۇ. مۇمكىن، مۇھەددىس ئوخشاش يەنە بىر تەشەببۇسكار چوڭ ئاقسۇ يېزىسىدا لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ مۇزېيىنى ئېچىشقا بەل باغلاپ، مەيدانغا چىقار. شۇ ۋاقىتتا پەقەت ئاقسۇلۇقلارنىڭلا ئەمەس، بەلكى يالقۇنلۇق شائىرنىڭ جاي - جايلاردىكى مىڭلىغان ئىخلاسمەنلىرىنىڭمۇ بېشى يەنە بىر قېتىم كۆككە يېتەر ئىدى. ئىلاھىم شۇنداق بولغاي!

ئىۋارايىم باراتوۋ.
ئۇيغۇر ناھىيەسى.

«يېڭى ياھات» پوچتىسىدىن

ھۆكۈمەت تەرىپىدىن مالىيە بۆلۈنمىگەنلىگىدىن «يېڭى ھايات» مەلۇم ۋاقىت يېپىلىپ، 1 - ماي كۈنى شەخسىي گېزىت سۈپىتىدە ياڭلىۋاشتىن چىققاندىن كېيىن تەھرىراتىمىزغا كۆپلىگەن جايلاردىن گېزىتىمىز مۇخلىسلىرىدىن كوللېكتىۋلىق خەتلەر كېلىشكە باشلىدى. ئايرىم شەخسلەر تېلېفون قىلىپ ياكى تەھرىراتىمىزغا كېلىپ گېزىتىمىزنىڭ ياڭلىۋاشتىن چىقىشقا باشلىغانلىغىنى تەبرىكلىدى. بىز، گېزىت مۇخلىسلىرىنىڭ بىر نەچچە خېتىنى دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلدۇق.
تەھرىرات.

گېزىتخانلار ئىنكاسلىرى

بىز ئىككى ئايدىن بېرى «يېڭى ھايات» گېزىتىنى ئالالماي قالغان ئىدۇق. ئاڭلىساق، مالىيەنىڭ قىسقىلىغىدىن گېزىتىمىز يېپىلىپ كەتكەن ئىكەن. مانا، 1 - ماي كۈنى «يېڭى ھايات» گېزىتى بىلەن قايتىدىن كورۈشتۇق. ئوتتۇز ژىلغا يېقىن ۋاقىتتىن بۇيان ئۈزۈلۈكسىز چىقىۋاتقان «يېڭى ھاياتنىڭ» توختاپ قالماي يەنە داۋام قىلغانلىغى بىزنى بەك خوشال قىلدى.
ئاۋاكرى ئىلىماخۇنوۋ، مۇھەممەدجان، ئەسمەتۇللا.
ئالمۇتا شەھرى جامبۇل، ژاروكوۋ، ۋىنوگرادوۋ كوچىلىرىنىڭ تۇرغۇنلىرى.

* * *

«يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ نەشىر قىلىنىشى ۋاقىتلىق توختاپ قالغاندا بىز - مۇشتىرىلار بەك قايغۇرغان ئىدۇق. چۈنكى بۇ سۆيۈملۈك گېزىتىمىزدىن ئايرىلىپ قېلىش بىز ئۈچۈن بىر پاجىئەدەك بىلىندى. لېكىن 2 ئاي ئۈزۈلۈشتىن كېيىن «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ يەنە بىز بىلەن يۈز كورۈشكەنلىگى ھەممىمىزدە خوشاللىق كەيپىيات پەيدا قىلدى. ئوتتۇز ژىللىق تارىخقا ئىگە «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ مەملىكەت سىرتىدىمۇ كەڭ دائىرىدە ئېتىراپ قىلىنغانلىغى ئۇنىڭ مەلۇم دەرىجىدە ئابرويغا ئىگە ئېكەنلىگىدىن دېرەك بېرىدۇ. بىز «يېڭى ھايات» گېزىتىگە بۇنىڭدىن كېيىنكى پائالىيىتىدە چوڭ ئۇتۇقلارنى تىلەيمىز.
ئالمۇتا شەھرى «ئورىيتا» ۋە س م ئۇ - 15 مەھەللە جامائەتچىلىگى نامىدىن:
كېرىم ھاجىم، نۇرالىم روزى، نەجمىدىن ھاجىم، ۋاھاپ ھاجىم، ئىلياس ھاجىم، ئابلىز سادىقوۋ - ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانى، نۇسرەت - ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانى، ئابلەت ئابدۇمانايوۋ ۋە باشقىلار، جەمى 27 ئىمزا قويۇلغان.

* * *

بىز، تاتار قېرىنداشلار ئۆز خېتىمىزنى بۈيۈك ئەللامە شائىر ۋە مۇتەپەككۇر ئەلشىر ناۋائىنىڭ مونۇ بىر كۆبلېت شېئىرى بىلەن باشلاشنى لايىق كوردۇق:

غەرىپ غۇربەتتە شات ئىمان بولماس ئېمىش،
ئەل ئاڭا رەفىق مېھرىبان بولماس ئېمىش.
ئالتۇن قەپەز ئىچرە بولسا قىزىل گۈل،
بۇلبۇلغا تىكەندەك ئاشىق نان بولماس ئېمىش.

ئۇيغۇرلار دىيارى شەرقىي تۈركستاندا بىزنىڭ كىندىك قېنىمىز توكۇلگەن. بىز قېرىنداش ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئىستىقلالىيىتى يولىدا بولغان ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىغا ئىشتىراك قىلغان ۋە قان توككەن. بىز ئۇيغۇر خەلقىنىڭ شاتلىغىمۇ، قايغۇ - ھەسرىتىگىمۇ ئورتاقلىشىپ، ئىناق ئوتكەن. مۇھاجىرەتتىكى ئۇيغۇر ۋە باشقا شەرقىي تۈركستانلىقلارنىڭ ھەقىقىي مىنبىرىگە ئايلانغان «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ مەلۇم ۋاقىت يېپىلىپ قالغانلىغى بىزنى ئەپسۇسلاندۇرغان ئىدى. لېكىن «يېڭى ھاياتنىڭ» ئايدا بىر بولسىمۇ ياڭلىۋاشتىن چىقىشقا باشلىغانلىغى بىزنى خوشال قىلدى. بىز «يېڭى ھاياتنىڭ» توختىماي داۋاملىق نەشىر قىلىنىپ تۇرۇشىنى تىلەيمىز.
ئالمۇتا شەھرىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان تاتار قېرىنداشلار نامىدىن:
مەھمۇت سەدرى، غامىمار ئىسخاقوۋ، ئەركىن ئوسمانوۋ، نادىيە ھەسەن، يەشەرمەۋ لۇكەي ئوغلى ۋە باشقىلار، ھەممىسى بولۇپ 15 ئادەم ئىمزا قويغان.

* * *

«يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ ئىككى ئايلىق ئۈزۈلۈشتىن كېيىن قايتا نەشىر قىلىنىشى بىز ئۈچۈن شۇنچىلىك بىر يېڭىلىق بولدىكى، ئۆزىمىزنى خۇددى يوقىتىپ قويغان بەختىمىزنى تېپىپ ئالغاندەك ھىس قىلدۇق ۋە بىر - بىرىمىزنى گېزىتىمىزنىڭ قايتىدىن چىققانلىغى خۇش خەۋىرى بىلەن تەبرىكلەشتۇق، چۈنكى «يېڭى ھايات» مانا سەل كام 30 ژىلدىن بۇيان م د ھ ۋە باشقا چەت ئەللەردە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ھاياتىنى، خەلقىمىزنىڭ شانلىق تارىخىنى ۋە مەدەنىيىتىنى، ئەدەبىياتىمىز نەمۇنىلىرىنى كەڭ دائىرىدە يورۇتۇپ كەلگەن سۆيۈملۈك گېزىتلىرىمىزنىڭ بىرىگە ئايلانغان.
بىز سىرداش - مۇڭدىشىمىز «يېڭى ھايات» گېزىتىمىزنى ۋە ئۇنىڭ پائالىيىتىنى ھەردايىم قوللاپ - قۇۋۋەتلەيمىز.
ئالمۇتا شەھرى دروژبا مەھەللىسى «يېڭى ھايات» مۇخلىسلىرى نامىدىن:
مەسچىت ئىمامى ئابباس قارى ھاجىم، نائىب ئىمام قاسىم ھاجىم، ژىگىت بېشى ئابدۇۋەلى ئاخۇنوۋ، ياقۇپ ھاجىم، ئابدۇسېمەت، ئەھمەت قارى ھاجىم، ساۋۇت ھاجىم ۋە باشقىلار، جەمى 20 ئىمزا قويۇلغان.

* * *

30 ژىلدىن بۇيان بىز بىلەن سەمىمىي دوست ۋە سىرداش بولۇپ كەتكەن سۆيۈملۈك «يېڭى ھايات» گېزىتىمىزنىڭ ئارىلىقتا ئىككى ئاي چىقماي قالغىنى بىزنى بەك ئەنسىرەتكەن ئىدى. 1 - مايدىن «يېڭى ھاياتنىڭ» شەخسىي گېزىت سۈپىتىدە قايتىدىن نەشىر قىلىنىشى بىزنى خوشال قىلدى. چۈنكى ھازىرقى ھاياتىمىزنى گېزىت - ژۇرناللارسىز پەرەز قىلىش مۇمكىن ئەمەس، مەتبۇئات ھاياتىمىزنىڭ ئەينىكىدۇر. بىز بۇنىڭدىن كېيىنمۇ «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ مەنىۋىي ئېھتىياجىمىزنى قانائەتلەندۈرۈش يولىدىكى پائالىيىتىدە زور ئۇتۇقلارنى قولغا كەلتۈرۈشىگە تىلەكداشلىق بىلدۈرىمىز.
ئالمۇتا شەھرى پەتىلېتكا ۋە «قازاقفىلىم» مەھەللىلىرى جامائەتچىلىگى نامىدىن:
تۇرسۇن ئىمرەمزىيېۋ - ژىگىت بېشى، ئوسمان زائىروۋ - ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانى، ساۋۇت تېيىپوۋ، زۇنۇن ئارزىيېۋ، يارمۇھەممەت تۇرغانوۋ ۋە باشقىلار، جەمى 20 ئىمزا قويۇلغان.

مىننەتدارلىق بىلدۈرىمىز

گېزىتىمىزنىڭ 1 - ماي سانىدا تەھرىراتىمىزنىڭ مۇراجىئىتىدە «يېڭى ھاياتنىڭ» مەلۇم ۋاقىت ئۈزۈلۈشتىن كېيىن قايتا چىقىش سەۋەپلىرى بايان قىلىنغان ئىدى. ھە، بىز ئەينە شۇنداق ئىختىسادىي بوھرانچىلىق قىيىنچىلىقلىرىنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقاندا، ئالمۇتا شەھرى كورنىي كەنتى مەھەللىسىنىڭ يۇرت جامائىتى بىزگە بىرىنچى بولۇپ ياردەم قولىنى سۇندى. يۇرت مۇتىۋەرى، گېزىتىمىز جانكۆيەرى، مەسچىت ئىمامى زىنۋادىن ھاجىم بۇساقوۋ، مەھەللە ژىگىت بېشى ئابدۇرېشىت مەخسۇتوۋلار تەشەببۇسى بىلەن «يېڭى ھاياتقا» 15 مىڭ تەڭگە ئىئانە قىلدى. ئىئانىنى ئالمۇتا شەھرى مېدېۋ ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ئابدۇۋەلى سابىتوۋ تەھرىراتىمىزغا تاپشۇردى. بىز كورنىي كەنتىلىكلەرنىڭ بۇ ئالىيجاناپ ئىشىغا سەمىمىي تەشەككۈر بىلدۈرىمىز.
«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

مەرھەمەت خالىس ئىختىسادىي ياردەم قولىنى سۇنغۇچىلارغا بىزنىڭ ھېساپ چوتىمىز:
р/с 406467897
ТОО "Висал"
РНН600400099802
МФО 190501719,код 719
АГФ ОАО Банк "Центр Кредит"

ئىنسان ۋە ئىمان

مەرھۇملار روھىغا ئاتالغان خەتمە قۇرئان

بۇنىڭدىن ئىككى ژىل ئىلگىرى «سۇلتانقورغان» مەسچىتى دىنىي ئىشلار بىرلەشمىسىنىڭ تەشەببۇسى ۋە مەھەللە ژىگىت باشلىرىنىڭ قوللاپ - قۇۋۋەتلىشى بىلەن مەزكۇر چوڭ يۇرتتىكى قەبرىستانلىقنى ئاۋاتلاشتۇرۇش ئىشى قولغا ئېلىنغان ئىدى. ئۆتكەن ۋاقىت ئىچىدە خېلە چوڭ ئىشلار ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. ھازىر مەزكۇر قەبرىستانلىقتا قەدەم تەشرىپ قىلغان ئادەم ئۆزىنى خۇددى ئىستىراھات بېغىغا كېلىپ قالغاندەك ھىس قىلىدۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، قەبرىستانلىقنى ئاۋاتلاشتۇرۇشقا ئىككى مىللىون سەككىز يۈز مىڭ تەڭگە خەشلەنگەن. ئۇنىڭ سەككىز يۈز مىڭ تەڭگىسىنى مەھەللە ئاھالىسى ئىئانە قىلغان. قالغىنىنى يۇرتنىڭ ھەقىقىي جانكۆيەرلىرى - «بىنت» ئاكسونېرلىق جەمىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى دىلمۇرات قۇزىيېۋنىڭ شەخسىي مەبلىغى ۋە شۇنداقلا «ئالماتى تېمىر بېتون» ئاكسونېرلىق جەمىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئەخمەتجان شەردىنوۋنىڭ خالىس ياردىمى تەشكىل قىلغان.

10 - ماي كۈنى ئۇيغۇرلار زىچ جايلاشقان سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ قەبرىستانلىغىدا مەزكۇر يۇرتتا ياشاپ، دۇنيادىن ئۆتكەن مەرھۇملارغا ئاتاپ خەتمە قۇرئان بېرىلدى.

قەبرىستانلىقتىكى بۇ مەراسىمدا ئۇتۇق سۆزلىگەن قازاقستان مۇسۇلمانلىرىنىڭ باش مۇفتىسى راتبېك ھاجى، ژېتىسۇ ناھىيەسىنىڭ ھاكىمى ئاماندىق باتتالوۋ، كورنىي گكانت مەھەللىسى مەسچىتىنىڭ ئىمامى زەيناۋدۇن ھاجىم بوساقوۋ، ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى، «يانا» خەيرىخاھلىق فوندىنىڭ پرېزىدېنتى ماكېلان شەرىپوۋ ۋە باشقىلار سۇلتانقورغان يۇرت - جامائەتچىلىكىنىڭ بۇ ئالىيجاناپ ئىشلىرىغا ئاپىرىن ئېيتىشتى.

سۇلتانقورغان مەھەللىسىدىكى بۇ خەتمە قۇرئان ئۇلۇق غالىبىيەت بايرىمىغا توغرا كەلدى. شۇڭلاشقا «سۇلتانقورغان» مەسچىتى دىنىي بىرلەشمىسى يۇرتتىكى ئونلىغان ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى ۋېتېرانلىرىغا قىممەت باھالىق سوغىلارنى تەغدىم قىلدى. ئۆز نۆۋىتىدە ۋېتېرانلار نامىدىن سۆزگە چىققان ئەبەيدۇللا مەمرووۋ يۇرتداشلىرىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنمۇ ئۆملۈكنى ئىسپاتلايدىغان موشۇنداق چارە - تەدبىرلەرنى تۇراقلىق ئۆتكۈزۈپ تۇرۇشنى ئالاھىدە تەكىتلىدى ۋە ۋېتېرانلار نامىدىن رەخمەت ئېيتتى.

«سۇلتانقورغان» مەسچىتى دىنىي بىرلەشمىسى باشقارمىسىنىڭ رەئىسى زۇنۇن سۇلايمانوۋ بىرلەشمە كېڭەشنىڭ قارارى بويىچە قەبرىستانلىقنى ئاۋاتلاشتۇرۇش ئىشلىرىغا چوڭ كۈچ چىقارغان د. قۇزىيېۋقا ئالتۇن سائات، ئە. شەردىنوۋقا، مەھەللىنىڭ باش ژىگىت بېشى غ. مەمەتەلىيېۋقا مەسچىت قومى چاپان كىيگۈزدى. شۇنداقلا مەھەللىدىكى ژىگىرمىدىن ئوشۇق ژىگىت بېشىغا ۋە رەسسام كۈرەش زۇلفىقاروۋقا خاتىرە سوغاتلارنى تەغدىم قىلدى.

بۇ مەراسىم ئاخىرىدا ۋاپات بولغانلار روھىغا ئاتاپ نەزىر بېرىلدى. ئۇنىڭغا غەيرەت مەمەتەلىيېۋ رەھبەرلىكىدىكى ژىگىت باشلىرىنىڭ، كوچا كومىتېتلىرىنىڭ ھەر تەرەپلىمە پۇختا تەييارلانغانلىقىدىن ھەممە رازى بولدى.

يالقۇن سەمەدىي.
ئالمۇتا شەھىرى.

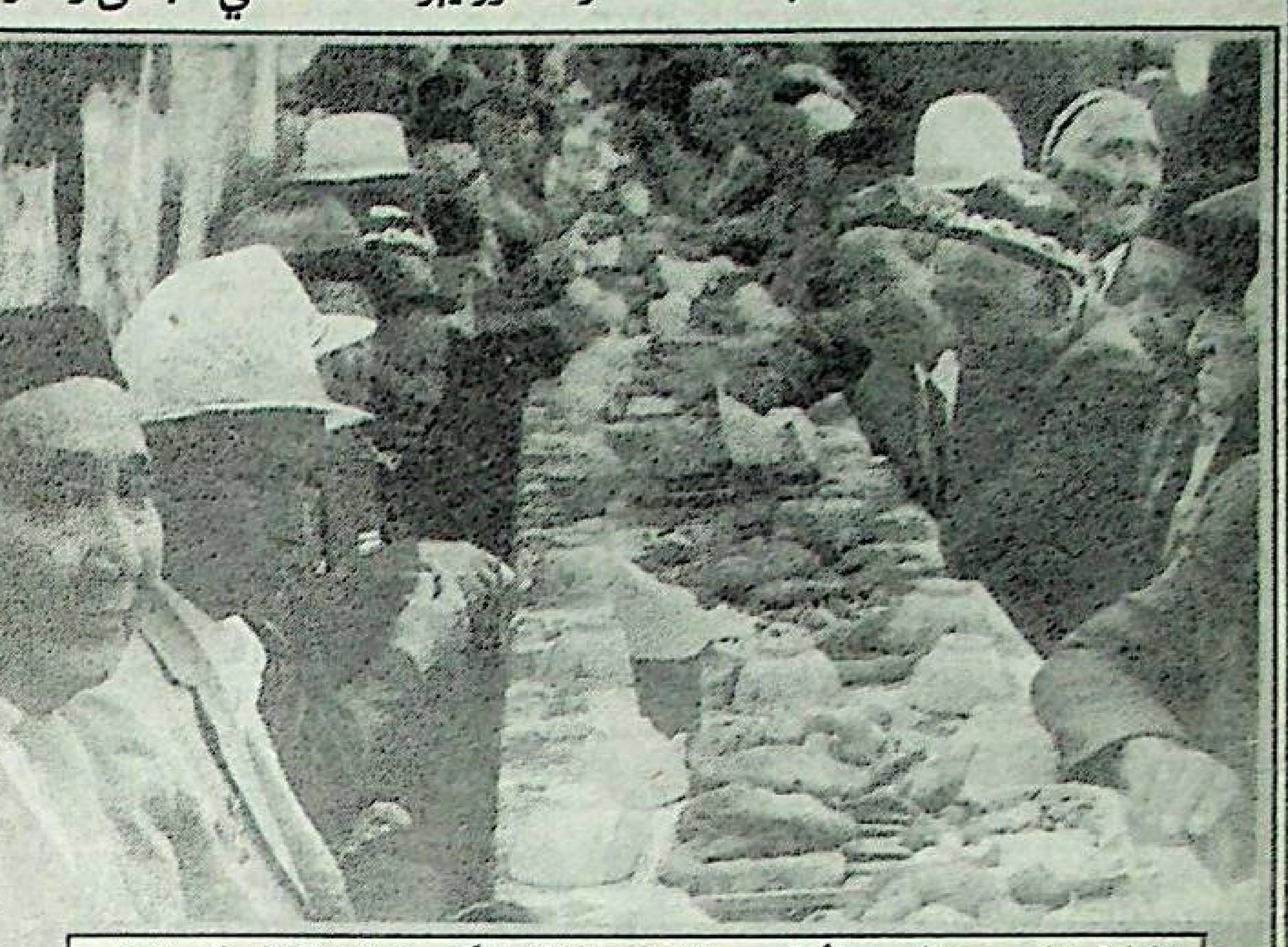

سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ قەبرىستانلىغىدا ئۆتكۈزۈلگەن خەتمە قۇرئان كۆرۈنۈشى.

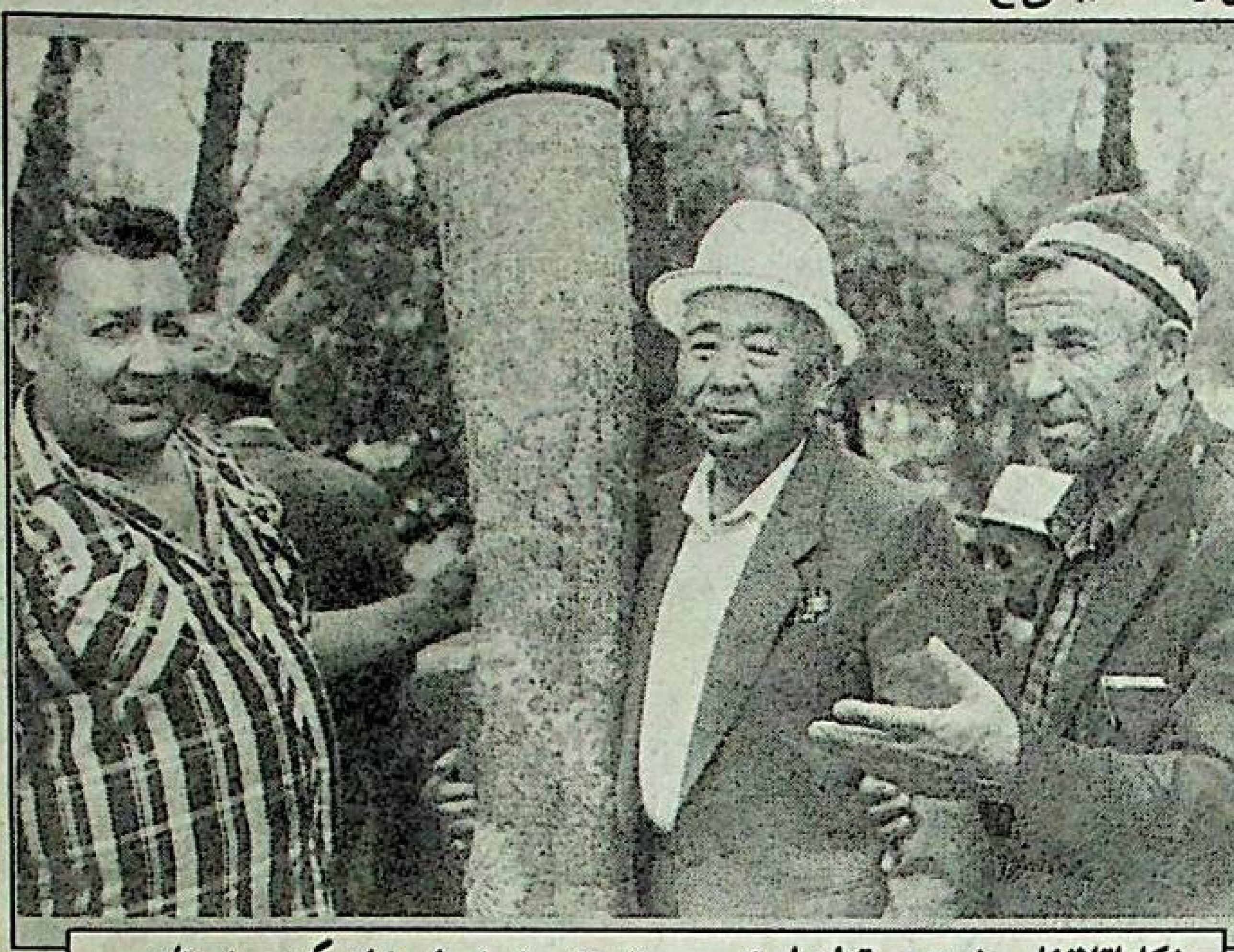

مۇكاپاتلانغان يۇرت موتىۋەرلىرى. رۇستەم يۇسۇپوۋ چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

ۋەتەننى سۆيۈش - ئىمان جۈملىسىدىندۇر

ئۇ كۈنلەر ژىراق ئەمەس

خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ «ئىزدىنىش» ناملىق سەپاتا ژۇرنىلىدا ۋە «مىللىي خىزمەتكە دائىر ئىزدىنىش ۋە ئەمەلىيات» ناملىق كىتاۋىدا ئىسمائىل ئەمەتنىڭ ماركسىزملىق مىللەت قارىشى ۋە دىن قارىشى شەرھلەنگەن بىر مۇنچە ئۇزۇن، زېرىكەرلىك ماقالىلىرى ئېلان قىلىندى.

ئىسمائىل ئەمەتنىڭ ماقالىلىرىدا «ۋەتەنپەرۋەرلىك - ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئورتاق مەنىۋىي تۈۋرۈكىدىن ئىبارەتتۇر» دېگەن داشقال پىكىر تىنىمىي تەكرارلانغان. ۋەتەن - مۇئەييەن بىر مىللەتنىڭ تارىختىن بۇيان ياشاپ كەلگەن ۋە ئىگىدارچىلىق قىلىپ كەلگەن تۇپراقىدۇر. بۇ تۇپراقنى سۆيۈش، قوغداش ۋەتەنپەرۋەرلىكتۇر. ئەكسىچە، ئۆزىنىڭ تۇپرىقىنى باشقىلارغا سېتىش مۇناپىقلىقتۇر. «ئورتاق ۋەتەن» چۈشەنچىسى تەجاۋۇزچىلارنىڭ ئالدامچىلىق ۋەسۋەسىدۇر. شۇڭلاشقا دۇنيادىكى كۆپلىگەن مىللەتلەر ئۆز ۋەتىنىنى مىللەتنىڭ شەرەپلىك نامى بىلەن ئاتاپ كەلگەن. ئەجدادلىرىمىز ۋەتىنىمىزنى مىڭلارچە ژىللىق تارىختىن بۇيان تۇرانىيە، ھۇن زېمىنى، تۈرك ئېلى، شەرقىي تۈركىستان، ئۇيغۇرستان دېگەندەك ناملار بىلەن ئاتاپ كەلگەن بولۇپ، خىتايلار بىلەن سەددىچىن سېپىلى چېگارىسىدىن باشقا ھېچبىر ئورتاقلىقى بولمىغان. خىتايلارنىڭ تەجاۋۇزچىلىقىغا قارشى ۋەتىنىمىزنى قوغداپ، قۇربان بولغان ۋەتەنپەرۋەرلىرىمىزنىڭ باتۇرلۇق ئىش - ئىزلىرى تىللاردا داستان بولۇپ، سىماچەن،بەنگولاردەك بىر مۇنچە خىتاي تارىخچىلىرىنىڭ مىڭلارچە شەجەرە يېزىشىغا سەۋەبچى بولغان. دېمەك، خىتايلارنىڭمۇ ئۆز ئالدىغا ۋەتىنى، ۋەتەنپەرۋەرلىكى مەۋجۇت بولسا، بىزنىڭمۇ ئورتاق ئەمەس، ئەكسىچە قارىمۇ - قارشى ھالدا ئۆز ۋەتىنىمىز، ۋەتەنپەرۋەرلىكىمىز دۇنيا تارىخىدا مەۋجۇتتۇر. بۇ ئىككىسىنى ئورتاقلاشتۇرۇشقا ئۇرۇنۇش خىتايلارغا نىسبەتەن كوممۇنىستىك ئىستىلا ئالدامچىلىقى بولسا، ئۇنىڭ غالچىلىرىغا نىسبەتەن مۇناپىقلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

ئىسمائىل ئەمەت «ئىزدىنىش» ژۇرنىلىنىڭ ئۆتكەن ژىلقى 5 - سانىدىكى ماقالىسىدا تەپ تارتماستىن: «چىڭ سۇلالىسى ياقۇپبەگ توپۇلۇڭىنى تىنجىتقاندىن كېيىن، 1884 - ژىلى غەربىي دىيارنى شىنجاڭ دەپ ئۆزگەرتكەن. ئۇنىڭ مەنىسى يېڭىدىن ئېچىلغان يەر بولماستىن، بەلكى قايتۇرۇۋېلىنغان كونا زېمىن دېگەندىن ئىبارەت» دەپ جار سالغان. بۇ ھەم ئىقرارنامە، ھەم ساۋاتسىزلارچە كۆز بويامچىلىقتۇر. شىنجاڭ دېگەن نامنىڭ «يېڭىدىن ئىگىلەۋېلىنغان زېمىن» مەناسىدا ئىكەنلىكى خەت مەناسىدىنلا ئېنىق بىلىنىپ قالماستىن، خىتايلار ئۆزلىرى تالاي قېتىملاپ لۇغەت، جۇغراپىيەۋىي ئىنزاھەت ۋە ماقالىلىرىدا ئىسپاتلىغان ھەقىقەتتۇر. ئەندى باشقىلارنىڭ ئىسمىنى قويۇپ بېرىشكە كەلسەك، ئەگەر بىرسى سىزنىڭ ئۆيىڭىزگە بېسىپ كىرىپ «سېنىڭ ئىسمىڭ ئىسمائىل ئەمەس، جىنمايى» دېسە، راست دەپ قاراپ تۇرۇش تەسلىمچىلىك بولماي نېمە؟

ماقالىلاردا يەنە «مىللىي ئالاھىدىلىكنى مۇستەقىللىق داۋاسى قىلىشنىڭ ئاساسى قىلىش بىمەنىلىكتۇر»، - دېيىلىپ، بۇ پىكىرگە «دۇنيادا ئىككى مىڭدىن ئارتۇق مىللەت بار، دۆلەتلەر بولسا ئاران يۈز نەچچە» دېگەن باھانە كۆرسىتىلگەن. مۇئەللىپ شۇنى ئۇنتىمىسۇنكى، دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ قانۇنىي خەلق ئارا تەشكىلاتنىڭ نامى «بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتى». خىتايلار بۇ نامنى دۆلەتلەر ئىچىدە ئۆكتەملىك بىلەن ئۆزگەرتىپ «بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى» دەۋالغان. دۇنيادىكى مەۋجۇت دۆلەتلەرنى مىللەتلەر ئىتتىپاقى ئەمەس، مىللەت قۇرغان ۋە كۆپىنچىسى شۇ مىللەت نامى بىلەن ئاتالغان. مەسىلەن: ئانگلىيە، ياپونىيە، تۈركىيە، روسسىيە، قازاقستان، ئۆزبەكستان...

ماقالىلاردا يەنە ئۆز مىللىتىنىڭ ھۆررىيىتى ئۈچۈن كۈرەشكەنلەر «بولگۇنچىلىك، بۆزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان مىللىي بولگۇنچى ئۇنسۇرلار خەلقنىڭ دۈشمىنى، مىللەتنىڭ چۈپەندىلىرى ۋە تارىخنىڭ جىنايەتچىلىرىدۇر» دەپ يەكۈن چىقارغان. لېكىن ھاقارەتلىنىۋاتقان بۇ ئىنسانلارنى دۇنيا تارىخىنىڭ مىللىي قەھرىمانلىرى دەپ خاتىرلەۋاتقانلىقىنى ھەممە ياخشى بىلىدۇ!

بۈگۈن ئۇيغۇر خەلقى سۇلتان ساتۇق بۇغراخاندەك، ئابدۇرېشىتخاندەك، ياقۇپبەگدەك، سابىت داموللامدەك، ئەخمەتجان قاسىمىدەك... جان كويەر يېتەكچىلىرىنى خەلق داھىسى، مىللىي رەھبەرلەر دەپ ئۇلۇقلاپ ھۆرمەتلەيدۇ. سادىر پالۋان، ئابدۇقادىر داموللام، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، غېنى باتۇر، ئابدۇلھېكىم مەخسۇم، مەمتىمىن ئىمىنوۋ،توختى قۇربان،ئاخۇنوۋتەك ئوغلانلىرىنى خەلق قەھرىمانى، مىللىي غۇرۇرىمىز دەپ قەدىرلەپ ئەسكە ئالىدۇ. ئەكسىچە، خەلقىمىز ئاپپاق غوجىدەك، نىياز ھېكىمبەگدەك، بۇرھاندەك، سەيپىدىندەك ... ئۆز خەلقى مەنپىيىتىنى ياتلارغا سېتىپ، ئۇنىڭ بەدىلىگە ياتلار ئىنئام قىلغان «ژۇقۇرى مەرتىۋە، باياشات ھاياتقا» مەس بولۇپ ژۈرگەن مۇناپىقلارنى مەڭگۈ لەنەتلەيدۇ.

دۇنيادىكى مەنپىيەت تالاش - تارتىشلارنىڭ ئارقا پەردىسى ئېچىلغان بۈگۈنكى كۈندە، ئۇززۇن ژىللاردىن بېرى زومىگەرلەرنىڭ ئىختىسادىي مەنپىيەتلىرى ئۈچۈن، خەلقنى ئالداپ، مىللەتلەرنى بوزەك قىلىپ، ماددىي بايلىقلارنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلىشتەك غەرىزىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇۋاتقانلىقى دۇنيا خەلقى ئالدىدا ئايدىڭلاشتى. ئۇيغۇرلار دىيارىدىكى ھېساپسىز يەر ئۈستى ۋە يەر ئاستى بايلىقلىرىنى تالان - تاراج قىلىش، ئۇنىڭ زېمىنىنى بېسىۋېلىپ ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىش مەخسىتى يولىدا، تۈرلۈك ھىلە - مىكىرلەرگە تولغان سىياسەتلەرنى بەلگىلەپ ئىشقا ئاشۇرۇۋاتقان خىتاي مۇستەملىكىچى كوممۇنىستلىرى «ئۆز يېغىدا ئۆز گۆشىنى قورۇش» نەيرىڭى بىلەن بىر تۈركۈم غالچا ئىشتىلىرىنى تەربىيەلەپ يېتىشتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ۋاسىتىسى بىلەن خەلقىمىزنى ئەزمەكتە.

بۇ غالچىلار «خىتاي كوممۇنىستلىرى بولمىسا... مىللەتلەرنىڭ تەرەققىياتى بولمايدۇ»دەپ جەمىيەتنىڭ تەبىئىي تەرەققىياتىنى ۋە مىللەتنىڭ تەغدىرىنى دۈشمەنلەرنىڭ قولىغا تۇتقۇزماقتا.

بۇ غالچىلار «ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىدىكى تەبىئىي بايلىقلاردىن ئالدى بىلەن يەرلىك مىللەت ئۆزى پايدىلىنىشتەك» قانۇنلىرىنىمۇ قايرىپ قويۇپ «ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۆزلىرى ياشايدىغان رايونلىرىدا بايلىق مەنبەلىرىنى ئېچىش، چوڭ تىپتىكى زاۋۇدلارنى قۇرۇش مەنپىيىتىگە بويسۇنۇش كېرەك» دەپ جار سېلىپ، ھېساپسىز خىتايلارنى باشلاپ چىقىپ، بوز يەر، ئوتلاق، سۇ مەنبەلىرىنى بۇزۇپ، يەر ئاستى بايلىقلىرىنى بۇلاپ، يەرلىك خەلقنىڭ نامراتلىشىشىغا ياردەمچى بولماقتا.

بۇ غالچىلار «دىنىي ئىشلارنى قانۇن بويىچە باشقۇرۇش، دىنىي سوتسىيالىزم ئىشلىرىغا ماسلىشىشقا يېتەكلەش» دېگەندەك سىياسەتلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، خەلقىمىزنىڭ دىنىي ئېتىقادىنى دەپسەندە قىلماقتا.

بۈگۈن ۋەتىنىنىڭ مىللىي مۇستەقىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن مەرتلەرچە كوكرەك كېرىپ چىققان جەڭگىۋار كۈرەشچىلەر ئۆز خەلقىنىڭ تۈپ مەنپەئەتلىرىگە ۋەكىللىك قىلىپ، دۈشمەنلىرىدىن ھېساپ ئېلىشقا تەييار.

ئىنشائاللاھ، ۋەتەن ۋە مىللىتىنى ساتقان مۇناپىقلاردىن ھېساپ ئالىدىغان زامان يېقىنلاشتى!

ئابدۇلھېكىم باقى ئىلتەبىر.
ئىستامبۇل، تۈركىيە.

كەتمەندىكى قوش تەنتەنە

يېقىندا ئۇيغۇر ناھىيەسى تەۋەسىدە دەسلەپكى بىلىم دەرگاھلىرىنىڭ بىرى بولغان كەتمەن ئوتتۇرا مەكتىۋىگە سەكسەن ژىل تولۇشى ۋە موشۇ مەكتەپكە كۆرنەكلىك شائىر ۋە پېداگوگ مەشھۇر جەلىلوۋنىڭ نامىنى بېرىش تەنتەنىسىگە ژىراق - يېقىندىن كەلگەن مېھمانلار ئىشتىراك قىلدى.

مەكتەپنىڭ سەكسەن ژىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇيۇشتۇرۇلغان تەنتەنىدە دوكلاد بىلەن سۆزگە چىققان مەكتەپ مۇدىرى ژولداسان شاخىيېۋ بۇ بىلىم دەرگاھىنىڭ تارىخىغا تەپسىلىي توختالدى. دوكلاددا قەيت قىلىنغىنىدەك، بۇ يەردە كەتمەندىن باشقا، غالجات، چوڭ دىخان، كىچىك دىخان، كېپىبۇلاق، شۇڭقار، دوۋۇن، دارتامتۇ يېزىلىرىنىڭ ژىگىت - قىزلىرى تا 60 - ژىللارغا قەدەر بىلىم ئالغان. موشۇ مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى پەن دوكتورى ۋە نامزاتى ئاتالدى. ئۇلارنىڭ ئۈچى ئاكادېمىك. مۇنداق ئۇتۇق بىلەن پەقەت كەتمەن ئوتتۇرا مەكتىۋىلا پەخرلىنە كېرەك.

تەنتەنىدە تەبرىك سۆزگە چىققان ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ ھاكىمى ۋىلادىمىر توختاسىنوۋ، ئالمۇتا ۋىلايەتلىك ۋېتېرانلار كېڭىشىنىڭ رەئىسى زامانبېك باتتالوۋ، بىلىم بېرىش باشقارمىسىنىڭ باشلىغى شەمشىيە بېركىمبايېۋا، پانفىلوۋ ناھىيەسى «بىرلىك» ئىشلەپ چىقىرىش كوئوپېراتىۋىنىڭ رەئىسى ئوغۇز نىيازوۋ ۋە باشقىلار ئۆز پىكىرلىرىنى ئىزھار قىلدى.

كەتمەن ئوتتۇرا مەكتىۋىگە كۆرنەكلىك شائىر ۋە پېداگوگ مەشھۇر جەلىلوۋنىڭ نامىنى بېرىش مەراسىمىغا بېغىشلانغان مىتىڭ مەكتەپ ھويلىسىدا داۋاملاشتى. ئۇنى مەكتەپ مۇدىرى ژ. شاخىيېۋ تەبرىك سۆز بىلەن ئاچتى. ئاندىن شائىر س. مەمەتقۇلوۋ، م. جەلىلوۋنىڭ ئىنىسى مەخسىم جەلىلوۋ، م. جەلىلوۋنىڭ ئوغلى ت. جەلىلوۋ «مەشھۇر جەلىلوۋ نامىدىكى كەتمەن ئوتتۇرا مەكتىۋى» دەپ يېزىلغان تاختىنىڭ لېنتىسىنى قىيدى.

بۇ مەراسىم مەشھۇر جەلىلوۋنىڭ مۇزېيىنى ئېچىش تەنتەنىسىگە ئۇلاشتى. ناھىيە ھاكىمى ۋ. توختاسىنوۋ مۇزېينىڭ لېنتىسىنى قىيىپ، مەزكۇر مۇزېينىڭ ئېچىلىشىغا كۆپ كۈچ چىقارغان جەلىلوۋلار ئائىلىسىگە ۋە مەكتەپ مەمۇرىيىتىگە تەشەككۈر ئېيتتى.

كەتمەن يېزىسىدىكى بۇ قوش تەنتەنىنىڭ ئۇنىڭ ئىشتىراكچىلىرى يادىدا ئۇزاق ساقلىنىدىغانلىغى سۆزسىز.

ئىۋرايىم باراتوۋ.
ئۇيغۇر ناھىيەسى.

خوش خەۋەر

«ئازات ئاسىيا رادىوسىدىكى» ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىش

بۇنىڭدىن توپ - توغرا 38 ژىل ئىلگىرى «ھۆر ياۋروپا ۋە ئازاتلىق رادىوسىنىڭ» ئۇيغۇر تىلىدا ئېفىرغا چىقىشى مېنىڭ ئاۋازىم بىلەن باشلانغان ئىدى. مەن دايىم بۇنىڭ بىلەن ھەقلىق يوسۇندا پەخىرلىنىمەن. چۈنكى 19 ژىل ئۈزلۈكسىز داۋام قىلىنغان بۇ ئۇيغۇر تىلىدىكى ئاڭلىتىشلىرىمىز، ھازىر ئۆز ئىستىقلالىيىتىنى ئېلىپ،مۇستەقىل دۆلەتلەر قاتارىدا ياشاۋاتقان قازاقىستان، قىرغىزستان، ئۆزبەكستان ۋە تۈركمەنستان قاتارلىق جۇمھۇرىيەتلەر بىلەن بىللە ھازىر ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى دەپ ئاتالغان شەرقىي تۈركىستاندا ياشىغۇچى ئۇيغۇرلار ئۈچۈن دۇنيادا يۈز بېرىۋاتقان ۋاقىئەلەر توغرىلىق ھەر كۈنلۈك خەۋەرلەردىن تاشقىرى، ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى ۋە ھازىرقى ئەھۋالى ھەققىدە ھەر تەرەپلىمە مەلۇماتلارنى بېرىپ تۇردى.

ئەپسۇسكى، 19 ژىل داۋام قىلىنغان ئۇيغۇر تىلىدىكى بۇ رادىو ئاڭلىتىشلار 1979 - ژىلى 15 - ئاپرېل كۈنى، يەنى خىتاي لىدېرى دىڭ شياۋپىڭنىڭ ئا ق ش غا كېلىشىدىن 15 كۈن بۇرۇن توختىتىلغان ئىدى. مانا شۇ ئاخىرقى رادىو ئاڭلىتىشىمىزنى بىز تۆۋەندىكى مىسرالار بىلەن يەكۈنلىگەن ئىدۇق:

ئۇيغۇر ئۈنى گەر چىقمىسا بۈگۈنلۈك،
دېمەيلىككى ئاغزى باغلىق تۈگۈملۈك.
ئۇيغۇر ئۈنى مىڭلارچە ژىل ياڭرىغان،
يەنە ياڭرار تىندۇرالماس شۇۋرىغان...

ھۆرمەتلىك رادىو ئاڭلىغۇچىلار! «ھۆر ياۋروپا ۋە ئازاتلىق رادىوسىنىڭ» مانا شۇ مىسرالار بىلەن ۋىدالىشىپ «بوغۇلغان ئۇيغۇر ئاۋازى» دەل يەنە 19 ژىلدىن كېيىن بۈگۈن مانا «ئازات ئاسىيا رادىوسىدىن» قايتىدىن ئېفىرغا چىقىشقا باشلىدى. بۇ ھەممىمىز ئۈچۈن چوڭ بىر خوشاللىق ۋاقەدۇر. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىز «ئازاتلىق ئاسىيا رادىوسىنىڭ» ئۇيغۇر تىلىدىكى ئاڭلىتىشلار تەھرىراتىدا ئىشلەۋاتقان ئەزىز قېرىنداشلارنى چىن قەلبىمىزدىن تەبرىكلەيمىز ۋە ئۇلارغا مەزلۇم خەلقىمىزنىڭ مۇئەممالىرىنى دۇنيا جامائەتچىلىكىگە ئۆز ۋاقتىدا يەتكۈزۈش ئوخشاش مۇبارەك پائالىيىتىدە چوڭ ئۇتۇقلار تىلەيمىز.

ئېھتىرام بىلەن: غۇلامىدىن پاختا،
ئا ق ش شەرقىي تۈركىستان مىللىي تەتقىقات مەركىزى، «ئامېرىكا ئۇيغۇرلار بىرلىكىنىڭ» رەئىسى.

دىلىمىز پاك بولمىغىچە، مەخسەتكە يېتىش مۇشكۇل

مۇسۇلمانلار، شۇ جۈملىدىن، ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىدىن باش تارتىپ، خرىستىان دىنىنى قوبۇل قىلىۋېتىپتەك، ئۇلار چاپراسقا (كرېستقا) چوقۇنىدىكەن، - دېگەن كەپلەرنى ئاڭلاپ ژۈركىنىمىزگە بىر ئاز ۋاقىت بولدى. ھەتتا، «ئۇيغۇر خرىستىانلىرى» توغرىسىدىكى ھەر خىل گەپ - سوزلەر ۋاقىت ئوتكەنسىرى ئەۋجىگە يېتىپ، كوپچىلىكنىڭ ئېغىزىدىن چۈشمەيدىغان بولدى. نەزىر - چىراق، توي - توكۈن، سورۇنلاردا پەقەت شۇ گەپ. موشۇ يېقىندا شۇنىڭ ئاق - قارىسىغا يېتىش مەخسىتىدە ئۇيغۇرلار توپ - توپى بىلەن ئېرىپ ژۈرگەن«يېڭى ھايات» دەپ ئاتىلىدىغان ئەيسا (ئىسۇس) مەسىقچىلەر جەمىيىتىنى ئىزدەپ تېپىپ، ئەھۋال بىلەن تەپسىلىي تونۇشۇپ چىقتىم. مەزكۇر جەمىيەت ئالمۇتا 1 - تومۇر يول ۋوكزالىنىڭ شەرىق تەرىپىدىكەن. ھەپتىنىڭ ھەر شەنبە كۈنى ئۇ يەرگە پەقەت ئۇيغۇرلار ژىغىلىپ، ئەيسا پەيغەمبەرگە مەدھىيلەر ئوقۇپ، ناخشىلار ئېيتىدىكەن. ئۇلار ئوزلىرىنى مەسىقچىلەر دەپ ئاتىشىدىكەن. (مەسىقچى - ئەيسا (ئىسۇس) پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلغۇچىلار دېگەن مەنادا. غەيرى - رەسمىي مەلۇماتلارغا قارىغاندا، بۇ سېكتىنىڭ ئەزالىرى بەش مىڭدىن ئېشىپ كەتكەن كورۇنىدۇ. ئۇنىڭ مىڭدىن ئوشۇغىنى«ئۇيغۇر خرىستىانلىرى» تەشكىل قىلىدىغان ئوخشايدۇ. ئەندى «رەھىم» جەمىيىتىنىڭ پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان «ئۇيغۇر خرىستىانلىرىنىڭ» قاتارى بۈگۈنكى كۈندە ئۈچ مىڭغا يېتىپتۇ. خرىستىان دىنىنى قوبۇل قىلىۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ئېنىق سانىنى بىلىش ئۈچۈن «يېڭى ھايات» جەمىيىتىدىكى بىر نەچچە كىشىنى (تولىسى ياشلار) سوھبەتكە جەلىپ قىلىپ كوردۇم. ئۇلار: «ئېنىق سانىنى ئېيتالمايمىز، بىراق ئاز ئەمەس» دېگەن قىسقا جاۋاپ بىلەنلا چەكلەندى. ئەندى شەخسەن مەن، بۇ جەمىيەتكە بېرىپ قاتناشقان ئىككى كۈنىنىڭ ئىچىدە 20 دىن ئوشۇق ئۇيغۇر(ئۇلارنىڭ ئارىسىدا 20 - 25 ياشلار چامىسىدىكى ژىگىت - قىزلار، 40 - 60 ياشلار ئارىسىدىكى سالاپەتلىك كىشىلەر بار)«يېڭى ھايات» جەمىيىتىنىڭ ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىندى. ئۇلار نوۋەت بىلەن سەھنىگە كوتىرىلىپ، ئالدىن قوللىرىنى كوككە كوتىرىپ، ئىككى سائەتتىن ئوشۇغىراق ۋاقىت داپ، ناغرىلارنىڭ جور بولۇشىدا خۇدانىڭ شەپقىتىگە تەشەككۇر ئېيتىدىغان ئۇيغۇرچە ناخشىلارنى ئېيتىپ، ئۇسۇللار ئويناپ، ئەيسا پەيغەمبەرگە مەدھىيلەر ئوقۇدى. ئاندىن جەمىيەتكە كىرگەنلەرنىڭ ئاماننىغىنى تىلەپ،دۇئا قىلدى. بۇ دۇئا - تەكبىرلەر ياخشىلىق، ئامانلىق، نىجاتلىق تىلەيدىغان ناخشا - قوشاقلاردىن ئىبارەت ئىدى.

«يېڭى ھايات» جەمىيىتىگە بېرىپ ژۈرگەن ئۇيغۇر خرىستىانلىرىغا باش - پانا بولۇپ ژۈرگەن يۈنىس ئىسىملىق ئىنگلىز ئايالى. ئۇنىڭ ئەڭ يېقىن ياردەمچىلىرى 50 ياشلاردىن ئالقىغان ئۇيغۇر ئايالى بىلەن 20 - 25 ياشلار چامىسىدىكى ئۇيغۇر ژىگىتى. ناخشىچى، ئۇسۇلچى، سازەندىلىرىمۇ ئۇيغۇر ژىگىت - قىزلىرى. قىسقىسى، چەت ئەللىك مىسسونېرنىڭ ئونغا يېقىن ياردەمچىسى بار. ئوزى ئۇيغۇرچىنى ئانچە - مۇنچە ئوگىنىۋېتىپتۇ. موشۇ كورۇنۇش بىر نەچچە قېتىم قايتىلانغانلىقتىنمۇ، بەزى ئادەملەر كوزلىرىگە ياش ئېلىپ، مۇسا پىرلىشىشقا باشلىدى. ئادەملەر مۇنداق ھالەتكە يەتكەندە چەت ئەللىك مىسسونېرنىڭ ياردەمچىلىرى زەبۇر، تەۋراتتىن ئېلىنغان ئايەت، ئۆزۈندىلەرنى ئوقۇشقا جىددىي كىرىشتى... قىسقىسى، مانا موشۇ ژۇقۇرىدا قەيت قىلىنغان كورۇنۇشلەر ھەپتىنىڭ ھەر شەنبە كۈنى داۋاملىشىدۇ. شەخسەن مەن، چەت ئەللىك مىسسونېر بىلەن ئۇنىڭ ياردەمچىلىرىنىڭ تەييارلىقىغا، كىشىنى ئوزىگە جەلىپ قىلىۋېلىش ماھارىتىگە ھەيران قالدىم.

تەشۋىقات - تەرغىبات ئىشلىرى تاماملانغاندىن كېيىن، چەت ئەللىك مىسسونېرنىڭ يېقىن ياردەمچىلىرىنىڭ بىرى ئۇيغۇر ئايالى بىلەن (مەلۇم سەۋەپلەرگە بولا ئۇنىڭ ئىسىم - شەرىپىنى ئاتىماسلىقنى توغرا كوردۇم)ئوچراشتىم. لېكىن ئۇ كۈنى ئازادە سوھبەتلىشىشكە زادىلا ئىمكانىيەت بولمىدى. ئەتىسى يەنە شۇ جايغا باردىم. ئەپسۇس، ئۇ كۈنى سوھبىتىمىز ناھايىتى قىسقا بولدى. مەنزىلگاھىنى ئېلىپ، ئۈچ كۈندىن كېيىن ئايالنىڭ ئويىگە باردىم.

سوھبەتدىشىمىز ئالمۇتا شەھىرىنىڭ ئۇيغۇرلار بىر ئاز ئورۇنلاشقان مەھەللىلەرنىڭ بىرىدە ئىستىقامەت قىلىدىكەن. ئائىلىسى، بىر قىز، ئىككى نەۋرىسى بار. بالا ۋاقىتلىرىدىن تارتىپ ئاغرىقنىڭ دەردىنى تولا تارتقان. ئوزىنىڭ ئېيتىشىچە، «يېڭى ھايات» مەسىقچىلەر جەمىيىتىگە 1994 - ژىلى كېلىپ قوشۇلۇپتۇ. ھازىر قىزىمۇ موشۇ يولغا چۈشكەن ئوخشايدۇ. پەقەت يولدىشى ئايالىنىڭ بۇ پائالىيىتىگە تامامەن قارشى. بىراق ئايالى يولدىشىنىڭ ئېيتقان گەپلىرىگە پىسەنتمۇ قىلمايدۇ.

- مەن بۇ يولۇمدىن ھەرگىز قايتمايمەن، - دەيدۇ ئۇ سوھبەت ئارا. بۇرۇن جا مۇسۇلمان بولغان بولسام، ھازىر مەن جىڭ مۇسۇلمان ئايالى بولدۇم. يولدىشىم نېمە دېسە،شۇنى دېسۇن. ئۇنىڭ ھېچ بىر دىنىدىن خەۋىرى يوق.

- ھەقىقىي مۇسۇلمان ئايالى بولسىڭىز، نېمە ئۈچۈن مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامغا ئەمەس، ئەيساغا ئىتائەت قىلىسىز؟

- ئوز ۋاقتىدا مەنمۇ بەش ۋاق ناماز ئوقۇغانمەن. ئاغرىقنىڭ دەردىنى تولا تارتتىم. بارمىغان ئاغرىقخانا، كورۇنمىگەن دوختۇرۇم قالمىدى.مولللارغىمۇ كورۇندۇم. قىسقىسى، مەن ئۇلاردىن ھېچ ياخشىلىق كورمىدىم. ئۇرۇق قاكشاك بولۇپ قالغىنىمدا،بىر چوڭ مولللىنىڭ قىزى مېنىڭ موشۇ «يېڭى ھايات» جەمىيىتىگە بېرىشىمنى ئىلتىماس قىلدى. شۇ جايغا بېرىپ، ئوزىمگە ھوزۇر- ھالاۋەت ئالدىم. ماڭا ئۇلار مەدەت بەردى. دەردىمگە دەرمان بولۇشتى.

- ماددىي ياردەم بەردى دېمەمسىز؟

- ياق ... خۇدا مېنىڭ ژۈرىكىمگە سوزلىدى. «مېنىڭ ئىنجىلىمنى («خۇش خەۋەر» ياكى «ياخشى خەۋەر» دېگەن مەنادا) ئاڭلا، باشارەت قىل» دېدى. «سېنىڭ ئارقىلىق مەن بەندىلەرنى دوزاقتىن قۇتۇلدۇرۇمەن. سەن مېنىڭ يولۇمدا خىزمەت قىل»، دەپ تىل قاتتى. مەن ياراتقۇچىغا چوقۇم ئىشەندىم. ھېلىمۇ شۇ يولۇمدىن قايتمايمەن. يۇرت، مولللار نېمە دېسە دەۋەرسۇن. بىز، مەسىقچىلەر، ئىسلام مولللىرى ئېيتىپ ژۈرگەندەك، چاپراسقا چوقۇنمايمىز. خۇدانىڭ شەپقىتىگە تەشەككۇر ئېيتىپ، مەدھىيلەر ئوقۇيمىز، - دېيدىدە، ئىنجىل، زەبۇر، تەۋراتتىن ئوقۇپ ئوگەنگەن، ئوزىچە تەھلىل قىلغان ئايەت - باياناتلارنى چۈشەندۈرۈپ، ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي سوزلەشكە باشلىدى. ھەر تەرەپتىن سوئال قويۇپ، ئىسلام دىنىنىڭ ئەۋزەللىكلىرىنى چۈشۈندۈرۈشكە تىرىشىپ كورسەممۇ، سوھبەتدىشىم پەقەتلا رايىدىن قايتمىدى. بىر قىزىق يېرى، قولۇمغا بىر نەچچە كىتاپلارنى تۇتقۇزۇپ، دۇئا - تەگ بىر ئوقۇدى. ئاندىن ئوزلىرىنىڭ جەمىيىتىگە كېلىپ قوشۇلۇشۇمنى ئوتۇندى. جەمىيەتكە مېنى كىرگۈزۈشكە خېلە تىرىشىپ باقتى. ئۇنىڭ دەيدىغان گېپى، پەقەت ئەيسا پەيغەمبەرنى مەدھىيلەشتىن ئىبارەت ئىدى. ئىشەنسىڭىز، بۇ ئايال خرىستىان دىنىغا شۇنداق بېرىلىپ كەتكەنكى، ئەندى رايىدىن قايتىش ناتايىن.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، «رەھىم» مەسىقچىلەر جەمىيىتىنىڭ ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىنغانلار يەتتە ئايدىن كېيىن (سىناقتىن ئوتكۈزىدىغان بولۇشى كېرەك) ژۈيۈنۈپ، ئازلىنىپ، ئاندىن خرىستىان دىنىنى قوبۇل قىلىدىكەن. ئەينە شۇنىڭدىن كېيىن، ئۇلار مەسىقچىلەر جەمىيىتىنىڭ تەلەپ - ئىستەكلىرىنى ئىنكار قىلماي، ئورۇنلايدىغان ئوخشايدۇ. ئەگەر سىز ئۇلارنىڭ ئىشەنچىسىگە تولۇق ئېرىششىڭىز، سىزنى سېمىنارىيەگە ئوقۇشقا ئەۋەتىدىكەن. سېمىنارىيەدە ئوقۇغانلار ياتاقخانا بىلەن تەمىنلىنىپ، ئېيىغا 100 ئا ق ش دوللارى كولەمدە ستىپېندىيە ئالىدۇ. خرىستىان دىنىنى تەرغىپ قىلىدىغان مۇنداق سېمىنارىيەلەر تالغىر، خەشكىلەڭ، ئىشكتە شەھەرلىرىدە پائالىيەت ژۈرگۈزۈۋاتقان كورۇنىدۇ. مەزكۇر ئوقۇش ئورنىنى ئەلا باھادا تاماملىغانلارنى ئانگلىيە ۋە ئا ق ش قا ھەقسىز ئوقۇشقا ئەۋەتىدۇ. ئوقۇش مۇددىتى ئىككى ژىل.ھەر ھالدا،موشۇ ئايالغا ئوخشاش ئەيساغا ئىتائەت قىلىپ ژۈرگەن ئۇيغۇرلىرىمىز، بۇ دىنغا چىن ئېتىقاتى بىلەن ئوتتىمۇ ياكى چەت ئەللىك مىسسونېرلار تەرىپىدىن كورستىلىۋاتقان ئانچە- مۇنچە ماددىي ياردەمگە كوپىرەك كوڭۇل بولۇپ كەتتىمۇ، ھازىرچە ئۇ تەرىپى بىزگە نامەلۇم. توغرا، ھەر

ئىنسان ۋە ئېتىقات

كىمنىڭ ھاياتقا دېگەن كوز قارىشى ھەر خىل.

ئاما شۇندىمۇ، ئىسلام دىنىنى مۇسۇلمانلارنىڭ، شۇ جۈملىدىن، ئايرىم ئۇيغۇرلارنىڭ ئىنكار قىلىپ، بۈگۈنكى ئوتكۈنچى دەۋىر قىيىنچىلىقلىرىغا بولا، ئازدۇ - تولا ماددىي ياردەمنى دەپ چەتتىنىشۋاتقىنى بەكمۇ ئېچىنارلىق ئىش. بۇ خۇنۇك ئەھۋال سالاھىيەتلىك كىشىلەرنىڭ ئەمەس، بەلكى بەزى بىر نادانلارنىڭ ئويلاپ تېپىۋاتقان پەتۋالىرى دەپ ئېيتساق، بىزنى ھېچ كىم ئەيىپكە بۇيرىماس.

ھەركىمدە ئۇيغۇرلارنىڭ باشقا دىنلارنى قوبۇل قىلىشىنىڭ ئاساسىي سەۋەۋى نېمىدە؟ - دېگەن سوئالنىڭ تۇغۇلىدىغىنى تەبىي. ئۇنى ھەر كىم ھەر تۈرلۈك چۈشەندۈرىدۇ. بۇ چىگىش تۈگۈلگەن تۈگۈچنى بىر - ئىككى ماقالە بىلەنلا يېشىپ بېرىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. شۇندىمۇ ئوز ئوي - پىكىر، كوز - قاراشلىرىمىزنى ئوتتۇرىغا تاشلاپ بېقىشنى ماقۇل كوردۇق.

جەمىيەت تەرەققىياتىدا يۈز بەرگەن ئىجتىمائىي - ئىختىسادىي، سىياسىي ۋە مەدەنىي ئوزگىرىشلەر خەلقىمىزنىڭ دىنىي ۋە دۇنيا تونۇشىغىمۇ تەسىر قىلماي قويمىدى. مەسىلەن، قېدىمىي دەۋرلەردە ئەجداتلىرىمىز دۇنيادا كەڭ تارىلىشقا باشلىغان - زوئوراستىرا، بۇددا، مانى، خرىستىان، كېيىنرەك ئىسلام دىنىغا ئوتتى. بىر ۋاقىتنىڭ ئوزىدە بىر ئۇيغۇر قەبىلىسى موشۇ دىنلارنىڭ بىرىدە بولسا، يەنە بىرى باشقىسىدا بولدى. ژۇقۇرىدا قەيت قىلىنغان دۇنياۋىي دىنلارنىڭ ھەممىسىگە ئېتىقىنىش ۋە ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتىنى ئوزلىرىگە لايىقلاشتۇرۇپ ئوزلەشتۈرۈش، سوز يوق، ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئىجابىي تەسىر قىلدى. ھەر خىل دىنىي غايىلەرنىڭ كورەشلىرىگە قارىماي، خەلقىمىز ئوزلىرىنىڭ ئومۇمخەلق مەدەنىيىتىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشنى داۋام قىلىپ كەلدى. ئۇنى ئۇيغۇر يېزىغىنىڭ شەكىللىنىشىدىن بىناكارلىق، ھەيكەلتاراشلىق، مۇزىكا، قول ھۈنەرۋەنچىلىكى، رەسسامچىلىق سەنئەتلىرىنىڭ، تىل، ئىلىم - پەن تەرەققىياتىدىن ئېنىق كورەلەيمىز. بىراق، خەلقىمىزنىڭ بىر ۋاقىتنىڭ ئوزىدە ھەر خىل دىنلاردا بولۇشى، مەلۇم دەرىجىدە مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا سەلبىي تەسىر يەتكۈزگەنلىكىنىمۇ ئىنكار قىلالمايمىز كېرەك. بۇ دىنلارنىڭ ھەر قايسىسى خەلقىمىزنىڭ مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرىنى ئوز ئىلكىگە بېقىندۇرۇپ، تەرەققىيات يولىنى بەلگۈلەشكە، رەقىۋىگە قارشى پايدىلىنىشقا تىرىشتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، خەلقىمىزنىڭ بىر مەزگىلدە تۈرلۈك دىنلارغا ئېتىقىنىش ۋە شۇ دىنلار ئۈچۈن كورەش قىلىشى ئۇلارنىڭ پسىخولوگىيەسىگىمۇ چوڭقۇر سەلبىي تەسىر يەتكۈزمەي قويمىدى. بۇددا، مانى، خرىستىان ھەم كېيىنرەك ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلغان ئەجداتلىرىمىز ئەنچە ئەسىرلەر داۋامىدا بىر - بىرىگە قارشى، ھەتتا قانلىق ئۇرۇشلارنى ئېلىپ بارغان. بۇنىڭ ئوزى خەلقنىڭ ئاڭ - سەۋىيەسىگە بولگۈنچىلىك پسىخولوگىيەسىنى سىڭدۈرگەن. ئىچكى ۋە تاشقى دۈشمەنلىرىمىز موشۇنىڭدىن ماھىرلىق بىلەن پايدىلىنىپ، خەلقنى خېلە ژىللار قايمۇقتۇرۇپ كەلدى. ئايرىم روھانىيلار ئوز ئىختىيارىچە خەلققە قارشى چىقىشقا ئىنتىلدى. ئۇ - بۇ زىددىيەتلەرنىڭ، دىنىي قارىمۇ - قارشىلىقلار بىلەن توقۇنۇشلارنىڭ ئاقىۋىتىدىن يۈز بەرگەن كۈرەشلەر بارغانسىرى كۈچىيىشكە باشلىدى. موشۇنىڭغا ئوخشاش ئوز ئارا زىددىيەتلەرنى يوقىتىش مەخسىتىدە ئەجداتلىرىمىز دۇنياۋىي دىنلارغا نىسبەتەن، ئىسلام دىنىنىڭ ئەۋزەللىكلىرىنى ئېنىق چۈشىنىپ، بۇ يېڭى دىنىنى قوبۇل قىلىشقا كىرىشتى.خەلق ئارىسىدا ئىسلام غايىلىرى ئوچۇقتىن - ئوچۇق تارقىتىلىپ،بارغانسىرى مۇسۇلمانچىلىق كۈچىيىشكە باشلىدى. بۇ ئەھۋال دىنىي ئىدېئولوگىيەدە ئەجداتلىرىمىزنى ئاڭ - سەۋىيەسىدە ئىسلام دىنىدىن باشقا ئېتىقاتلارنىڭ ھەممىسىنى تولۇق قىسىپ چىقىرىشقا مۇمكىنچىلىك ياراتتى.شۇنىڭدىن كېيىن (ئارىلىقتا بىر نەچچە دەۋىرلەر ئوتتى) خەلقنىڭ بۇ يېڭى دىنغا بولغان ئىشەنچە - ئېتىقاتلىرى كۈندىن - كۈنگە كۈچىيىپ، ئىسلام ئېقىدىلىرى بىلەن پەرزلىرىنى تەرغىپ قىلىش چارىلىرى باشلىنىپ كەتتى. كەلگۈسى ئەۋلاتنىڭ ئەخلاق جەھەتتىن ساغلام تەربىيىلىنىشىگە زەمىن يارىتالىغىدەك، ئىسلام تەلىماتلىرىنى كەڭ ئامىمىغا تەرغىپ قىلالىغىدەك دىنىي مەكتەپلەر بىلەن مەدرىسلەر بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى بارلىققا كەلدى. قەشقەر، سەمەرقەنت،بۇخارا،تۈركستان ئوخشاش شەھەرلەردە ئېچىلغان مەدرىسلەر شۇلار جۈملىسىدىن. زامانىسىدا ئۇلار دىنىي ھەم مەدەنىي مەركەزلەرگە ئايلانغانلىقىنى ھېچ كىم ئىنكار قىلالمىسا كېرەك. ئە. يەسسەۋىي، زەلىلىي، نەقشبەند كەبى مەشھۇر پەيلەسوفلىرىمىزنىڭ «قولۇڭنى ئىشقا بېغىشلاڭ، كوڭلۇڭنى ئاللاغا»، «خىلۋەت دەر ئەنجۇمان»(ئادەملەر ئارىسىدا ياشاش دېگەن مەنادا - ش. ئا.) تەلىماتلىرى ئىسلام ئېقىدىلىرىنىڭ ئەۋزەللىكلىرىنى كەڭ ئامىمىغا تەرغىپ قىلىش ئاساسىدا بارلىققا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ تەلىماتلارنىڭ جەمىيەت تەرەققىياتىنىڭ رىۋاجلىنىشىغا، ئاتاپ ئېيتقاندا، دىنىي ئاڭ - سەۋىيەمىزنىڭ ئوسۇشى بىلەن مەرىپەت ۋە ئەخلاق قائىدىلىرىنىڭ شەكىللىنىشىگە قوشۇلغان چوڭ توھپە ئىكەنلىكى تالاشسىز. ئامما، قولغا كەلتۈرۈلگەن ئۇتۇقلىرىمىز بىلەن دىنىي ئاڭ - سەۋىيەمىزنىڭ ئەڭ ئىلغار تەجرىبىلىرىنى غەرىپ كاپىتالىزمىنىڭ كەسكىن قارىمۇ - قارشىلىقلىرىدىن مەيدانغا كەلگەن كوممۇنىستىك ئىدېئولوگىيەنىڭ پەيدىن - پەي رىۋاجلىنىشى، ئومۇمەن ئالغاندا، دىنسىزلىق جەمىيىتىنى تەرغىپ قىلىش بىلەن باشلانغان ئوكتەبىر ئىنقىلاۋى ئەينە شۇ كوممۇنىستىك ئېتىقاتنى دولەت ئىدېئولوگىيەسىگە ئايلاندۇردى. بارلىق ئىدىئاللىرىمىز شۇ دەۋرگە قارىتىلدى. «دىن - خەلقنى زەھەرلەيدىغان ئەپيۇن» شارى بارلىق دىنىي ئېتىقاتلىرىمىز بىلەن ئۇنىڭغا بولغان كوز قارىشىمىزنى ئاڭ - سەۋىيەمىزدىن پۈتۈنلەي سۈرۈپ چىقاردى. دىنىي ھەم مەدەنىي مەركەزلەرگە ئايلانغان مەسچىتلەر بىلەن مەدرىسلەر توپ - يىلتىزىدىن يوقىتىلدى. ئىسلام ئېقىدىلىرى بىلەن تەلىماتلىرىنى بار ئىخلاس - ئېتىقاتى بىلەن تەرغىپ قىلىپ كەلگەن دىنىي ئولۇمالىرىمىز تەقىپكە ئۇچرىدى، دىنسىزلىقنىڭ تەرەققىي ئېتىشى تۈپەيلىدىن، جەمىيىتىمىزدە پارىخورلۇق، خىيانەتچىلىق، نەشىخورلۇق، زىناخورلۇق، شۇنداقلا ئىنسانىي پەزىلەتلەرنىڭ دەپسەندە قىلىنىشى ئوخشاش خۇنۇك ھادىسىلەر بىلەن تەرتىپسىزلىكلەر قانات يايدى.

نۇرغۇن ژىللار ئېتىقات ئەركىنلىكىنى چەكلەپ كەلگەن تۈزۈم بەربات بولغاندىن كېيىن جەمىيىتىمىز نىشان- مۇددىئاسى يوق نامەلۇم بىر ئېقىمغا قاراپ يول ئالدى. ھالبۇكى، كوپلىگەن دولەتلەر جۈملىدىن، قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئۇمۇم دولەت تەرەققىيات كونتسېپتسىيەسىنى ئىزدەشكە مەجبۇر بولدى. ئاقىۋەتتە، خەلق ئارا قانۇنلارغا ئاساسلانغان ھالدا، جۇمھۇرىيەت ئوز پۇخرالىرىنىڭ كوز قاراش ئەركىنلىكىنى جارىي قىلدى. ئامما ئەمەلىياتتا، ئامىمىنىڭ ئاڭ - سەۋىيەسىدە قارىمۇ - قارشىلىقلار كۈچىيىپ، جەمىيەتتە ئىدېئولوگىيەلىك بوشلۇقنىڭ پەيدا بولغانلىقى ئىسپاتلاندى. بۈگۈنكى ئېغىر ئىختىسادىي شارائىتتا بۇ بوشلۇقنى تولتىرىشقا، ئەڭ مۇھىمى، ئىجتىمائىي ئاڭ - سەۋىيەسى، ئەخلاق، تەربىيە مەسىلىرىگە دېگەندەك كوڭۇل بولۇنمەي قالدى. تەربىيە ۋە ئىدېئولوگىيە ئىشلىرىدا پەيدا بولغان بوشلۇقنى دەھال ھىس قىلغان باشقا دىنلار، ئۇلارنىڭ ئاساسىدا مەيدانغا كەلگەن مەزھەپلەر دەرھال ئېكىلەشكە كىرىشتى. ئادەملەر قەلبىدىن ئورۇن تاپتى.

قازاقستاندا 1500 دەك بىرلەشمىنىڭ بېشىنى قوشىدىغان ئەللىككە يېقىن ھەر تۈرلۈك دىنىي مەزھەپلەر رەسمىي روېخەتكە ئېلىنغان. ئەندى ئالمۇتىدا مۇسۇلمانلار، شۇ جۈملىدىن، ئۇيغۇرلار ئۇيۇشتۇرغان «قۇتقۇزۇش يولى»، «ئۇمۇت»، «يېڭى ھايات»،«رەھىم»جەمىيىتى، چەت ئەللىك خرىستىانلىرىنىڭ (مىسسونېرلىرىنىڭ) ئۈچ - تۆرت چىركوسى، مۇسۇلمانلار مىللىي خرىستىان خورى، ئۇنىڭ ناخشىچى، ناغرىچى، سەنئەتكارلىرى، ئىسلام دىنىدىن چەتنىگەن ئۇيغۇر خرىستىان باپتىستلىرى،ئۇيغۇر يېگوۋو گۇۋاچىلىرى، ئۇيغۇر پرېسۋىتېرىئونلىرى، ئۇيغۇر كرىشنىئىتلىرىنىڭ قاتارى بارغانسىرى كوپەيمەكتە.

مەلۇم بولۇشىچە، مەبلەغ تەرەپتىن كەم كۈچلۈك بولسا، پەقەت شۇلار ئوز پائالىيەتلىرىنى كەڭ ئاممىغا تەرغىپ قىلىشقا باشلىدى.ئۇلار نېمە قىلارنى بىلمەي، قايمۇقۇپ ژۈرگەن خەلقنىڭ ئارىسىغا سۇڭگۈپ كىرىپ، ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ، بار مۇمكىنچىلىكنى شۇلارغا سەرىپ قىلىشقا باشلىدى. خەلق ئىشەنچىسىگە تولۇق ئېرىشكەندىن كېينلا، ئىسلام ئېقىدىلىرىنى پەسەيتىپ كورستىدىغان تۈرلۈك - تۈمەن پەتۋالارنى ئويلاپ تېپىپ،ئۇلارغا ئوز دىنلىرىنىڭ ئەۋزەللىكلىرىنى تەپسىلىي ۋە ئەقلانە ھالدا چۈشەندۈردى، تەشۋىق قىلدى. پەيتى كەلگەندە ئويمۇ - ئوي ئارىلاپ، ھەقسىز دىنىي كىتاپلارنى تارقاتتى، ھەتتا، روزا ھېيت بايراملىرىدا خەيرىخاھلىق پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ باردى. ھەقسىز دىنىي كۇرسلارنى ئېچىپ، باللىرىمىزنى ئوقۇتۇشقا كىرىشتى.

ئەپسۇس، ھازىرچە ئىسلام دىنىنى تەرغىپ قىلىپ ژۈرگەن دىنىي ئولۇمالىرىمىزنىڭ موشۇ جەھەتتىن خېلە دەرىجىدە ئاجىز ئىكەنلىكىنى، دىنىي ئېتىقاتلىرىمىز بىلەن ئىسلام ئېقىدىلىرىنىڭ بارغانسىرى قالاقلىشىپ كېتىۋاتقىنى، چالا ساۋاتلىق مولللىرىمىزنىڭ كۈن ساناپ كوپىيىشى، ئەلۋەتتە، مۇسۇلمان ئەھلىنى ئېچىندۇرىدۇ. ئۇلار خەلقنىڭ ئىنتايىن ئاز قىسمىنى، ئاساسەن ئايرىم جامائەت ئىشلىرىغا، ئېيتىلۇق، دىنىي مەراسىملىرىنى ئوتكۈزۈشكە، مەسچىتلاردا ناماز ئوتەشكە، مەسچىت سىلىشقا جەلىپ قىلىش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش تار دائىرىدىكى تەرغىبات ئىشلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش بىلەنلا چەكلىنىپ كېلىۋاتىدۇ. تەربىيە، ئەخلاقى شۇنداقلا تۇرمۇشى ناچار ئائىلىلەرنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرۇش ئوخشاش مەسىلىلەرگە كوڭۇل بولگۇسى كەلمەيدۇ. موشۇنداق ئەھۋالدا خەلق ئۇلارغا قانداق ئىشەنسۇن؟ مۇسۇلمانچىلىقتىن، مەسچىتلەردىن بىرە - تولا ئوز ئورۇپ، باشقا دىنلارغا ئوتۇپ كېتىۋاتقىنىڭىزمۇ ئاساسىي سەۋەۋى موشۇنىڭدا ئەمەسمۇ؟ ئۇلار ھېچ بولمىغاندا، ياشلىرىمىزدا مېھرىۋانلىق، شەپقەتلىك ئوخشاش ئىنسانىي پەزىلەتلەرنى ئويغىتىشقا كوڭۇل بولسە، مۇمكىن خەلقنىڭمۇ ئىسلام ئېقىدىلىرىگە ئىخلاسى كۈچىيىپ، مولللا، ئىماملىرىمىزغا دېگەن ئىززەت - ئېھتىرامىمۇ باشقىچە بولغان بولار ئىدى.

دېمەك، دىلىمىز پاك بولمىغىچە،مەخسەت - مۇددىئاغا يېتىش مۇشكۇل. ئاساسىي گەپ، مانا شۇنىڭدا.

شەمشىدىن ئايۇپوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

تارىختىن ئۆچۈرلار

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 20 - ئەسىرنىڭ 30 - ژىللىرىدىن باشلاپ ئۆز ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن ئېلىپ بارغان ئىنقىلاپلىرى، قوزغىلاڭلىرى، كوتىرىلىشلىرى مەلۇم ۋاقىت ئۆتتۆقتا ئېگە بولغاندەك قىلسىلا، چاقناپ ئۆچكەن يۇلتۇز كەبى، مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ كەلگەنلىكىنى ياخشى بىلىمىز. بۇنىڭ سەۋەپلىرى نېمە؟ ئەيىپ زادىلا ئۆزىمىزدىمۇ ياكى بۇنىڭدا تاشقى غەرەزلىك كۈچلەرنىڭ ئوينىغان رولى چوڭ بولدىمۇ؟ ھە، كوپچىلىكىمىزنى ئازاپلاپ كېلىۋاتقان مۇنداق سوئاللار ئاز ئەمەس.

قاتىللارنىڭ جىنايەتلىرىنى ئۇنتۇش مۇمكىن ئەمەس

كېيىنكى ژىللىرى بەزى سوئاللارغا قىسمەن بولسىمۇ، جاۋاپ بېرىدىغان مۇيەسسەل ماتېرىياللار ئېلان قىلىندى. مەسىلەن: ئامېرىكىلىق تارىخچى ۋە ژۇرنالىست جون گارۋېرنىڭ «رەقىپلەر ۋە ئىتتىپاقداشلار»، خىتاي تۇڭ مانىڭ **«جاللات شىڭ شىبەي»** ناملىق ئىككى توملۇق كىتاۋى ۋە بۇرھان شەھىدىنىڭ **«كۆڭۈلدىكى خاتىرىلەردىن پارچىلار»** ۋە سەيپىدىن ئەزىزىنىڭ **«ئۆمۈر داستانلىرى»** دېگەن خاتىرىلىرى ئوخشاش ماتېرىياللار، شۇنداقلا موسكۋادىكى ۋە چەت ئەللەردىكى كوپلىگەن ئاخبارات ۋاستىلىرىدا نەشىر قىلىنغان ماتېرىياللار ئەينە شۇلاردىن ئىبارەت.

بۇنىڭدىن بىر نەچچە ژىل ئىلگىرى چوڭ بىر سورۇندا ۋەتەن توغرىلىق پاراڭ بولغاندا، بىر دوستۇم: ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىدا ئۇيغۇرلاردىن بىرىمۇ گېنېرالنىڭ چىقمىغىنى ھەيران قالارلىق بىر ئىش.تۇۋۋا، ئوغۇزخاندەك، مويۇنچۇردەك، سادىر پالۋاندەك قەھرىمانلارنى ئاتا قىلغان خەلقتىن 40 - ژىللىرى بىردىن گېنېرال چىقمىغىنى ھەقىقەتەنمۇ ئادەمنى ئويلاندۇرىدۇ، دەپ كوپچىلىكنى ئېچىندۇرغىنى زادىلا يادىمدىن چىقمايدۇ.

30 - ژىللىرى ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ جەنۇبىدا بولغان قوزغىلاڭلارغا يېتەكچىلىك قىلغان ئاتاقلىق سەردارلار غوجانىياز ھاجىم، مەھمۇت شجاڭ (گېنېرال)، يولۋاس (دىۋىزىيە كوماندىرى) ئوخشاش قولباشچىلار 40 - ژىللارغىچە جىسمانىي يوقىتىلدى ياكى چەت ئەللەرگە چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولغان.

خوش، ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ ئۈچ ۋىلايىتىدە مىللىي - ئازاتلىق ئىنقىلاپ غەلىبە قىلىپ، 1944 - ژىلى 12 - نويابىردا شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندا پەيدا بولغان گېنېرال ئىسھاقبېك مونۇنوۋ كىم؟ ئۇ ئۇيغۇرلار دىيارىدا قانداق پەيدا بولغان؟ يېقىندا ئۈرۈمچىدە شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ نەشرىياتىدىن چىققان مىردەھمەت سېيىت بىلەن يالقۇن روزىنىڭ «مەمتىلى ئەپەندى» دېگەن كىتاۋىدا بۇ سوئاللارغا قانائەتلىنەرلىك جاۋاپ ئېلىش مۇمكىن. مەزكۇر كىتاپتا: «ئىسھاقبېك 1902 - ژىلى ئۈلۈغچاتنىڭ شىنجاڭ بىلەن قىرغىزستان چېگارىسىغا جايلاشقان سىمخانا كەنتىدە تۇغۇلغان. 15 - 16 ياشلىرىدا بەگ بولۇپ سايلانغان. 1920 - ژىللىرى، ئوتتۇرا ئاسىيادا، سوۋېت ھاكىمىيىتىگە قارشى قوزغالغان باسمىچىلار ھەرىكىتى مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، جانىبېك، سېيتۋالدىجان، يۇسۇپجان قۇربېشى قاتارلىق قىرغىز، ئۆزبەك باسمىچىلىرى قەشقەر تەۋەسىگە قېچىپ كېلىۋالغان. ستالىن ھوكۇمىتى مانا موشۇ باسمىچىلارنى يوقىتىشنى مەخسەت قىلىپ، 1928 - ژىلى ئۈلۈغچاتتىكى قىرغىز ياشلىرىدىن ئىسھاقبېك ۋە ماتى شاپتا قاتارلىقلارنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئېلىپ كەتكەن، ئۇلارغا ئىككى ژىل مەخپىي ھەربىي تەلىم - تەربىيە بېرىپ ئاندىن قايتۇرۇۋەتكەن. باسمىچىلارنىڭ ئۈلۈغچاتتا پائالىيەت قىلىۋاتقان كاتتىبېشى جانىبېك قازى ئىسھاقبېكنىڭ سوۋېت ھوكۇمىتىنىڭ كەتمىنىنى چېپىۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ئۇنى جايلىۋېتىش كېرەك دېگەن نىيەتكە كەلگەن. ئىسھاقبېك دەرھال ئۈلۈغچاتتىن قەشقەرگە يوتكىلىپ، قەشقەر شەھەر ئىچى ئۇستەڭ بويىدىكى قادىر ھاجى، قاۋۇل ئاخۇن، روزاخۇن دېگەن كىشىلەرنىڭ ئۆيلىرىدە تۇرۇپ ھەرىكەت ئېلىپ بارغان. ئۇ 1932 - ژىلى ئوسمان ئېلىگە ئەسكەر بولغان، 1933- ژىلى ئۆرازبېككە ئەسكەر بولغان. ئۇ ئۆرازبېكنىڭ قول ئاستىدا پەيجاڭ بولۇپ تۇرغان چاغدا، چېگرا ساقلاش ۋەزىپىسىنى ئۆتەيمەن دەپ، ئەسكەرلىرى بىلەن چېگرىدىكى سىمخانا قورۇلغا چىقىپ، شۇ يەرگە جايلىشىۋالغان. ئۇ موشۇ جەرياندا، سوۋېت ھوكۇمىتىنىڭ ياردىمى بىلەن ئايرىم پولك تەشكىل قىلىۋالغان. ئۇ، 1934- ژىلى 3 - ئايدا، سوۋېت تەرەپنىڭ خوجانىياز ھاجى بىلەن سوھبەت ئۆتكۈزۈشكە ئاكتىپ ياردەم قىلغان، شۇ ژىلى 5 - ئايدا، ما جۇڭيىڭنى سىمخانا ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئۆتكۈزۈپ قويغان. ئۇ، شۇنىڭدىن كېيىن، يەنى 1934 - ژىلى 5 - ئايدىن باشلاپ، سوۋېت ھوكۇمىتى قەشقەر تەۋەسىگە قېچىپ كىرىۋالغان باسمىچىلارنىڭ كۈچلىرىنى ۋە شىڭ شىبەي ھاكىمىيىتىگە قارشى كۈچلەرنى يوقىتىش مەخسىتىدە كىرگۈزگەن «تونتىنچىلەر» بىلەن بىرلىشىپ، ئۇرغۇن باسمىچىلارنى يوقاتقان. دەل شۇ چاغدا، سوۋېت ھوكۇمىتى قىرغىزستانلىق قىرغىز مەۋلانوۋقا ئىسھاقبېككە مەسلىھەتچى بولۇش، قول ئاستىدىكى ئەسكەرلىرى بىلەن شىنجاڭ تەۋەسىگە كىرىپ ئىسھاقبېككە قوشۇلۇپ كېتىش توغرىلىق بۇيرۇق چۈشۈرىدۇ. ئاتالمىش«قاچاق ئەسكەرلەر» دېگىنى مەۋلانوۋنىڭ مانا شۇ ئوفىتسېر ئەسكەرلىرى ئىدى. بۇ قوشۇن شىڭ شىبەينىڭ يوليورۇغى بويىچە، مەھمۇت شجاڭنىڭ (گېنېرال) 6 - ئاتلىق دىۋىزىيەسىگە قوشۇۋېتىلىدۇ. ئىسھاقبېكنىڭ 500 قىرغىز ئەسكەرى ساقچى قىسىم قىلىپ ئۆزگەرتىلىدۇ. مەۋلانوۋ قەشقەردە يېڭى قۇرۇلغان قۇراللىق ساقچى قىسمىغا باشلىق بولىدۇ، باسمىچىلارنى يوقىتىشتا ئالاھىدە تۆھپە كورسەتكەن ئىسھاقبېك 1934- 1935- 1936- ژىللىرى ئۈچ تۈركۈمدە سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئۇرغۇن قىرغىز ئوقۇغۇچى چىقىرىدۇ...» (325 - 327 - بەتلەر).

جاللات شىڭ شىبەي سوۋېتنىڭ ياردىمى بىلەن غوجانىيازنى ئالداپ،ئۈرۈمچىگە ئاپىرىۋالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئەڭ يېقىن سەپدىشى مەھمۇت مۇھىتنى ئۈرۈمچىگە بىر نەچچە قېتىم چاقىرتقان. لېكىن ناھايىتى ھوشيار ۋە سەزگۈر مەھمۇت مۇھىتى شىكدىن گۇمانلىنىپ، ئۇنىڭغا ئالدانمىغان. بۇ ھەقتە مەزكۇر كىتاپتا مۇنداق دەپ تەكىتلىنىدۇ: «شىڭ شىبەي قەشقەردە مەھمۇت شجاڭنىڭ، قۇمۇلدا يولۋاسنىڭ ھەربىي كۈچىنىڭ ساقلىنىپ تۇرىۋاتقانلىقىغا ئىچى پۇشۇپ،سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇلى ئاپرېسيېۋقا مەسلىھەت سېلىپ: «مەھمۇت بىلەن يولۋاسنى ئۈرۈمچىگە نەچچە قېتىم چاقىرتساممۇ، ھېلىغىچە قارىسىنى كورسەتمىدى. بۇ ئىككىسى غوجانىيازنىڭ ئىككى قانىتى... ئۇلارنىڭ قولىدا ھەربىي كۈچ ساقلىنىپ تۇرىدىكەن، غوجىنىيازدىن خاتىرجەم بولغىلى بولمايدۇ» دېگەن.

بۇنى ئاڭلىغان ئاپرېسيېۋ شىڭ شىبەيگە: «دەرۋەقە، غوجانىيازنى يېتىم قالدۇرۇش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئۇنىڭ شۇ ئىككى قانىتىنى قايرىۋېتىش كېرەك. بىراق، بۇنىڭ ئۈچۈن قورغاننى ئىچىدىن بۇزۇش لازىم. بىز بۇنىڭ چارىسىنى ئويلىشىپ قويغانمىز» دەپ، سۇمكىسىدىن ئۈچ ئادەمنىڭ سۈرىتىنى چىقىرىپ، شىڭ شىبەينىڭ ئالدىغا قويغان.

ئاپرېسيېۋ بىرىنچى سۈرەتنى قولىغا ئېلىپ سۈرەتتىكى قويۇق بۇرۇت قويىۋالغان،كوش يۈزلۈك،يالاڭباش، پولتايغان كوزلۈك قىرىق ياشلار چامىسىدىكى ئادەمنى سېيىت ھاجى دەپ تونۇشتۇرغان؛ ئىككىنچى سۈرەتتىكى كوزلىرىدىن قۇۋلۇق - شۇملۇق يېغىپ تۇرىدىغان، تاز چىراي، بادام دوپپىسىنى چوكتۇرۇپ كىيىۋالغان، سەل موكچىيىپ تۇرغان ئادەمنى ھاشىم ھاجى دەپ تونۇشتۇرغان؛ ئۈچىنچى سۈرەتتىكى ئوتتۇزبەش - ئوتتۇز ئالتە ياشلاردىكى بودۇر چاچلىق، سورۇن تەلەت،كوزلىدىن كىبىر ۋە غورۇر تەلۋىلىكى چىقىپ تۇرغان ئادەمنى قادىر ھاجى دەپ تونۇشتۇرغان ۋە:

- بۇلارنىڭ ھەممىسى مەخسۇس تەربىيە كورگەن.ئەمەلىي كۈرەش تەجرىبىلىرىگە باي، قابىل خادىملار. ئۇلارغا قەتئىي ئىشىنىش مۇمكىن. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ھەممىسى شىنجاڭدا تۇغۇلۇپ ئوسكەن ئۇيغۇرلار، ئۇلار يەرلىك خەلقنىڭ مىجەز - خۇلقى ۋە ئۆرپى - ئادىتىنى ئوبدان چۈشىنىدۇ، دېگەن. ئاخىرىدا سېيىت ھاجىنى ئۈرۈمچىدىكى، ھاشىم ھاجىنى قۇمۇلدىكى، قادىر ھاجىنى قەشقەردىكى ساقچى ئورگانلىرىدا ئىشلەتسەكمۇ مۇۋاپىق كېلىدۇ، دەپ قوشۇپ قويغان.

قادىر ھاجى قەشقەر ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولغاندىن كېيىن، ئوزىنىڭ شىپىونلۇق تورىنى پۈتۈن قەشقەرگە ياينغان...»(331 - 333 - بەتلەر) شىڭ شىبەي ئۇيغۇرلار دىيارىدا ئۇمۇميۈزلۈك تېررور-جازالاش ھەرىكىتىنى ژۈرگۈزۈپ خەلقىمىزنىڭ ئەڭ مۇنەۋۋەر، ئېسىل پەرزەنتلىرىنى تۈركۈملەپ قولغا ئېلىپ، جىسمانىي يوقاتقان.ئەجايىپ مائارىپچى،تالانتلىق تەشكىلاتچى،كومپوزىتور ۋە شائىر مەمتىلى ئەپەندىمۇ(تەۋپىق) ئەينە شۇنداق يوقىتىلغان ئىدى.بۇ ھەقتە مەزكۇر كىتاپتا مۇنداق دەپ تەكىتلىنىدۇ: «مەمتىلى ئەپەندى ئۇدۇل قەشقەر ساقچى ئىدارىسىگە يالاپ ئاپىرىلغاندىن كېيىن، ساقچى باشلىغى قادىر ھاجىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كىرىلگەن. قادىر ھاجى مەمتىلى ئەپەندىنى كورۇپ، كورەڭلىك بىلەن قاقاخلاپ كۈلۈپ كەتكەن. بۇ جاللاتنىڭ كۈلكىسىدە بىر يوشۇرۇن مەنا بار ئىدى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، مەمتىلى ئەپەندى تاشكەنتتە ژۈرگەن چاغلىرىدا رۇسلار ۋە ئوتتۇرا ئاسىيە مىللەتلىرى مەسىلىسىدە قادىر ھاجى بىلەن مۇنازىرىلىشىپ قالغان. بۇنىڭ بىلەن ئىككىسى ئوتتۇرىسىدا خېلى چوڭقۇر زىددىيەت پەيدا بولغان. قادىر ھاجى شۇ چاغدا، مەمتىلى ئەپەندىگە يان قۇرالنى چىقىرىپ تەھدىت سالغانىكەن. مەمتىلى ئەپەندىنىڭ قولغا ئېلىنىشى شىڭ شىبەينىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ كوزگە كورۇنگەن، غوللۇق،ھەرىكەت ئىقتىدارىغا ئىگە ئادەملىرىنى ئۆتتاش قىرىپ تاشلاپ،قۇمۇل دېھقانلار ئىنقىلاۋىنىڭ تەسىرىنى تېزلىك بىلەن يوق قىلىپ، بۇ مىللەتنى بىر مەزگىل باش كوتۈرەلمەس قىلىپ قويۇش مەخسىتىدە قوزغىغان ئۇمۇميۈزلۈك باستۇرۇش ھەرىكىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، قادىر ھاجىنىڭ شەخسىي ئوچمەنلىكىمۇ بۇ ئىشتا قوشۇمچە رول ئوينىغان...» (351 - 352 - بەتلەر).

ئەندى ھېلىقى ژۇرنالدا ئىسھاقبېككە ياردەمچى بولغان مەۋلانوۋ بىلەن قادىر ھاجىلار بىرلىكتە ھەرىكەت قىلىپ، خەلقىمىزنىڭ، مىللىتىمىزنىڭ ئەڭ سويۈملۈك پەرزەنتلىرىنى قىرىپ يوقىتىشتا ئالاھىدە خىزمەت كورسەتكەن. بۇ ھەقتە «مەمتىلى ئەپەندى» ناملىق كىتاپتا مۇنداق دەپ تەكىتلىنىدۇ: «1937 - ژىلى 30- ماي كۈنى سەھەردە، قەشقەر ياۋاغ تۈرمىسىگە قاماقلىق ئۈچ يۈزدىن ئارتۇق سىياسىي مەھبۇس تۈرمە ھويلىسىغا يالاپ ئېلىپ چىقىلىپ، ئۆتتاش ئوققا تۇتۇلغاندىن كېيىن، بېنزىن چېچىپ كويدۇرۇۋېتىلگەن. قەشقەر ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىغى قادىر ھاجىنىڭ باشقۇرۇشىدىكى بۇ تۈرمىنى شۇ چاغدا س س س ر نىڭ قەشقەرگە كىرگۈزۈلگەن قىرغىز ئاتلىق قىسىملىرىنىڭ كوماندىرى مەۋلانوۋ ئۈچ يۈزدەك ئەسكىرى بىلەن ساقلاتتى.

مەۋلانوۋ بىلەن قادىر ھاجىنىڭ باشلامچىلىغىدا ئىجرا قىلىنغان بۇ مىسلىسىز قىرغىنچىلىقتا، مىللەتنىڭ ئىستىقبالىغا ۋە ئۇنىڭ تارىخىي تەغدىرىگە ھەقىقىي يوسۇندا كوڭۈل بولىدىغان، خەلقنى نادانلىقتىن، قۇللۇقتىن قۇتۇلدۇرۇش يولىدا شانلىق پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بارغان مەدەنىيەت - مائارىپ جەڭچىلىرى مانا شۇنداق ئېچىنىشلىق ھالدا، ئولتىرۋېتىلگەن...»(338 - بەت).

قىرغىزستاننىڭ ئوش شەھىرىدە تۇغۇلۇپ ئوسكەن قىرغىز مەۋلانوۋ سوۋېت قىزىل ئارمىيەسىنىڭ قىرغىز ئاتلىق پولكىنىڭ كوماندىرى بولغان. ئۇ تۇنجى قېتىم 1934 - ژىلى ئەتىيازدا شىنجاڭغا كىرگۈزۈلگەن. بۇ جاللات ھەققىدە مەزكۇر كىتاپتا يەنە مۇنداق دەپ تەكىتلىنىدۇ: «مەۋلانوۋنىڭ خوتەن، يەكەن قاتارلىق جايلاردا قولغا ئالغان، ئولتەرگەن، بۇلاڭ - تالاڭ قىلغان ئادەملىرىنىڭ ھەددى - ھېساۋى يوق. مەۋلانوۋ ۋە ئۇنىڭ قول - چوماقلىرىنىڭ زەربە بېرىش، تازىلاش، بۇلاڭ - تالاڭ قىلىش ئوبيېكتى ئاتاقلىق دىنىي ئولىمالار، داڭدار بايلار ۋە مىللەتپەرۋەر زىيالىلار ئىدى. ئەينى ژىللىرى يەكەن ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى ۋە يەكەننىڭ ھاكىمى قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئۆتىگەن ئابدۇرېشىت يۇسۇپ ئەپەندىنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، مەۋلانوۋ تېرىسىگە سىغماي ھوكۇرەپ ژۈرگەن زامانلىرىدا،ئىنتايىن قەبىھ ئىشلارنى سادىر قىلغانىكەن. ئۇ بىر قېتىم قۇربان ھېيتىدا قاتتىق مەست بولۇپ قېلىپ، دادقىباي دېگەن ئاغىنىسى بىلەن ئادەم ئولتۇرۇشتە بەسلىشىپ باقماقچى بولۇپ، باشقىلارغا بۇيرۇپ تۈرمىدىن قىرىق مەھبۇسنى ئېلىپ چىقىپ،ئۇلارنى ئوتۇز - سول قىلىپ قاتار ياتقۇزۇپ، يېنىدىن پىچىغىنى چىقىرىپ، باشقىلارغا كورسىتىپ تۇرۇپ: «مەن پىچاقنى بىر قېتىمدىن سۈرۈش بىلەن، بۇ ئوتۇز تەرەپتىكىلەرنىڭ جېنىنى تېزلىك بىلەن ئالالايمەن، سول تەرەپتە ياتقۇزۇلغانلارنى دادقىباي بوغۇزلىسۇن» دەپ، جاللاتلىق ماھارىتىنى كورسەتكەن. ئۇنىڭ قەشقەردە قۇتلۇق شەۋقىينى خورلاپ تۇرۇپ ئولتىرىۋەتكەنلىكىنى تىلشۇناس ئالىم ئىبراھىم مۇتئىي ئوز كوزى بىلەن كورگەنىكەن. (قۇتلۇق شەۋقىي 1876 - ژىلى قەشقەردە تۇغۇلغان. قەشقەر، مىسىر، ئىستانبۇل، بۇخارا قاتارلىق جايلاردا ئوقۇغان، پۈتۈن ئومرى خەلقنى ئويغىتىش بىلەن ئوتكەن مەرىپەتپەرۋەر ژۇرنالىست، «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ مۇھەررىرى بولغان». - يا. س) ئەشۇ زامانلاردىكى قانلىق ۋەقەلەرنىڭ بار بولغان شاھىدلىرى مەۋلانوۋنىڭ قىلمىشلىرىنى غەزەپ بىلەن ھېكايە قىلىدۇ. بۇنداق ھېكايىلەرنى تارىخچى ئابلىمىت روزى ماڭا كوپ قېتىم قايناپ تۇرۇپ بايان قىلىپ بەردى.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ موشۇ ئەسىردىكى ئەڭ ئۇلۇق مائارىپچىسى،تالانتلىق تەشكىلاتچىسى، ئوت ژۈرەك كومپوزىتورى ۋە شائىرى، نامى مەڭگۈ ئولمەس ئوغلى مەمتىلى ئەپەندى ئۇيغۇر خەلقى ئالدىدا قان قەرزىگە پاتقان، خەلقنى زار - زار قاخشاتقان ئەشۇ مەۋلانوۋ دېگەن جاللاتنىڭ قولىدا، 1937 - ژىلى 30 - ماي كۈنى تاڭ سەھەردە ئېتىپ تاشلىنىپ، ئارقىدىنلا كويدۇرۇۋېتىلگەن...» (376 - 377 - بەتلەر). بۇ ژىللىرى جاللات شىڭ شىبەيگە «مەسلىھەتچى» ۋە باشقا نىقاپلار بىلەن س س س ر دىن ئەۋەتىلگەن قادىر ھاجى، ھاشىم ھاجى، سېيىت ھاجى، مەۋلانوۋ ئوخشاش جاسۇسلارنىڭ ئۇيغۇر خەلقىگە نىسبەتەن قىلغان قانلىق جىنايەتلىرى ئەينە شۇنداق.

1937 - ژىلى ستالىننىڭ بىۋاستە يول كورسىتىشى ۋە ياردەم بېرىشى بىلەن ئۇيغۇرلار دىيارىدا جاللات شىڭ شىبەي ژۈرگۈزگەن تەقىپلەش - تېررورلۇق ھەرىكەتلىرىنىڭ ئاقىۋەتلىرى ئىنتايىن ئېغىر بولدى. خەلقىمىز ئوزىنىڭ ئەڭ مۇنەۋۋەر پەرزەنتلىرىدىن ئايرىلىپ، مەنىۋىي تەرەققىيات مەلۇم ۋاقىتلارغىچە ئالغا ئىلگىرىلىمىدى.

بىز ژۇرنالدا نامىنى زىكىر قىلغان ئىسھاقبېكنىڭ تەغدىرى قانداق بولدى؟ شىڭ شىبەي ئۇنىڭغا ئالاھىدە غەمخورلۇق قىلىپ تۇرغان. «قەشقەر تارىخ ماتېرىياللىرىنىڭ» 2 - قىسىم 240 - بېتىدە كورسىتىلىشىچە، 1937 - ژىلى 10 ئايدا س س س ر بىلەن شىڭ شىبەي دائىرىلىرى گېنېرال - مايور ئىسھاقبېككە ئىككى ئالتۇن ئوردېن بەرگەن. «شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرىنىڭ» 12 - قىسىم 133 - بېتىدە كورسىتىلىشىچە، شىڭ شىبەي يەنە ئىسھاقبېككە ئۇرغۇن پۇل ياردەم قىلغان.

1936 - ژىلى ئىسھاقبېك ئۈلۈغچاتتا ھاكىم قىلىپ تەيىنلەنگەن. ئىسھاقبېكنىڭ 500 قىرغىز ئەسكىرى ساقچى قىسىم قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ ھېلىقى جاللات مەۋلانوۋنىڭ باشقۇرۇشىغا تاپشۇرۇلغان. ژۇرنالدا بىز نەقىل كەلتۈرگەن كىتاپتا يەنە: «سوۋېت ئىتتىپاقى كېلىشىم بويىچە كىرگۈزگەن قىسىملىرىنى (1937 - ژ.) ئېلىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، شىڭ شىبەي ئىسھاقبېكنى لۈيجاڭلىققا ئوستۇرۇپ، جەنۇبىي شىنجاڭ چېگرا مۇھاپىزەت ئوترەدىنىڭ باشلىقلىغىغا تەيىنلىگەن. بۇ چاغدا ئىسھاقبېكنىڭ قول ئاستىدا ئۈچ پولك بولۇپ، مەۋلانوۋ باشچىلىغىدىكى بىر پولك خوتەنگە ئورۇنلاشقان،يەنە بىر پولك ئاقسۇدا تۇرغان، ئىسھاقبېككە بىۋاستە قاراشلىق «35 - قىرغىز ئاتلىق پولكى» دەپ ئاتالغان پولك قەشقەردە ئىسھاقبېكنىڭ يېنىدا تۇرغان. بۇ پولك كېيىن «3 - پولك» دەپ ئاتالغان. شۇنىڭ بىلەن، پۈتكۈل جەنۇبىي شىنجاڭ، ئاساسلىغى قەشقەر، ئاقسۇ ۋە خوتەن تەۋەسى ئىسھاقبېكنىڭ تەسىر دائىرىسىگە كىرگەن. ئىسھاقبېك ئاسانبېكنى ئۈچتۇرپان ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىغى، دادقۇباينى يەكەن ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىغى، سىدىقبېكنى ئاقسۇ ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىغى،نورۇزباينى ئاقسۇ ساقچى ئىدارىسىگە سوتچى،جۇمالىنى باي ناھىيەلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىغى، سۇلايماننى كۇچا ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىغى قىلىپ تەيىنلىگەن. بۇلارنىڭ ھەممىسى قىرغىز بولۇپ، ئىسھاقبېكنىڭ يېقىنلىرى ئىدى.(370- 371 - بەتلەر.)

«ئىسھاقبېكنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھەربىي - مەمۇرىي تەسىرىنىڭ كۈچىيىپ كېتىۋاتقانلىغىدىن ئەنسىرىگەن شىڭ شىبەي 1940 - ژىلىنىڭ ئاخىرىدا ئۇنى ئۈرۈمچىگە چاقىرتىۋالغان، بىر مەزگىلدىن كېيىن، ئىلى قازاق - قىرغىز ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسلىكىگە تەيىنلەپ غۇلجىغا ئەۋەتكەن. شۇنىڭدىن كېيىن، ئىسھاقبېككە ئەگىشىپلا ژۈرىدىغان ھېلىقى مەۋلانوۋ دېگىنى دەرھال سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتكەن» (شۇ كىتاپ 374 - بەت).

1943 - ژىلى شىڭ شىبەي س س س ر دىن يۈز ئورۇپ، ئاقىۋەتتە س س س ر بارلىق خادىملىرىنى، ئەسلىھەلىرىنى ئېلىپ كەتكەن. ئىسھاقبېكمۇ شۇ ژىلى سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتكەن.

«1944 - ژىلى 12 - ئاپرېل كۈنى، غۇلجىدا «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ھوكۇمىتى قۇرۇلۇپ، تورت كۈندىن كېيىن، ئىسھاقبېك مونۇنوۋ بىر قىسىم رۇس، تاتار، قىرغىز، قازاق ئوفىتسېر ئەسكەرلىرى بىلەن غۇلجىغا يېتىپ كەلگەن. شۇ چاغدا يەنە شۇ مەۋلانوۋ ئۇنىڭ بىلەن بىللە كەلگەن. ئىسھاقبېكنىڭ قىرغىزستاندا قۇرغان ئوترىتىدىكى مەۋلانوۋ، توغايبايېۋ، موللا سىبىروۋ، مىڭجىلقايېۋلار مىللىي ئارمىيەدە پولك كوماندىرلىرى بولغان. باشقا بىر قانچىسى مۇئاۋىن پولك كوماندىرى، ئېسكادرون كوماندىرى، ۋزۋود كوماندىرى بولغاننىڭ سىرتىدا، يەنە بىر قىسىملىرى سىياسىي - قانۇن خىزمەتلىرىنى ئىشلىگەن. بۇلار - ئەلى ئەپەندى، كامىل ئەپەندى، زاكىر ئەپەندى، قوغان ئىلىيېۋ قاتارلىقلار بولۇپ، ئۇلار ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئىنقىلاۋىنىڭ ساقچى ئورگانلىرىنى قۇرۇپ چىققان ۋە قىسقا مۇددەتلىك كۇرس ئېچىپ خادىملارنى تەربىيەلىگەن.» (شۇ كىتاپ 375 - بەت).

ھە، بىزگە ياردەمگە ئەۋەتىلگەن «ھەربىي مەسلىھەتچىلەرنىڭ» ژۇرنالدا قىلغان جىنايەتلىرىنى قانداقمۇ ئۇنتۇشقا بولسۇن! ھاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك سىستېمىنىڭ «خەلقلەر ئاتىسى» ستالىننىڭ ئۇيغۇر خەلقىگە قىلغان مۇنداق مۇدھىش جىنائىي ھەرىكەتلىرى ھېچ كىمنى پەرۋاسىز قالدۇرالمايدۇ.

يادىكار سابىتى.

ئىگور روتار

مەخسەت بىرلىكى ـ ھەممىدىن ئەلا

(«تىبەت قاچاقلىرىنىڭ» پايتەختىدىن رېپورتاژ)

«بولدى، ھىندستان تۆكدى. تىبەت مەملىكىتى باشلاندى»، ـ دېدى يېرىم ھەزىل، يېرىم چىن سۆزلەپ تاكسى ھايدىغۇچى بىز كىملالاينىڭ شىمالىي-غەربىگە جايلاشقان ھىند مەھەللىسىگە كىرىپ كېلىشىمىزگە. ھەقىقەتەنمۇ، گويا سەن باشقا بىر مەملىكەتكە بېرىپ قالغاندەك، كەيپىيات يۈز بەردى. مەھەللە كوچىلىرىنى بويلاپ، بۇددا موناخلىرى سەيلە قىلىپ ژۈرۈشىدۇ. بارلىق رېستورانلارنىڭ، دۇكانلارنىڭ ئىشىكلىرى بېشىغا تىبەت تىلىدا يېزىلغان تاختىچىلار ئېلىنغان. ھىندستاننىڭ پۇتكۇل يېرىدە ئۇچرىشىدىغان «مۇقەددەس كالىلار» تامامەن كۆرۈنمەيدۇ. ئۇنىڭ ئورنىغا تىبەتلىكلەرنىڭ ئەنئەنىۋىي مىلى ـ قوتازلار ھەر قەدەمدە دېگىدەك ئۇچرىشىدۇ. كوپلىگەن ئۆيلەرنىڭ چېدىرلىرىدا تىبەتلىكلەرنىڭ تۆرلۈك رەڭدىكى بايراقلىرى لەپىلدەپ تۇرىدۇ. ئۆيلەر تاملىرىغا بولسا خىتاي تۇۋارلىرىغا بويكوت ئېلان قىلىشقا، شۇنىڭ بىلەن بىللە چەت ئەللىكلەرگە ئۆز مەملىكەتلىرى ھوكۇمەتلىرىگە تىبەتنىڭ مۇستەقىللىغىنى ئېتىراپ قىلىشقا ئۈندەيدىغان خەتلەرنى يېزىشقا چاقىرىدىغان پلاكاتلار ئېلىنغان.

«ن ك» كېزىتى ئارخۇيدىن. 1644 ـ ژىلدىن 1911 ـ ژىلغىچە چىن ئىمپېرىيەسى دەۋرىدە تىبەت خىتاينىڭ تەركىۋىدە، ئۇنىڭغا بېقىندى مەملىكەت بولۇپ كەلگەن. 1912-ژىلى چىن ئىمپېرىيەسى غۇلاپ، خىتايدا جۇمھۇرىيەت ئورنىغاندىن كېيىن، تىبەت ئۆزىنىڭ مۇستەقىللىغىنى ئېلان قىلدى. موشۇ ۋاقىتقىچە دولەت ئىختىساتىتا ئىنتايىن ئارقىدا قالسىمۇ (بۇ يەردە شۇ كەمگىچە كرىپوستنويلۇق ھوقۇق ساقلىنىپ قالغان)، ئامما تىبەتتە مۇستەقىل بولۇش ئۈچۈن ھەممە شەرت ـ شارائىت مەۋجۇت ئىدى. شۇنداقلا ئۇ چاغدا پۈتكۈل خىتاي كىچىك ـ كىچىك «كىنەزلىكلەرگە» بولۇنۇپ كەتكەن. تىبەتنىڭ ئۆزىنىڭ ھاكىمىيىتى، پارلامېنتى، ۋالىيۇتىسى، پوچتا سىستېمىسى، ئارمىيەسى بولدى. دولەت دىنى بۇددىزىم بولۇپ، ھاكىمىيەت بېشىدا دالاي- لاما (سوزمۇ ـ سوز تەرجىمىسى: ئەقىل ئوكيانى) ئولتارغان. ئۇ ھەممە جەھەتتىن مىللەتنىڭ لىدېرى دەپ ئېتىراپ قىلىناتتى.

تىبەتلىكلەر تەكىتلىگىنىدەك، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ئۇلۇق برىتانىيە، ئا ق ش ۋە خىتاي تەرەپتىن بولغان دەھشەتلىك قىسمىغا قارىماي، تىبەت ھوكۇمىتى بىتەرەپلىكنى ساقلاپ، ئۆز تېررىتورىيەسى ئارقىلىق ھەربىي ژۈك ئۆتكۈزۈشنى مەنئى قىلغانلىغى فاكتى ئۇلار دولىتىنىڭ مۇستەقىللىغىنى ئىشەشلىك نامايىش قىلىدىغان فاكتور.

ئۇرۇش تۆكىدى. خىتاي بىر پۈتۈن بولدى. 1949 ـ ژىلى خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، خىتاي ئەسكەرلىرى تىبەتكە كىردى. 1951 ـ ژىلى تىبەت ھوكۇمىتى «17 ماددىدىن ئىبارەت كېلىشىمگە» قول قويىدۇ. ئۇنىڭدا تىبەت خىتاي تەركىۋىگە كىرىدۇ دەپ ئېيتىلغان. ئامما 1957-ژىلى تىبەت مۇستەقىللىكى تەرەپدارلىرى چوڭ كولەمدە پارتىزانلار ئۇرۇشىنى باشلايدۇ. موشۇ ۋاقىتقىچە بولەك ـ بولەك ھالدا كۆرۈشۈپ كەلگەن قوزغىلاڭچىلار ئەندى بىرلىشىدۇ. 1959 ـ ژىلى تىبەتنىڭ پايتەختى لخاسا شەھرىدە قوزغىلاڭ كۆتىرىلدى. بېجىن ئۇنى رەھىمسىز باستۇردى. قوزغىلاڭچىلارنىڭ ھېساۋى بويىچە، ئون مىڭلىغان تىبەتلىك ئۆلتۈرۈلگەن ۋە تۈرمىلەرگە تاشلانغان، خىتاي ھوكۈمىتى تەرىپىدىن ئۆتتۇرىغا ئېلىنىشتىن خاۋاتىرلىنىپ دالاي ـ لاما ھىندستانغا قاچتى. بۇ مەملىكەتتە ئۇ «تىبەت ھوكۈمىتى ۋە خەلقىگە ھەربىي كۈچ ئىشلىتىش خوۋپى ئاستىدا تېڭىلغان» دەپ «17 ماددىدىن ئىبارەت كېلىشىمنى» كۈچىدىن قالدۇرغان. ھىندستاندا ئۆزىنىڭ مۇھاجىرەتتىكى ھوكۈمىتىنى قۇردى. «مەن ئۆزەمنىڭ ھوكۈمىتى بىلەن قەيەردە بولماي، تىبەت خەلقى بىزنى ھەر قاچان تىبەت ھوكۈمىتى دەپ تونۇيدۇ» دېدى دالاي- لاما.

1960 ـ ژىلى دالاي ـ لامانىڭ قارارگاھى، مۇھاجىرەتتىكى تىبەت ھوكۈمىتى ۋە پارلامېنت ژۇقارقى دخارامسالاغا ئورۇنلىشىدۇ. ئۇنىڭ ئەتراپىدا بەش مىڭ تىبەتلىك قاچاقلار جايلاشقان مەھەللە ۋۇجۇتقا كېلىدۇ. بۇگۈنكى كۈندە بۇ يەر چەت ئەللەردىكى تىبەت خەلقى ئەڭ زىچ جايلاشقان ماكاندۇر. سىياسىي مەھكىمىلەردىن باشقا ماك لېود گانژىدا تىبەت مەدەنىيەت مەركەزلىرى: دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ مىللىي ئەدەبىيات كىتابخانىلىرىنىڭ بىرى، پۈتكۈل جاھاندىن ئاغرىقلار كېلىپ داۋالىنىدىغان ئادىر تىبابەتچىلىك ۋە ئاسترولوگىيە ئىنستىتۇتى، بىر نەچچە نەشرىياتلار مەركەزلىرى، تىياتىر بار. مۇنداق ئېيتقاندا، تىبەتنىڭ ئەينى كۆچىرمىسىنى موشۇ يەردە كۆرۈش مۇمكىن. شۇنىڭ ئۈچۈن ھىندستان يول كورسەتكۈچلىرى «كىچىك لخاسا»، دەپ ئاتاپ كەتكەن مەھەللە ھەممىنىڭ دېگىدەك دىققەت ـ ئېتىۋارىدا بولماقتا. مارت ئېيىدا بۇ يەرگە ئادەملەر ئىنتايىن ئورغۇن كېلىدۇ، چۈنكى ھەر ژىلى موشۇ ئايدا دالاي ـ لاما خەلق ئالدىدا ئوچۇق لېكسىيە ئوقۇيدۇ.

«بۇگۈنكى كۈندە چەت ئەللەردىكى 131 مىڭ تىبەت قاچقىنىنىڭ 100 مىڭغا يېقىنى ھىندستاندا ياشايدۇ. بۇ شارائىتنى تەساددىپىي دەپ ھېساپلاش مۇمكىن ئەمەس. ھىندستان بىزنىڭ روھىي مەدەتكارىمىز بولۇپ ھېسايلىنىدۇ، چۈنكى نەق موشۇ دولەتتە بۇددا تۇغۇلغان. قېدىمىي ئەسىرلەردىكى تىبەت خەتايىغا قارىغاندا، ھىندستان بىلەن ھەم مەدەنىي، ھەم ئىختىسادىي ساھادا يېقىن ئالاقىدە بولغان»، ـ دەيدۇ «ن ك» مۇخبىرىغا مۇھاجىرەتتىكى تىبەت ھوكۇمىتى تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكىنىڭ مەتبۇئات كاتىبى تىخۇ بېتېن سامفېل. شۇنىڭ بىلەن بىللە ھىندستاننىڭ بىرىنچى باش مىنىسترى جاۋاھەرلال نېھرۇ تىبەتنى خىتاينىڭ بىر قىسمى دەپ ئېتىراپ قىلغاچقا، ھازىر دېھلى تىبەتكە سىياسىي ئەمەس، پەقەت گۇمانىتار ياردەم قىلىدۇ، دەپ تەكىتلىدى سامفېل. مۇھاجىرەتتىكى ھوكۇمەت يېقىن مۇناسىۋەتتە بولۇۋاتقان باشقا مەملىكەتلەر ئارىسىدا مەتبۇئات كاتىبى ئا ق ش ۋە غەربىي ياۋروپا ئەللىرىنى ئاتاپ ئۆتتى. «ئەپسۇس، موسكۋادا بىزنىڭ ۋەكىلىمىز بولسىمۇ، لېكىن سىلەرنىڭ مەملىكەت رەھبەرلىرى بىلەن ئەمەلىياتتا ئالاقىمىز يوق. بىز 20-ئەسىرنىڭ بېشىدا پادىشا نىكولاي ئىككىنچىنىڭ ۋاقتىدا روسسىيە بىلەن يېقىن ئالاقىدا بولغانمىز. ھازىرمۇ تىبەتلىكلەر ئىللىق خاتىرىلەر ئىلكىدە ئەسلەيدىغان رەسسام ۋە فىلوسوف نىكولاي رېرىخ بىزنىڭ ئەللەرنى يېقىنلاشتۇرۇشتا كوپ ئەمگەك سىڭگەن»، ـ دەپ تەكىتلىدى تىخۇ بېتېن سامفېل.

تىبەت ئۈچۈن بۈگۈنكى ئەڭ مۇھىم مۇئەمما، سامفېلنىڭ پىكرىچە، بۇ يەرگە خەنسۇلارنىڭ ئامموۋىي رەۋىشتە كوچۇپ كېلىشى. بېجىننىڭ ياخشى ھايات كەچۈرۈش ئۈچۈن قىيىن بولغان بۇ ئېگىز تاغلىق ئولكىگە خەنسۇلارنى كوچىرىپ كېلىشى، ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن ھەم ماددىي، ھەم مەنىۋىي قوللاپ ـ قۇۋەتلىشى ـ سوتسىيالىزم دەۋرىدە موسكۋانىڭ ژىراق شىمالغا ئادەملەرنى كوچىرىپ ئېلىپ بارغانلىغىغا ئوخشايدۇ. خىتايلىقلار تىبەتتە خىتاينىڭ ئۆزىدە تۇرغانغا قارىغاندا، 87 پائىز ئەمگەك ھەققىنى ژۇقورى ئالىدۇ. تىبەتتە ئىشلىگەن ھەر 18 ئايدىن كېيىن خىتايلىق ۋەتىنىگە بېرىپ كېلىش ئۈچۈن ئۈچ ئايلىق مۇددەتكە ئوتپۇسك بېرىلىدۇ. موشۇنىڭ ئۆزىدە بارلىق يول چىقىمىنى دولەت تولەيدۇ. تىبەتتە خىتايلار تىجارەت بىلەن ئاكتىپ شۇغۇللانماقتا. بۇ يەردە ئىشلەۋاتقان 12877 دۇكان ۋە رېستوراننىڭ پەقەت 300 گە يېقىنىلا تىبەتلىكلەر ئىگە. «1949 ـ ژىلغىچە ئەمەلىياتتا خىتايلار تىبەتتە بولمىغان. ئەندى ھازىر ئالتە مىللىون تىبەتلىككە (بېجىننىڭ ھېساۋى بويىچە ـ 4 مىللىون) 7,5 مىللىون خىتاي توغرا كېلىدۇ. مەسىلەن، لخاسادا 1950 ـ ژىلغىچە بىرەر خىتاينى ئۇچرىتىش قىيىن ئىدى. بۈگۈن بولسا ئۇلار شەھەردىكى يەرلىك تۇرغۇنلاردىن ئۈچ ھەسسە ئورغۇن. بىزنىڭ مىللەتنىڭ ئاسسىمىلياتسىيە بولۇپ كېتىش خوۋپى تۇغۇلدى»، ـ دەيدۇ تىخۇ بېتېن سامفېل. تىبەت ئۈچۈن يەنە بىر دەھشەتلىك خوۋۇپ ـ ئولكىنى يادرو قالدۇقلىرىنى كومۇش ئۈچۈن پايدىلىنىۋاتقانلىغى. ئەسلىدە بۇ يەرلىك خەلقنى جىسمانىي يوقىتىشنىڭ يوللىرىنىڭ بىرىدۇر، دەپ تەكىتلەيدۇ دالاي ـ لامانىڭ ۋەكىللىرى.

شۇ ئەرسە قىزىقارلىقكى، خىتاينىڭ تىبەت بىلەن چېگاراداش شىنجاڭ ـ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىدىمۇ مەن نەق موشۇنىڭغا ئوخشاش پىكىرلەرنى ئاڭلىدىم. يەرلىك بولگۇنچىلەر (ۋەتەنپەرۋەرلەر دەپ ئوقۇڭ) ئېيتقىنىدەك، بېجىن ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي ھەرىكىتى بىلەن ئىككى ئۇسۇل ئارقىلىق كۈرۈشمەكچى. بىرىنچىسى، بۇ ئولكىگە خىتايلارنى ئامموۋىي رەۋىشتە كوچىرىپ ئەكىلىش، ئىككىنچىسى ئادەملەر سالامەتلىكى ئۈچۈن ئىنتايىن زىيانلىق بولغان يادرو سىناقلىرىنى توختىماستىن داۋاملاشتۇرۇش، نەتىجىدە ئۇيغۇر مىللىتىنى تامامەن يوقىتىش.

«تەبىيكى، بىز خىتايدىكى باشقىمۇ بېسىۋېلىنغان خەلقلەر بىلەن بىرلىشىشكە ھەرىكەت قىلىمىز. مەسىلەن، شەرقىي تۈركىستان (ئۇيغۇرستان)، تىبەت ۋە ئىچكى موڭغۇل خەلقلىرىنىڭ بىرلەشكەن كومىتېتى قۇرۇلدى. ئامما بىزنىڭ ھەرىكەتلىرىمىزدە خىلە پەرقلەر بار. مەسىلەن، مۇسۇلمان- ئۇيغۇرلار خىتايغا قۇراللىق قارشىلىق كورسىتىش تەرەپدارى. بىز بۇددىستلار ـ ھەر قانداق كۈچ ئىشلىتىش توغرا ئەمەس دەپ ھېساپلايمىز. 60 ـ ژىللارنىڭ ئاخىرلىرى، 70 ـ ژىللارنىڭ باشلىرى ئا ق ش مەركىزىي رازۋېدكا باشقارمىسىنىڭ تىبەتتىكى مەخپىي قۇراللىق تەشكىلاتقا قۇرال ئارقىلىق ياردەم قىلغىنى مەلۇم. لېكىن، 1975 ـ ژىلى دالاي- لاما بارلىق تىبەتلىكلەرنى ھەر قانداق قۇراللىق قارشىلىق كورسىتىشنى توختىتىشقا، ئازاتلىقنى تېچلىق بىلەن ئېلىپ كېلىدىغان يوللار ئارقىلىق ھەرىكەت قىلىشقا چاقىردى»، ـ دېدى تىخۇ بېتېن سامفېل. دېھلىنىڭ تىبەت قارشىلىق كورسىتىش ھەرىكىتىنى بىر ئاز قوللاپ ـ قۇۋەتلىشىنىڭ ئۆزى بېجىننى تېرىكتۇرىدىغانلىقى تۇرغان گەپ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ خىتاي ئۆز نوۋىتىدە ھىندستاننىڭ پاكىستان بىلەن بولغان كەشمىر ھەققىدىكى تالاش مەسىلىسىدە پاكىستاننى قوللىشى بېكار ئەمەس. ئەسلىدە دېھلى تىبەتنىڭ مۇستەقىللىق ئۈچۈن كۈرەشتىكى ۋە تەنپەرۋەرلىرىگە بېپەرۋا مۇناسىۋەتتە بولغان ئەھۋالدىمۇ، خىتاي ھىندستان بىلەن بىرى ـ بىر مۇناسىۋەتنى بۇزۇش ئۈچۈن باشقا مەسىلىنى ئىزدەپ تاپاتتى. مەسىلەن، خىتاي ئەسكەرلىرى تىبەتكە كىرگىچە، بۇ ئولكە ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدا بۇفېرلىك زونا رولىنى ئوينىغان. 1949 ـ ژىلغىچە ھىندستان بىلەن تىبەت چېگارىسىنى بارى ـ يوقى 1500 ھىندستان پولىتسىيە خىزمەتچىسى ساقلىغان بولسا، بۈگۈنكى كۈندە زامانۋىي قۇراللار بىلەن قۇراللانغان يۈز مىڭلىغان خىتاي ۋە ھىندستان ئەسكەرلىرى بىر ـ بىرگە قارشى تۇرماقتا. ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا ئۈچ قېتىم (دەسلەپ 1962 ـ ژىلى) دېھلى ۋە بېجىن ئارىسىدا قۇراللىق توقۇنۇش يۈز بەردى.

«ھەر ژىلى خىتايدىن ھىندستانغا، نېپالغا ۋە بۇتانغا ئۈچ مىڭغا يېقىن تىبەت قاچاقلىرى كېلىدۇ. ئۇلارنىڭ كوپ قىسمى چېگارىدىن يوشۇرۇن ئوتىدۇ. مۇنداق يول بەكمۇ خەتەرلىك. ئادەملەر بىر نەچچە كېچە ۋە كۈندۈز تاغلارنى ئاتلاپ، سوغ ۋە ئاچلىقتىن ئازاپلىنىدۇ. بەزىلەر يول ئازاۋىدىن ھالاك بولىدۇ»، ـ دەيدۇ مۇھاجىرەتتىكى تىبەت ھوكۇمىتىنىڭ ھىندستاننىڭ دخارامسالا شەھرىدىكى قاچاقلارنى قوبۇل قىلىش بويىچە مەركىزىنىڭ خادىمى تىسېرىنگ ئېدوپ. تىبەتلىكلەرنىڭ كوپ قىسمى دەسلەپ نېپالنىڭ پايتەختى كاتماندۇ شەھرىدىكى قاچاقلارنى قوبۇل قىلىش بويىچە مەركەزگە كېلىدۇ. بۇ يەردە ئۇلارغا تىببىي خىزمەت كورسىتىلىپ، قىيىن ۋە ئۇزاق سەپەردىن كېيىن دەم ئېلىش ئۈچۈن شارائىت يارىتىلىدۇ. ئاندىن ئۇلار دېھلى ئارقىلىق دخارامسالاغا كېلىپ، بۇ يەردە دالاي ـ لاما بىلەن ئۇچرىشىدۇ ۋە ئۇنىڭ رازىلىغىنى ئالىدۇ.

ژۇقارقى دخارامسالادىكى قاچاقلارنى قوبۇل قىلىش مەركىزىدىكى شارائىت ئىنتايىن ئېغىر: بىر بىنانىڭ ئىچىدە ـ ئېيدەندىلا يۈزگە يېقىن تىبەتلىك ئۇخلاۋاتقان. مەن سوھبەتلەشكەن قاچاقلارنىڭ بىرى سوز باشلاشتىن ئىلگىرى فامىلىيەسىنىڭ مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنماسلىغىنى ئىلتىماس قىلدى. «چۈشىنىڭ، خىتايدا مېنىڭ تۇققانلىرىم قالدى. ئۇلارنىڭ بىرەر خېيىم-خەتەرگە ئۇچرىشىنى خالىمايمەن. راست، 1970 ـ ژىللاردىكىگە قارىغاندا، تىبەتتە ئەھۋال بىر ئاز ياخشىلاندى. ھازىر بىز ئانا تىلىمىزدا ئەركىن سوزلىشەلەيمىز، دۇكانلاردىكى ۋىۋېسكىلار تىبەتچە يېزىلىدۇ. بىراق ھوكۇمەت ھازىرمۇ بىزنىڭ دىنىي پائالىيىتىمىزنى ئۆزىنىڭ نازارىتىدىن چىقارغۇسى كەلمەيدۇ. موناستىرلاردا دايىملىق تىنتىش- تەكشۈرۈش ئۆيۈشتۇرۇلۇۋاتقان. دالاي ـ لامانىڭ سۈرەتلىرىنى تارقىتىش مەنئىي قىلىنغان. چەت ئەللىكلەرنىڭ تىبەتكە كىرىشى چەكلىك بولسىمۇ، خىتاي ھوكۇمىتى بىزگە باپتىست تەشۋىقاتچىلىرىنىڭ كېلىشىنى قوللاپ ـ قۇۋەتلەيدۇ، ئۇلارنىڭ كوپچىلىكى بۇددىزمنى ئېبلىس دىنى دەپ ھېساپلايدۇ ۋە بىزنىڭ مۇقەددەس نەرسىلىرىمىزنى ئاياق ئاستى قىلىدىغان ئىشلارنى ئەتتەي ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ».

خىتايدىن كەلگەن قاچاقلارنىڭ بېسىم كوپچىلىگى ھىندستاندا قالىدۇ. پەقەت 1991 ـ ژىلدىن كېيىنلا بۇ ئەللەدە 25 مىڭ تىبەتلىك ماكانىنى تاپتى. «بىز ئادەملەرگە ياردەم قىلىمىز، ئۇلارنى ئىش بىلەن تەمىنلەيمىز. تاغلىق شارائىتتا ياشاپ ئۆگەنگەن تىبەتلىكلەر ئۈچۈن ئەڭ قىيىن مۇئامما ھىندستاننىڭ ئىنتايىن ئىسسىق ھاۋا رايىغا كونۇش. دەسلەپتە ھىندستاندىكى قاچاقلارنى قوبۇل قىلىش لاگېرلىرى تۈزلەڭلەرگە سېلىنغان ئىدى. لېكىن ئارىدا ئاز ۋاقىت ئوتمەيلا، تىبەتلىكلەرنىڭ ئىسسىقنى كوتىرەلمەيدىغانلىغى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا قاداقتۇ بىر ئاغرىقلارنىڭ تارقىلىشى بايقالدى. ھازىر لاگېرلارنىڭ كوپچىلىكى تاغلىق جايلارغا ئورۇنلاشقان. موشۇ يەردە يېقىندىن كەلگەنلەرنى ئىش بىلەن تەمىنلەشكە تىرىشىمىز»، ـ دېدى جانابىي ئېدوپ.

بىراق، ئېدوپنىڭ تەكىتلىشىچە، ئىش بەرمەي تۇرۇپ، قاچاقلارغا بىرىنچى نوۋەتتە ياخشى بىلىم ئېلىشقا شارائىت يارىتىشقا تىرىشىدۇ. مۇھاجىرەتتىكى تىبەت ھوكۇمىتى ئۆز بيۇدژېتىنىڭ 60 پائىزىنى بېگىنىدىن كەلگەن قاچاقلارنىڭ ئوقۇتۇش ئۈچۈن سەرىپ قىلىدۇ. «بىزنىڭ مەخسىتىمىز ـ تىبەتنى قان توكۇشسىز، تېچلىق يولى بىلەن ئازات قىلىش، مۇشۇنداق يول بىلەن ئازاتلىقنى پەقەت ساۋاتلىق ـ بىلىملىك خەلقلا ئالالايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىلىم بېرىش سىستېمىسىنى دايىم ياخشىلاپ تۇرۇش- ئەڭ ئاساسىي ۋەزىپىلەرنىڭ بىرى. بىزدە تىبەتلىكلەرنىڭ ئوقۇشى ئۈچۈن پۈتۈنسۈرۈك مەكتەپلەر تارماقلىرى قۇرۇلغان. ئۇن سەككىز ياشتىن ئوتتۇز ياشقىچە بولغان كىشىلەر ئالاھىدە مەكتەپلەردە ئوقۇيدۇ. ئۇلاردىكى ئوقۇتۇش پروگراممىسى ئۈچ ژىلغا مولجاللانغان. مەكتەپلەردە ئىنگلىز ۋە تىبەت تىللىرىنى ئۆگىنىشكە ئالاھىدە چوڭ ئەھمىيەت بېرىمىز. بىزنىڭ پىكرىمىزچە، موشۇ تىللاردا ئەركىن سۆزلىگەن كىشىگە ئۇنىڭدىن كېيىن ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇشمۇ، ياكى بىرەر جايغا كىرىپ ئىشلەشمۇ يېنىك. ئاساسىي دىققەتنى بالا تەربىيىسىگە قارىتىمىز. ھىندستان، نېپال، بۇتاندا 26 مىڭ بال ئوقۇۋاتقان تىبەت تىللىق 84 مەكتۇپىمىز بار. ۋەتىنىدىن ئايرىلغان تىبەتلىك باللارنىڭ 92 پائىزى بىلىم ئالماقتا. 84 پائىزى بولسا تىبەت تىللىق مەكتەپلەردە ئوقۇماقتا»، دەپ تەكىتلىدى ئېدوپ.

مەكتەپلەردە ئوقۇتۇش ھەقسىز، ئەندى ئەلاچى ئوقۇغۇچىلار ستېپەندىيە ئالىدۇ. مەكتەپنى تۆگەتكەنلەرنىڭ تەخمىنەن تەڭ يېرىمى ئوقۇشىنى چەت ئەللەردە ياكى ھىندستاننىڭ ئوزىدە داۋاملاشتۇرىدۇ. مەسىلەن، مۇھاجىرەتتەكى تىبەت ھوكۇمىتى ئەمەلدارلىرىنىڭ 99 پائىزى ھىندستاندا بىلىم ئالغان.

60 ـ ژىللارنىڭ باشلىرى دالاي ـ لامانىڭ ھەدىسى تسېرىن دولما تاكلا دخارامسالادا ھىندستاندىكى ئۆزىنىڭ قېرىنداشلىرى ئۈچۈن «تىبەت باللار مەھەللىسى» دەپ ئاتىلىدىغان بىرىنچى مەكتەپ ـ ئىنتېرناتنى قۇردى. 70 ـ ژىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى «تىبەت باللار مەھەللىسى» ھىندستاندا جەمئىيەتلىك تەشكىلات سۈپىتىدە روېخەتكە ئېلىنىدى. يەنە ئۈچ باللار مەھەللىسى، ئون ئۈچ مەكتەپ، ئون باللار باغچىسى، ئۈچ قېرىلار ئۆيى ئېچىلدى. بۈگۈنكى كۈندە «تىبەت باللار مەھەللىسى» ئون مىڭ باللىنى ئۆزىنىڭ غەمخورلىغىغا ئالغان.

دخارامسالادىكى مەكتەپ ـ ئىنتېرنات بىناسى كولەمى ۋە ئەجايىپ قۇرۇلۇش قۇلايچىلىقلىرى بىلەن كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ. ئەسلىدە بۇنى ئوقۇش ئورنى ئەمەس، پۈتۈنسۈرۈك بىر شەھەرچە دېيىشكە بولىدۇ. بۇ يەردىكى ئاشخانىلار، ئاغرىقخانىلار، دۇكانلار، سپورت كومپلېكسلىرى تەربىيە ئېلىۋاتقان ئۈچ مىڭ باللىنىڭ دايىم خىزمىتىدە. ئىنتېرناتتا تۇرۇۋاتقانلارنىڭ بېشى ـ 2 دىن 24 ياشقىچە. بىر سىنىپتا ئوقۇيدىغانلار ۋە شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ئىككى تەربىيەچىسى (ئادەتتە ئەر- ئايال) بىر ئۆيدە بىللە تۇرىدۇ. شۇنداق قىلىپ، «مەھەللىلەرنى» قۇرغانلارنىڭ ئېيتىشىچە، ھەر بىر سىنىپ تىبەت ئۈچۈن ئەنئەنە ھېساپلىنىدىغان كوپ باللىق ئائىلىنى ئەسلىتىدۇ ۋە مۇنداق سىنىپلاردا تەربىيە ئېلىۋاتقان باللار ھېچ قاچان ژېتىملىكنى ھىس قىلمايدۇ.

شۇ ئەرسىنى قوشۇمچە قىلغۇمىز كېلىدۇكى، ئادەتتە ھىندستاندا موشۇنداق ياخشى جابدۇلغان مەكتەپلەر يوقنىڭ ئورنىدا. مەن ئۆزەم دخارامسالادىن بىر نەچچە كىلومېتر ژىراقلىققا جايلاشقان يېزا مەكتۇپىدە بولدۇم. مەكتەپ دېگەن ئېتى بولمىسا، ئۇ ھەتتا ئوت ياقىدىغان مەشمۇ يوق، بىرەر جىھازىمۇ يوق يالغۇز بولمە ئىكەن، ئوقۇغۇچىلار تەنەپپۇستا ھويلىغا چىقىپ، كۆلخان ئەتراپىدا ئىسسىنىۋالىدۇ.

«تىبەت باللار مەھەللىسى» مەمۇرىيىتى مەكتەپ پايلىغى ھېچ كىمنى ھەيران قالدۇرماسلىغى كېرەك دەپ ئېيتتى. دالاي ـ لامانىڭ ئابرويى ئارقىسىدا ئوتتۇزغا يېقىن مەملىكەتتە تىبەتنىڭ مۇستەقىللىكىنى قولايدىغان 300 گە يېقىن توپ بار. ھىندستاننى قوشقاندا 12 مەملىكەتنىڭ پارلامېنتلىرىدا ئۆز ھوكۇمىتىدىن تىبەتنى تونۇشنى قولغا كەلتۇرۇش ھەرىكىتىنى قىلىۋاتقان فراكسىيەلەر قۇرۇلغان. شۇنىڭ ئۈچۈن «تىبەت باللار مەھەللىسىگە» چەت ئەللەردىن ھامىيلارنى تېپىش ئانچىلا قىيىن مەسىلە ئەمەس. شۇنداقلا ھىندستاندا كوپ نەرسىلەرنىڭ دۇنياۋىي ستاندارت بىلەن سېلىشتۇرغاندا ناھايىتى تۆۋەن باھادا ئىكەنلىكىنى ھېساپقا ئالساق، ئىنتېرناتنى تۇتۇپ تۇرۇش ئۈچۈن ئانچىلا بىر كوپ مەبلەغ كەتمەيدۇ. مەسىلەن، بۇ يەردە بىر بالىغا بىر ئايدا 30 ئا ق ش دوللارى سەرىپ قىلىنىدۇ.

ئادەتتە مەكتەپ سىنىپلىرىنى ھامىيلار توگەل جابدۇپ بېرىدۇ ۋە بۇ سىنىپلارغا ھامىي بولغۇچى كىشىلەر مەملىكىتىنىڭ ئاملىرى بېرىلىدۇ. مەكتەپتە «رۇس» سىنىپى يوق، ئامما ئۇنىڭ يېقىن كېلەچەكتە پەيدا بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى ئوزگەرتىپ قۇرۇش باشلىنىشى بىلەن دخارامسالاغا تۆۋۇقسىزلا لامائىزىم ياكى بۇددىزمنى تونۇغان بەزى بىر روسسىيە تىجارەتچىلىرىدىن ئاخچا چۈشۈشكە باشلىدى...

دخارمسالا ـ دېھلى ـ موسكۋا.

موسكۋادا چىقىدىغان «ئىزۋېستىيا گازېتىدىن» ئېلىندى.

خىتاي ـ قازاقستان:

چېگارا تالىشى داۋام قىلماقتا

قازاقستان گېزىتلىرىنىڭ سەھىپىلىرىدە «شەرىقتىكى ئۇلۇق قوشنا»-خىتاي بىلەن بولىدىغان مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئىستىقبالى توغرىلىق قىزغىن مۇنازىرە ئۇۋج ئالماقتا. تەنقىتنىڭ ئاساسىي ماۋزۇسى ـ قازاقستان پارلامېنتى بېيىل باھاردا تەستىقلىگەن دولەت چېگراسى توغرىلىق كېلىشىم بولماقتا. پارلامېنتتا ھۆججەتنىڭ مەزمۇنى توغرىلىق دېگەندەك مۇنازىرە بولمىدى، مۇھاكىمە شەكلەن ئوتتى. بۇ ھال مەتبۇئاتقا كېلىشىم تېكىستىنى جىددىي تەھلىل قىلىشقا ۋە ھەيران قالارلىق خۇلاسىلارنى چىقىرىشقا تۇسالغۇ بولالمىدى. «تالاش يەرلەر مۇئەمماسى» دەپ ئاتالمىش نەرسە ھەممىدىن ئورغۇن سوئاللارنى پەيدا قىلدى. بۇ مۇئەمما يېقىندىن پەيدا بولغىنى يوق، ئۇ ئۇزۇنلىغان ژىللار مابەينىدا مەۋجۇت بولۇپ كەلمەكتە. ئېغى س س س ر دەۋرىدە خىتاي قازاقستان تېررىتورىيەسىنىڭ بىر مىللىون كۋادرات كىلومېتىرغا يېقىن يېرىگە داۋا قىلىپ كەلگەن ئىدى. ئەندى ئاخىرقى ژىللىرى بولسا 944 كۋادرات كىلومېتر يەر ئەتراپىدا تالاش بولدى. كېلىشىم شەرتلىرى بويىچە بۇ يەر تەڭ دېگىدەك بولۇنىدۇ ـ خىتايغا 43.1 پائىز يەر ئوتىدۇ، قازاقستاندا بولسا ئۇنىڭ قالغان 56.9 پائىزى قالىدۇ. نۇرسۇلتان نازاربايېۋ كېلىشىملەرنى «تارىخىي» دەپ ئاتىدى. لېكىن كوپلىگەن ئېكسپېرتلار يەر داۋالىرى توغرىلىق مەسىلىگە چېكىت قويۇلمىدى، يەلكى كوپ چېكىت قويۇلدى، دەپ خوۋۇپلانماقتا.

مەسىلە شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، 1993 ـ ژىلدىن باشلاپ ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدا مۇنتىزىم رەۋىشتە ھوججەتلەر ئىمزالانغان بولۇپ، ئۇلاردا ـ 1994، 1995، 1996 ـ ژىللىرى تېررىتورىيە تالاشلىرىنىڭ يوقلىغى تەكىتلەنگەن ئىدى... لېكىن نوۋەتتىكى قېتىم ھوججەتلەر ئىمزالانغاندا بېجىن تېررىتورىيە مۇئەممەسىنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى يەنە ئېلان قىلدى. بۇ قېتىممۇ ئۇنىڭ تەكرارلانماسلىقىدا كاپالەت بارمۇ؟

ئاخىرقى كېلىشىمنىڭ تېكىستى جامائەتچىلىك كورگىنى يوق. پرېزىدېنت تەرىپىدىن كېلىشىم ئىمزالىنىپ ئون كۈنلۈك مۇددەت ئىچىدە ئۇ ئېلان قىلىنىشى كېرەك ئىدى. قارا ئىرتىش دەرياسىنىڭ ژۇقارقى قىسمىدىكى يەرلەرنىڭ بىر قىسمى خىتاي تەرەپكە ئوتۇپ كېتىدىغانلىغى يەرلىك ئاتالغۇلارنىڭ ئالاھىدە تەشۋىشىنى پەيدا قىلماقتا. خىتايلار كانال قۇرۇپ دەريانى بۇراپ كېتىش (ئىرتىش) نىيىتىنى يوشۇرمىدى. مۇنداق قەدەمنىڭ ئېكولوگىيەلىك ئاقىۋەتلىرىنى ھېچ كىم تۈزەتكىنىمۇ ھېساپلاپ چىقمىغان.

ئاستانىنىڭ تەشۋىشلىنىش ئۈچۈن باشقىمۇ سەۋەپلىرى بار. مەسىلەن، 100 كىلومېتىرلىق چېگارا زونىنى ھەربىيسىزلەشتۇرۇش توغرىلىق شاگېھەي شەرتنامىسى ئالايلى. س س س ر دەۋرىدە بارلىق ھەربىي ئىستىھكاملار چېگارا يېنىدا قۇرۇلغان ئېدى. قازاقستان ئىختىسادىي سەۋەپلەرگە باغلىق يېڭى مۇداپىيە ئىستىھكام لىنىيەسىنى ۋۇجۇتقا كەلتۇرۇشى مۇمكىن ئەمەس. دېمەك، چېگارا ئوچۇق قالىدۇ دېگەن سوز. بېجىن تەرەپىدىن خىتايلارنى خوشنا مەملىكەتكە كوچۇرۇپ چىقىشنى رەغبەتلەندۇرۇشمۇ قازاقلارنى تەشۋىشلەندۇرمەكتە. بۇ ھەقتىكى ستاتىستىكا مەخپىيلەشتۇرۇلگەن، لېكىن ئېكسپېرتلارنىڭ پىكرىچە كوچمەنلەرنىڭ سانى ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا يۈزلىگەن مىڭنى تەشكىل قىلىدۇ.

بېجىن قەدەممۇ ـ قەدەم ئۆز مەخسىتىرىنى قولغا كەلتۇرمەكتە، ئەندى ئاستانا بولسا ھەر قېتىم يول قويماقتا. ئاستانا مۇقەلىرنىڭ ئاجىزلىشى خوشنىنىڭ ئىشتىھاسىنى پەقەت ئېچىمۇ ئاشۇرۇۋاتقاندەك تەسىرات پەيدا بولماقتا. توغرا، شەرق دېپلوماتلىرى نەيرەڭ ئىشلىتىشكە ماھىر كېلىدۇ. ھەر بىر قېتىم يېڭىكچىلىك قىلغاندا، قازاقستان ئىختىسادىغا مەبلەغ بولۇش توغرىلىق شەرتنامە بىللە تۈزۈلەتتى. ئاخىرقى مىسال ـ قازاقستاندىن ش ئۇ ئا ر ئارقىلىق مەركىزىي خىتايغا نېفت پروۋودى قۇرۇلۇشىنىڭ لايىھىسى، شۇنداقلا ئاقتوبە ۋىلايىتىدىكى كانلاردىن پايدىلىنىش ئۈچۈن كاپىتال قۇرۇلۇش مەبلىغى توغرىلىق كېلىشىملەر. لېكىن بۇ يوللارنىڭ باھاسى قانچىلىك؟ ئوپپوزىتسىيە مەتبۇئاتى ئاخىرقى ۋاقىتلاردا مەملىكەتتە چوڭ غۇلغۇلا پەيدا قىلغان كوپلىگەن پارىخورلۇققا باغلىق جاڭجاللار خام ئەشيانى ۋە باشقا تۇۋارلارنى ئەرزەن باھالاردا خىتايغا قانۇنسىز ئېلىپ كېتىش بىلەن باغلىق بولغانلىغىنى ئەسلىتىپ ئوتكەن ھالدا، بەزى ئەمەلدارلارنىڭ خوشنىلارنى خوشال قىلىشقا شەخسىي مەنپىيەتدارلىغىنىڭ بارلىغىنىمۇ ئىستىسنا قىلمايدۇ.

ئالېكسىي كۇلىيېۋ.
«ئىزۋېستىيە».

29 - ماي قانلىق ۋاقەسىگە 37 يىل

ئۇلار كىم ئۈچۈن قۇربان بولدى؟

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كېيىنكى بىر ئەسىردىن ئوشۇق دەۋىردىكى تارىخى - ئىزچىل ھالدا روسسىيە بىلەن خىتاي ئىمپېرىيەلىرىنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغان قىسمەتلىك تارىخ بولۇپ كەلدى. بۇ ئىمپېرىيەلەر ئۆز ئارا دوست بولۇپ تۇرغان ۋاقىتلاردا، ئۇيغۇر خەلقى بۇ دوستلۇقنىڭ قۇربانى بولدى. ئەندى ئۇلار ئۆز ئارا دۈشمەنلەشكەن ۋاقىتلاردا بولسا ئۇيغۇر خەلقى بۇ دۈشمەنلىكنىڭ قۇربانى بولدى.

ھەممىگە مەلۇمكى، س س س ر - خىتاي مۇناسىۋەتلىرى 1958 - يىلدىن ناچارلىشىشقا باشلاپ، 1962 - يىلغا كەلگەندە ۋۇقۇرى پەللىگە يەتتى. خىتاي س س س ر رەھبەرلىرىنى «رېۋىزيونىستلار» دەپ تىللىسا، سوۋېت خىتاي رەھبەرلىرىنى «كىچىكمۇنلۇققا ئىنتىلىۋاتقان چوڭ خىتاي مىللەتچىلىرى» دەپ ئەيىپلىدى.

ھەر ئىككى تەرەپ ئۆزىنىڭ مەخسىتىگە يېتىش ئۈچۈن باشقا ۋاستىلار قاتارىدا،شۇنداقلا ئۇيغۇر خەلقىنى «كوزىر» قىلىشقا ئۇرۇندى.

س س س ر نىڭ غۇلجىدىكى كونسۇلخانىسى يوشۇرۇن تۈردە پاسپورت تارقىتىپ، كىشىلەرنىڭ سوۋېتكە كېتىشىگە زېمىن ھازىرلىدى. بۇنى سېزىپ قالغان خىتاي ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى بېجىننىڭ بۇيرۇغىغا ئاساسەن 1962 - يىلى 21 - ماي كۈنى غۇلجىدىكى سوۋېت كىراۋدانلىرى جەمىيەتى بىناسىنى قورشاپ، بارلىق مال - مۈلكىنى مۇسادىرە قىلدى ۋە شۇ قاتاردا بارلىق ئارخىۋ ماتېرىياللىرىنىمۇ ئېلىپ كەتتى. يەنە شۇ كۈنى جەمىيەت رەئىسى سۇلتان ئۆسكىنبايېۋنى، كاتىپى تاشمەھەممەت روزاخۇن ئوغلى ئوماروۋنى، تەرجىمان خەمىت ھۈسەيىنوۋنى، مالىيە بۆلۈم باشلىقى ئابدۇرېھىم مايمولوۋنى ۋە باشقا خادىملارنى قولغا ئالدى.

خىتاي تەرەپنىڭ بۇ كۆتۈلمىگەن زەربىسى، بولۇپمۇ ئارخىۋ ماتېرىياللىرىنىڭ قولغا چۈشۈپ كېتىشى - سوۋېت تەرەپنى كاڭگىرىتىپ قويغان. چۈنكى بۇ ھۆججەتلەر، س س س ر نىڭ غۇلجىدىكى قانۇنسىز ھەرىكەتلىرىنى ئىسپاتلاپ، دىپلوماتىيە جەھەتتە ئېغىر ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويۇشى مۇمكىن ئىدى.

ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن س س س ر تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكى غۇلجىدىكى كونسۇلى تاچالكىن، ۋىتسې - كونسۇلى تىتوۋلارغا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ: «قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن، خىتايلار ئېلىپ كەتكەن ھۆججەتلەرنى قولغا چۈشۈرۈپ، دەرھال يوقىتىۋېتىشنى» تەلەپ قىلغان. كونسۇلخانا ئاگېنتلىرى مەزكۇر ھۆججەتلەرنىڭ ئىلى ئوبلاستلۇق خەلىق ھۆكۈمىتىدە ساقلىنىۋاتقانلىقىنى ئېنىقلىدى.

شۇ كۈنلەردە سىياسىي تەقىپلەش، ئىشسىزلىق ۋە ئاچارچىلىققا ئۇچرىغان بىر قىسىم كىشىلەر، سوۋېت ئىتتىپاقىغا كېتىشكە رۇخسەت قىلىشنى تەلەپ قىلىپ كوچىلاردا توپ - توپ بولۇپ ۋارقىرىشەتتى. سوۋېت كونسۇلخانىسى ۋىقىرىدىكى مەخسىتىگە يېتىش ئۈچۈن غۇلجا خەلقىنىڭ موشۇ ئىستىخيەلىك ھەرىكىتىدىن پايدىلىنىشنى كۆزلىدى. شەخسىي تەلەپلىرى بىلەن كوچىلارغا چىققان ئاممىنىڭ ئىچىگە ئۆز ئادەملىرىنى كىرگۈزۈپ، ستىخىيەلىك ھەرىكەتنى ئاممىۋى نامايىشقا ئايلاندۇردى. ئاندىن ئوبلاستلۇق ھۆكۈمەت باشلىقى قۇرمانغەلىنىڭ ئالدىغا بارىمىز دېگەن باھانە بىلەن ئاممىنى ئوبلاستلۇق خەلق ھۆكۈمىتى بىناسىنىڭ ئالدىغا باشلاپ كېلىپ،بىناغا ھۇجۇم قىلدۇردى. غەزەپلەنگەن ئاممىا بەزى بولۇملەرنىڭ ئىشىكلىرىنى بۇزۇپ كىرىپ، شكافلىرىنى چېقىپ، ھۆججەتلەرنى چېچىپ تاشلىدى.

«توپىلاڭدىن توغاچ ئوغرىلاپتۇ» دېگەندەك،موشۇ قالايمىقاندىن پايدىلانغان سوۋېت ئاگېنتلىرى ھېلىقى ھۆججەتلەرنى قولغا چۈشۈردى. شۇنداق قىلىپ، س س س ر كونسۇلخانىسى ئۆز مەخسىتىگە يەتتى.

بىراق،قايمۇقتۇرۇلغان خەلق ئوبلاستلۇق پارتىيە كومىتېتى بىناسى ئالدىغا كەلتۈرۈلۈپ، ئالدىن - ئالا تەييارلاپ قويۇلغان خىتاي ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن پۈلېميوت ئوقىغا تۇتۇلۇپ قىرغىن قىلىندى!

بۇنىڭ جەريانى مۇنداق بولدى. ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلۇق ھۆكۈمىتىنىڭ باشلىقى قۇرمانغەلى ئوسپانوۋ قاتناش ئىدارىسىنىڭ ئالدىدا ئاممىنىڭ قىسىشىغا ئۇچراپ، قايتىپ كېتىدۇ. ئەندى ئاممىا بولسا يەنە ئۇنىڭغا تەلەپ قويۇپ تۇرۇۋالىدۇ.قۇرمانغەلى ئاممىنىڭ تەلىۋىنى تېلېفون ئارقىلىق خ ك پ ئىلى ئوبلاستلۇق كومىتېتىنىڭ بىرىنچى كاتىپى، قوشۇمچە ئىلى ھەربىي ئوكرۇگىنىڭ كومىسسارى جاڭ شىگۇڭغا خەۋەر قىلىدۇ. جاڭ شىگۇڭ بولسا، قۇرمانغەلىگە نامايىشچى ئاممىنى ئوبكومغا ئەۋەتىشنى بۇيرىدى. چۈنكى ئۇ «توپىلاڭچىلار چاتاق چىقارسا، ئۇلارغا دىكتاتۇرا قوللىنىپ، ئەدىۋىنى بېرىپ قويۇش توغرىلىق مەركىزىي ھۆكۈمەت ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ ۋە ئورۇمچىنىڭ يوليورۇغىنى يېقىندىلا ئېلىپ تۇرغان ئىدى. شۇنىڭدەك ئوبكوم بىناسىنىڭ ۋۇقارقى قەۋىتىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان خىتاي ئەسكەرلەرىگە جەڭگە تەييار تۇرۇش بۇيرۇغىمۇ بېرىلگەن ئىدى.

قۇرمانغەلى: «سوۋېت ئىتتىپاقىغا كەتكۈچىلەرگە ماشىنا ئاجرىتىپ بېرىلسۇن»دەپ يېزىپ بەرگەن قەغەزنى كۆتەرگەن نامايىشچىلار - «ئوبكومغا بېرىپ تەستىقلەتمىز» دېگەن ساددە خىيال بىلەن بۇ يەرگە كېلىدۇ. بىراق بىنانىڭ تومۇر دارۋازىسى ئاللىقاچان بېكىتىپ تاشلانغان ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن كىشىلەر دارۋازا ۋە رېشىوتكىلار ئالدىغا كېلىپ توختاپ قېلىشتى. ئۇلار: «بىزگە ماشىنا ھەل قىلىپ بېرىلسۇن! سوۋېتكە كېتىشكە رۇخسەت قىلىنسۇن! ياشلار ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلسۇن!» - دەپ شۇئارلارنى تۈۋلاشتى.

خىتاي جاللاتلىرى غۇلجا خەلقىنىڭ قېنىنى توكۇشكە تەييار ئىدى. لېكىن بۇ قەستەنى سەل قانۇنلاشتۇرماقچى بولۇپ، ئاممىنىڭ ئالدىغا قۇرمانغەلى، ئابدۇراخمان، ۋاھاپ قاتارلىق جاۋاپكەر كىشىلەرنى چىقىرىپ،نامايىشچى ئاممىنى قانۇنغا بويسۇنۇپ، تارقىلىپ كېتىشكە دەۋەت قىلدى. ئەگەر تارقىلىپ كەتمەيدىغان بولسا، كۈچ قوللىنىدىغانلىقىنى پويۇزا قىلىشتى.

بۇنىڭغا غەزەپلەنگەن ئاممىا «بىزنىڭ تەلەپلىرىمىز ھەل قىلىنمىغىچە تارقالمايمىز!» دەپ تۇرۇۋالدى. بەزىلەر دارۋازىنى ئاچماقچى بولۇپ، رېشيوتكىدىن ئارتىلىپ قوراغا كىرىشكە باشلىدى.بۇ پۇتۇنلەي تىچ نامايىش بولۇپ، نامايىشچىلارنىڭ قوللىرىدا تومۇرنىڭ سۇنىغىمۇ يوق ئىدى. ھە، دەل شۇ پەيىتتە جاڭ شىگۇڭ نامايىشچىلارغا ئوق ئېتىشقا بۇيرۇق بەردى! بىنانىڭ 2 - 3 - قەۋەتلىرىدىكى دېرىزىلەرگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان پۈلېميوت - ئاپتوماتلاردىن ئوقلار ئېتىلىشقا باشلىدى. كوممۇنىستلارنىڭ مۇنداق ياۋۇزلۇق قىلىشىنى كۈتمىگەن ئاممىا كەينىگە چېكىنىپ قاچماقچى بولغان ئىدى، دارۋازا يېپىق بولغانلىقتىن، قورادىن چىقىپ كېتەلمىدى. نامايىشچىلار ئوبكوم قوراسىدا ئوق تېگىپ، ئەزىز جانلىرىدىن ئايرىلدى. كوچىغا قېچىپ چىققانلىرىنى بولسا، ئوبكوم قارشىسىدىكى ھەربىي رايون تەرەپكە ئورۇنلاشتۇرۇلغان خىتاي ئەسكەرلىرى ئېتىپ ئولتۇرۇشتى. بەزى كىشىلەر دۈشمەن ئوقىدا يارىدار بولۇپ ۋىقىلىشتى، رېشيوتكىنىڭ سىرتىدا، يەنى كوچىدا يارىدار بولغانلارنى ساق قالغان كىشىلەر ئېلىپ كېتىشتى. پاجەدە خىتاي ئەسكەرلىرى سىپىدىكى مۇساجان دېگەن ئۇيغۇر يىگىتى ئۆز قېرىنداشلىرىغا ئوق ئېتىشنى خالىمىغانلىقى ئۈچۈن خىتايلار تەرىپىدىن ئېتىلدى. ئەندى قورادا يارىدار بولغانلارنى خىتاي ئەسكەرلىرى نەيزە سانجىپ ئۆلتۈرۈپ، قاراڭغۇ چۈشكەندىن كېيىن ئۆلۈكلەر قۇرانىڭ ئارقا تەرىپىدىكى چوڭقۇر كولانغان خالى جايغا تاشلىنىپ، كۆمۈپ تاشلاندى. خىتاي جاللاتلىرى خەلقىمىزنى ئەينە شۇنداق قىرغىن قىلدى، شۇ كۈنى ئۆلتۈرۈلگەنلەرنىڭ سانىنى ھېچ كىم بىلمەيدۇ.

خىتاي جاللاتلىرى ئەتىسىلا يالغان ئەخباراتنى توقۇپ، تەشۋىقات ۋاستىلىرى ئارقىلىق تارقاتتى. ئۇنىڭدا: «سوۋېت رېۋىزيونىستلىرىنىڭ كۈشكۈرتىشى بىلەن بىر ئوچۇم بۇزۇق ئۇنسۇرلار ئەكسىل ئىنقىلاۋىي توپىلاڭ كۆتىرىپ ئوبلاستلۇق خەلق ھۆكۈمىتى بىناسىغا ھۇجۇم قىلىپ، ئۇرۇپ - چېقىش، بۇلاپ - تالاش ھەرىكىتىنى ئېلىپ باردى، ئارقىدىنلا خ ك پ ئوبلاستلۇق كومىتېتىغا ھۇجۇم قىلماقچى بولۇپ كەلدى. بىز ئۇلارنى ياخشىلىقچە تارقىلىپ كېتىشكە دەۋەت قىلساق، ئۇنىمىدى. ئەسكەرلىرىمىز ئۇلارنى تارقىتىۋېتىش مەخسىتىدە بېشىدىن ئاتىلدۇرۇپ ئوق ئاتقان ئىدى، قالايمىقانچىلىقتا 6 كىشىگە ئوق تېگىپ يارىدار بولدى» دېيىلگەن.

ماۋچى جاللاتلار ئۇيغۇر خەلقىنى قىرغىن قىلىپ، ئەچچە يۈزلىگەن قېرىنداشلىرىمىزنى ئۆلتۈرۈش بىلەنلا چەكلىنىپ قالماستىن، ۋاقەدىن كېيىن، شۇ نامايىشقا قاتناشقان ئەچچە يۈزلىگەن كىشىلەرنى ئىزدەپ تېپىپ، ھەممىسىنى تۈرمىگە سالدى. ئالدىغا 15 يىل، ئاخىرىغا 3 يىللىقتىن تۈرمە جازاسى بېرىلدى.

ئۇنىڭ كەينىدىنلا چوڭ سىياسىي تازىلاش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلدى. ماۋ سىياسىتىگە نارازى ياكى سوۋېتتە تۇغقانلىرى بار كىشىلەرگە «سوۋېت رېۋىزيونىستلىرىنىڭ ئاگېنتى»،«قوش يۈرەك ئۇنسۇر» دېگەن قالپاقلار كىيگۈزۈلۈپ، تۈرمىلەرگە تاشلاندى، جازا لاگېرلىرىغا پالاندى.

مۇستەملىكىچىلەر خەلقىمىزنىڭ يۈرىكىنى تېخىمۇ موجۇش ئۈچۈن،ھەر يىلى 29 - ماي كۈنى ئۇيغۇر ۋەتەنپەرۋەرلىرىنى ئوچۇق سوت قىلىپ، خەلقىنىڭ كۆزىچە ئاتىدىغان ئادەتنى چىقاردى. شۇنداق قىلىپ 29 - ماي ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەلبىدە مەڭگۈ ئوچمەيدىغان پاجىئەلەرنىڭ رەمزى بولۇپ قالدى. لېكىن ھېچ نەرسە جازاسىز قالمايدۇ، مۇستەملىكىچىلەر بۇ قاتىللىق قىلمىشى ئۈچۈن ھامان بىر كۈنى جاۋاپقا تارتىلىدۇ.ئاللا بۇيرىسا، ئۇ كۈنلەرمۇ يىراق ئەمەس!

چولپان تۇرسۇن.
ئالمۇتا.

بارىن قەھرىمانلىرى

(بارىن ئىنقىلاۋىغا 9 يىل تولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن)

ئىبراھىم بارات

بۈگۈن شۇنداق خەۋەر كەلدى ئەجايىپ،
بارىنلىقلار قوزغالدى دەپ جىھادقا.
ھاياجاندىن باسالمىدىم ئۆزەمنى،
خۇددى مەنمۇ كىرگەندەك بوپ غازاتقا.
بۇ نىمە دېگەن قەھرىمانلىق جاسارەت،
ئەركىنلىك ۋە ئازاتلىققا جان ئاتقان.
كىچىككىنە بارىنلىقلار دۈشمەننى،
قايمۇقتۇرۇپ، ئورنىدىن دەست تۇرغۇزغان.
پاك، نومۇسلۇق باتۇر بارىن خەلقىنى،
ئۇققا تۇتتى ھېچ رەھىمسىز جاللاتلار.
قورشاپ ئېلىپ يەرۇ، ئاسمان - ھاۋادىن،
قانلىق قىرغىن باشلىۋەتتى قاتىللار.
بارىنلىقلار باسقان يولدىن قايتمىدى،
ئۆلتۈردى ھەم ئۆلدى ئۆزى مەرتلەرچە.
ئازاتلىق دەپ ئايىماستىن جېنىنى،
قۇرۋان بولدى كوپ ئوغلانلار مىڭلارچە.
بارىنلىقلار باشلىغان ئۇ جىھادنى،
توختىتالماس باسقۇنچىلار قان توكۇپ.
ئۇيغۇر ئېلى ئازاتلىق دەر ھەر قاچان،
ئولسەك رازى ۋەتەن ئۈچۈن جان تىكىپ.

62 - يىلنىڭ سوغ باھارى

تارىختىن تەلىم ئېلىشىمىز كېرەك. بولۇپمۇ ئۆزىدە مىڭلىغان يىللارنى مۇجەسسەملەشتۈرگەن مىللىي تارىخىمىز ھەيران قالارلىق دەرىجىدە ئىبرەتلىك...

1962 - يىلنىڭ باھار پەسلى. بىز بىر توپ ساۋاقداش دوستلار چىلپەگزە شەھىرىنىڭ كىچىك مازارغا تۇتۇشۇپ كەتكەن چوڭ مازاردىكى تۇغلۇق تومۇرخان مەقبەرىسىدە ئويناتتۇق. بىز ئۈچۈن بۇ يەردە ئويۇن جىق: بەزىدە بىر كىشى زورغا سىغىدىغان تار پەلەمپەيلەر ئارقىلىق ئېگىز مۇنارىغا چىقساق، بەزىدە مەقبەرە ئەتراپىدىكى شىۋاق ئوسۇپ، تۈزلىنىپ كەتكەن قەبرىلەرنى ئارىلاپ سېرىق چېچەك ۋە باشقىمۇ ھەر خىل باھار چېچەكلىرىنى تېرەتتۇق. ئەندى مەقبەرىدىن سەل نېرىدىكى سايدا بولسا، يەر سېغىزى كۆپ. ئۇنى چىقىرىپ چايناش بىر راھەتتە... كېيىن ئوكىدا يېتىۋېلىپ، پاراڭغا چۈشۈپ كېتىمىز.

بۈگۈن ئېسىمىشكىدۇ ھاسان ئارىمىزدا يوق. ئۇ مېنىڭ ساۋاقداش دوستۇم ئىدى.ئاخشاملا بىزنىڭ ئويگە كېلىۋىدىغۇ؟بۈنىڭ جاۋاۋى، پەقەت ئەتىسىلا مەلۇم بولدى: ھاسان ئاتا - ئانىسى بىلەن كېكەش تەرەپكە ئوتۈپ كېتىپتۇ.

ئۇ يىلى بۇ خىل سوزلەرگە قۇلاق كونوكۇپمۇ قالغان ئىدى. ئۇنداق بولغىنى «ئۇ ئوتۈپ كېتىپتۇ، بۇ ئۆتۈپ كېتىپتۇ» دېگەن كەپلەرنى پات - پاتلا ئاڭلاپ ۋۇرەتتۇق. ھازىر ئويلىسام، ئىككى ئىمپېرىيە ئۇيغۇر دېگەن پۈتۈنسۈرۈك بىر مىللەتنى قوچاققا ئايلاندۇرۇپ. نوۋەتتىكى ئويۇننى ئويناۋاتقان ئىكەن. بۇ پىكىرگە ئاساس شۇكى، ھەر ئىككى تەرەپ چېگارىنى ئېچىۋېتىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، خەق بىردىن - ئىككىدىن كېتىۋېرىپ، يۇرت پەيدىن - پەي شالاڭلاشقا باشلىدى. كەچكىچە بىللە ۋۇرگەن ئادىمىنىڭ ئەتىسى ئورنى - ئىزىدىن يوقاپ كېتىشى بىر تۈرلۈك ئەنسىزچىلىك پەيدا قىلىدىغان غەلىتە ئىش ئىكەن. بەزى ئويلەردە يانغان چىراقلار يېنىق پېتىچە قالغان، ئېگىلىرى يوق. بەزىلىرىگە بولسا، خۇددى ئەتە - ئۆگۈن قايتىپ كېلىمىز دېگەندەك، قارا قۇلۇپلار سېلىنىپ، قاشا - دارۋازىلىرى ئىدىتىلىق يېپىلغان. ئەيۋسكى، كەتكەنلەر بار، كەلگەنلەر يوق...

ئۇ يىللىرى خىتاينىڭ ئىچكىرىدىن ئېقىپ چىققانلار باشقا جايلاردىكىگە ئوخشاش مازارنىمۇ قاپلاپ كەتكەن ئىدى. ئۇنداق كەلگۈندىلەرگە مۇنداق تەييار قورۇ جايلار تېپىلغۇسىز غېنىمەتتە! ئۇغۇلۇپ ئوسكەن ئەزىز يۇرتنى تاشلاپ،مازارلىقلار قاڭغىر قاخشاپ كوچۈۋاتىدۇ، ئورنىغا مۇقەددەس تۇپراقنى خارلاپ، كىمدۇ بىرى كېلىۋاتىدۇ. «تالا موشۇكى ئوي موشۇكىنى قوغلاپتۇ» دېگەننىڭ نەق ئۆزىدە بۇ!

بۇ 1962 - يىلى 26 - ئاپرېل كۈنى ئىدى. پېشىن ۋاقتى بىلەن پۈتۈن مازار ئەھلى يولغا چىقتى. ئات ھارۋۇلارغا بېسىلغان يۈك - تاقلار،ئۇلارنىڭ ئۈستىدە ئولتارغان موماي- بوۋايلار بىلەن نارېسىدىلەر. نىمە دېگەن دەھشەت، نىمە دېگەن سوغاقچىلىق بۇ.

ئاپام كوممۇنىدا ئاشپەز بولغانلىقتىنمۇ، ئويىمىزدە ئازىراق ئۇن بىلەن ماي بار ئىكەن. ئەرۋالار روھلىرىغا ئاتاپ ياغ پۇرىتىپ، قۇرئان ئوقۇتتۇق. دادام كۆلىدىن چىققانلارنىڭ ئارىسىدىكى تۈكگانلارنى باشلاپ كەلدىدە، ئاتا - بوۋىلارنى كورگەن مونۇ ئوي - جاي كاپىرلارغا قالغىچە، مۇسۇلمانلارغا قالسۇن دەپ، ئامانەت تاپشۇردى. دادام بۇ سوزلەرنى ئېيتقاندا، ئۇنى تىتە-

دىللارغا مەڭگۈلۈك مۇز سالغان ۋاقە

رەپ، تەتۇر قاراۋالدى. ئاپام بولسا، ئەتىكەندىن بېرى ۋىغلاپ، كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەن ئىدى. شۇنداق قىلىپ، قاتاردىن قالماي، بىزمۇ سەپكە قوشۇلدۇق...

نامازدېگەر ۋاقتى. قۇياشنىڭ قىزغۇچ نۇرلىرى تاغ تىزمىلىرىغا، چەكسىز تۈزلەڭلەرگە چۈشۈپ، ۋىلۇلىنىدۇ. تاغ باغرىنى ياقىلاپ كەتكەن ئىلان ئىزىدەك تويىلىق يولدا كوچ كېلىۋاتىدۇ. بىر يەرگە كەلگەندە ئالدى - كەينىگە قارىسام، كوچنىڭ باش - ئايىغى كورۇنمەيدۇ. بۇ غەلىتە كوچ. سەۋەۋى، 20 - ئەسىردە پەقەت ئىككى ئىمپېرىيەنىڭ رەھبەرلىرىدىن ئۆزگە ھېچ كىم بىلمەيدىغان كوچ. يەنە كېلىپ، بىھىشتەك ئاتا ماكانىنى تاشلاپ، نامەلۇم مەنزىل- نامەلۇم قىسمەتكە قاراپ يول ئالغان كوچ. بۇ قىسمەتكە بەرداشلىق بېرەلمەي، يوتقانىنى ئوتقا تاشلىغانلىقىنىڭ ئاقىۋېتىمۇ، ياكى «نىمە قىلساڭ، قىل شەگگەن، سېنىڭ سورار زامانىڭدۇر» دېگەن مەغرۇرلۇقمۇ بۇ؟ تا ھازىرغىچە تېگى - تەتىگە يېتەلمەيمەن.

كۆگۈم چۈشۈپ، كوز باغلانغاندا، قۇۋەتلىك پروژېكتورلار يورۇتۇپ تۇرغان شىۋاق بىلەن تەسكەن ئوسكەن تۈزلەڭگە يېتىپ كەلدۇق. «چېگاردىن ئوتتۇق»، - دېيىشتى خەۋرى بار يۇرت موتىۋەرلىرى. ئاڭغىچە بىز ئۈچۈن تامامەن يات تىلدا كاتىرلىشىپ، ئىشتلىرىنى يېتىلىگەن ئەسكەرلەر تەرەپ - تەرەپتىن پەيدا بولۇشقا باشلىدى. بۇ كوچنىڭ يەنە بىر دەھشەتلىك تەرىپى مانا موشۇ يەردە ئايان بولدى: كوپلىگەن ئادەملەر بالا - چاقىلىرى بىلەن ئاتا - ئانىلىرىنى ئىشىك ئالدىدا تېڭىلغان يۈك - تاقلىرى بېلەن ئولتارغۇزۇپ قويۇپ، ئات - ئۇلاقلارنى دەپ، كوچ بىلەن بىللە كەلگەن ئىدى. ئۇلار چېگارىدىن قانداق ئوتتى، ئارقىسىغا يول يېپىلدىدە،قالدى. ئادەملەرلا ئەمەس، ھايۋانغىمۇ ئارقىغا يول بولمىدى. ئوتۇش باردە، قايتىش يوق. ئەينە شۇنىڭدىن بۇيان ئاتا - ئانا بىلەن بالا تىرىك ئايرىلدى.

ئۇ كۈنى تۈزلەڭدە، ئوچۇق ئاسمان ئاستىدا ياتتۇق. كۈنى بويى پىيادە يول ۋۈرۈپ، ئاھايىتى چارچىغان بولسامىمۇ، ئۇيقۇم زادى كەلمىدى. چولنىڭ ئىزغىرىنى جان - جېنىمدىن ئوتۇپ كەتتى. بۇ 62 - يىلقى باھارنىڭ سوغى ئىدى...

* * *

ئايلارنى ئايلار، يىللارنى يىللار قوغلاپ، مانا ئارىدىن ئوتتۇز بەش يىلدىن ئوشۇق ۋاقىت ئوتۈپتۇ. بىراق ئەشۇ باھار ھېچ يادىمىدىن چىقمايدۇ. ھەر قېتىم ئەسلىگىنىمدە، ۋۈرەكنىڭ بېغىشى «قارىس» قىلغاندەك تۈيۈلىدۇ.

بەزىدە خىزمەت بابى بىلەن ياركەنت تەۋەسىگە قاراشلىق قورغاس يېزىسىغا بېرىشىمغا توغرا كېلىدۇ. كۆز ئۇرىدا تاۋلىنىپ، قىزغۇچ بولۇپ كورۇنگەن ئەشۇ قىرقىلارغا قارايمەندە، ۋۈرەك - باغرىم ئېزىلىپ كېتىدۇ.

كوزگە ئىللىق كورۇنىدىغان ئەشۇ قىرقىلارنىڭ بويىدا ئىلان ئىزىدەك تولغىنىپ، ئايلىنىپ كەتكەن يوللار بار. ئۇ يوللاردا مېڭىپ، ئىزىم قالغان. مەككە - مەدىنىدەك ئەزىز يۇرتۇمدىن موشۇ يوللار ئارقىلىق كەلمەسكە كەتكەنمەن.

يول ئېچىلىپ، يۇرتنى كورۇپ چىققان يۇرتداشلاردىن ئاڭلايمەن: مازارنى خىتاي قاپلاپ كەتكەن. ئەلۋەتتە، ئۇلار قاپلاپ كېتىدۇدە، چۈنكى ھەممىمىز بۇ ئالتۇن دىيارنى تاشلاپ، چىقىپ كەتتۇقغۇ! ئېيتماقچى، ئىمىشكە بىزنىڭ كېتىشىمىز كېرەك ئىدى؟ ئىمىشكە بىرەر موتىۋەر كوچنىڭ ئالدىغا چىقىپ، كېرەك بولسا، ھەتتا يولدا توغرا يېتىۋېلىپ: «قېرىنداشلار، نەگە بارىسلەر؟ مونۇ بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىدىن قېلىۋاتقان تەۋەرۈك يۇرت. ئولسەكمۇ موشۇ يەردە ئولەيلى، كەتمەڭلار!» - دېمىدى؟

... مانا ئارىدىن بىر ئەر ئومرىدەك ۋاقىت ئوتتى. يەر - جاھاننى، ياشارتىپ، قانچە باھار كەلدى. بەزىدە ئۇلارنىڭ ئوششۇكى بولدى، سوغى بولدى. ھەتتا كول - كىيالار چېچەكلەپ، خۇش پۇراق چېچىپ تۇرغاندا، ئاپپاق قارمۇ يېغىپ كەتتى. بىراق ئۇلارنىڭ سوغى 62 - يىلقى باھارنىڭ سوغىدەك بولمىدى. ئۇ ئۆزگىچە سوغ، تېخى نەق ۋۈرەككە سانچىلىدىغان سوغ. تا ئاداققى دەقىقىلەرگىچە بۇ سوغدىن پۈتۈن ۋۇجۇدۇم شۈركىنىپ تۇرىدىغان بولسا كېرەك...

نۇرەخمەت ئەخمەتوۋ.
ياركەنت شەھىرى.

«قۇرئان كەرىمنىڭ» ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى

پۈتكۈل مۇسۇلمان ئەھلىنىڭ مۇقەددەس قانۇنلار قامۇسى بولغان «قۇرئان كەرىم» دۇنيادىكى كۆپلىگەن تىللارغا تەرجىمە قىلىنىپ نەشر قىلىنىۋاتقانلىقى ھەممىمىزگە ياخشى مەلۇم. شۇنىڭ بىلەن بىللە، خىتاي ۋە سابىق س س س ر ھاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك ئىمپېرىيالىرىدە پەقەت كوممۇنىزم ئىدىيىلىرى تەرغىب قىلىنىپ، ھەر قانداق دىن ۋە دىنىي پائالىيەتلەر چەكلىنىپ كەلگەنلىكىنىڭ شاھىدى بولغان ئىدۇق. سەكسىنىنچى ژىللارنىڭ ئوتتۇرلىرىدىن باشلاپ خ خ ج دا دىنغا بولغان چەكلىمە سەل بوشىغان ئىدى. ئەينە شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، خەلقىمىزنىڭ ئىستىداتلىق ئالىمى مۇھەممەد سالىھ قارىھاجىم دىيارىمىزدىكى قېرىنداشلىرىمىزنىڭ بۇ مۇھىم ئېھتىياجىنى نەزەردە تۇتۇپ، كۆپ ژىللىق ئىزدىنىش، جىددىي ئەمگەك قىلىش بىلەن مۇقەددەس «قۇرئان كەرىمنى» ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تۇنجا قېتىم تەرجىمە قىلىپ، بېجىن مىللەتلەر نەشرىياتىدا 1986 - ژىلى نەشر قىلدۇرغان ئىدى.

ئەندى بولسا بۇ مۇقەددەس «قۇرئان كەرىمنى» يېقىندا ئەينە شۇ ئىستىداتلىق ئۇيغۇر ئالىمى، ش ئۇئا ر ئىسلام ئىنستىتۇتىنىڭ رېكتورى مۇھەممەد سالىھنىڭ تەرجىمىسىدە سەئۇدىيا ئەرەبستانىنىڭ پادىشاھى ئىككى ھەرەمنىڭ خىزمەتكارى فەھد بىن ئابدۇل ئەزىز ئەل سائۇد ئۆزىگە شەرىق بىلىپ بېسىشقا ئەمر قىلدى. «قۇرئان كەرىمنىڭ» ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى توغرىسىدا» دېگەن كىرىش سۆزىدە: «قۇرئاننى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىش جەريانى مۇرەككەپ تەتقىقات جەريانى بولدى. ھەر بىر ئايەتنى تەرجىمە قىلغاندا، قولۇمدا بار نوپۇزلۇق تەپسىر كىتابلىرىغا ۋە مەخسۇس قۇرئان سۆزلىرى قامۇسلىرىغا مۇراجەئەت قىلدىم. ئەسلى مەتىنىنى (تېكىستىنى) چۈشىنىش جەھەتتىمۇ، ئىپادىلەش جەھەتتىمۇ ناھايىتى ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئىش كۆرۈپ، ھەر بىر سۆز ئۈستىدە ئەتراپلىق ئىزدەندىم»- دەپ تەكىتلەيدۇ ئالىم. ھە، كۆرۈپ تۇرىمىزكى، ئاتاقلىق ئالىم مۇھەممەد سالىھ ئۇيغۇر كىتابخانلىرىغا قۇرئاننى تونۇشتۇرۇش ئوخشاش ئەجايىپ قىيىن، لېكىن شۇنىڭ بىلەن بىللە سۆۋاپلىق ۋە شەرەپلىك ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ئۈچۈن تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ ئىزدىنىپ، «قۇرئان كەرىمنىڭ» ئالاھىدە ئورنىنى ۋە ئۆزىگە خاس ئۇسلۇبىنى نەزەردە تۇتقان ھالدا ھەر بىر ئايەتنى سۆزمۇ - سۆز، ئەينەن تەرجىمە قىلغان، ئالىم قۇرئان ئايەتلىرىنىڭ كىتابخانلارغا چۈشىنىشلىك بولۇشى ئۈچۈن زورۇر تېپىلغان جايلارغا ئىزاھەت بەرگەن.

مۇھەممەد سالىھ ئەمەلگە ئاشۇرغان «قۇرئان كەرىمنىڭ» بۇ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسىگە جۇڭگو ئىسلام دىنى جەمىيىتىنىڭ ۋە ش ئۇئار ئىسلام دىنى جەمىيىتىنىڭ مەسئۇللىرى، ئاتاقلىق ئىسلام دىن تەتقىقاتچىلىرى، كورنەرلىك دىنىي زاتلار تەقرىز يېزىپ، ئۇنىڭ بۇ ئەمگىكىگە ئىنتايىن ژۇقۇرى باھا بەرگەن. ئۇلار مۇنداق دەپ تەكىتلەيدۇ: «مۇتەرجىمۇلقۇرئان (قۇرئان كەرىمنى تەرجىمە قىلغۇچى) مۇھەممەد سالىھ قارىھاجىم بۇ تەرجىمە - تەپسىرنى يېزىپ چىقىشتا، ئەھلى ئىسلام ئىچىدىكى موتىۋەر ۋە يارامىلىق تەپسىرلەردىن 27دەك تەپسىر ۋە مەخسۇس ئەرەب تىلىدىكى قامۇسلارنى ھازىرلاپ، ھەر بىر ئايەتكە تەرجىمە ۋە تەپسىر يېزىشقا ئۇلارغا مۇراجەئەت قىلىش بىلەن، مەنىنى توغرا ۋە روشەن ئىپادىلىگەن. بىز مەزكۇر قۇرئان تەرجىمىسىنى باشتىن - ئاخىر دىققەت بىلەن موتىۋەر تەپسىرلەرگە سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ: بۇ تەرجىمە ۋە تەپسىر بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى دەۋرلەردە مەشھۇر مۇپەسسىرلەر تەرىپىدىن يېزىلغان موتىۋەر تەپسىرلەرنىڭ مەزمۇنىغا ئۇيغۇن بولغان، بۇ تەرجىمە ۋە تەپسىرنى ئىشەنچلىك ۋە يارامىلىق تەرجىمە ۋەتەپسىر دەپ ھېساپلايدۇق».

ھە، «سەھىلبۇخارى جەۋھەرلىرى» (مۇھەممەد ئەلەيھىسساللامنىڭ ھەدىسلىرى)، «مۇھەممەد ئەلەيھىسساللامنىڭ تەرجىمەھالى» قاتارلىق ۋە باشقىمۇ دىنىي ئەسەرلەرنى ئىزاھلىرى بىلەن ئەرەب تىلىدىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ ۋەتەنداشلارنىڭ مىننەتدارلىقىغا سازاۋەر بولغان ئالىم مۇھەممەد سالىھ قارىھاجىم قەلىمىگە مەنسۇپ سەئۇدىيە ئەرەبستانى پادىشاھىنىڭ خىراجىتى ۋە ئەمرى بىلەن مەدىنە مۇنەۋۋەرەدە بېسىلغان «قۇرئان كەرىمنىڭ» ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى ئەندى ش ئۇ ئا ر دىكى قېرىنداشلاردىن تاشقىرى ئوتتۇرا ئاسيادىكى مۇستەقىل جۇمھۇرىيەتلەردە ۋە باشقىمۇ ئەللەردە ئىستىقامەت قىلمۇاتقان ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرىغا قىلىنغان ياخشى سوغىدۇر.

يادىكار سابىتى.

ئانا دىيار توغرىلىق قىسقىچە مەلۇماتلار

دېڭىزدىن ئەڭ ژىراق شەھەر

ش ئۇئار نىڭ مەمۇرىي مەركىزى ئۈرۈمچى شەھىرى - دۇنيادا دېڭىز قىرغىقىدىن ئەڭ ژىراق شەھەر بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ئۈرۈمچىدىن ئەڭ يېقىن دېڭىزغىچە بولغان ئارىلىق 2250 كىلومېتىرنى تەشكىل قىلىدۇ.

دېڭىز بېتىدىن ئەڭ تۆۋەن ئويمانلىق

تۇرپان ئويمانلىقىدىكى ئايدىن كولى دېڭىز بېتىدىن 154 مېتر تۆۋەن تۇرىدۇ. بۇ پۈتكۈل خىتاي بويىچە ئەڭ تۆۋەن ۋە يەر شارىدىكى قۇرۇقلۇقتا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان ئەڭ تۆۋەن نۇقتىدۇر.

ئىچىملىك سۈيى بار ئەڭ چوڭ كول

ئۇيغۇرلار دىيارى - ش ئۇئار دىكى بوستان كولى خىتايدا ئىچىملىك سۈيى ئەڭ كۆپ كول بولۇپ، ئەندى ئۇنىڭدا ئۇسىدىغان ئۇزۇن تالىلىق قومۇچ - قەغەز ئىشلەپ چىقىرىش ئۈچۈن ئەڭ ژۇقۇرى سۈپەتلىك خام ئەشيا بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

بىردىن - بىر دەريا

ئۇيغۇرلار دىيارىدىن شىمالغا ئاقىدىغان ئەڭ ئۇزۇن دەريا بۇ ياركەنت دەرياسى. ئۇ شىمالىي مۇز ئوكيانىغا ئېقىپ چۈشىدىغان بىردىن - بىر دەريا بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

ئەڭ چوڭ ئويمانلىق

ئۇيغۇرلار دىيارىدا ئەڭ چوڭ ئويمانلىق بار. بۇ تارىم ئويمانلىقىدۇر.

ئەڭ چوڭ مۇزلۇق

پامىر تاغلىرىنىڭ چوگورى چوققىسىنىڭ شىمالىي قىسمىدا ئەڭ چوڭ مۇزلۇق بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 40 كىلومېتىرغا يېتىدۇ.

ئەڭ چوڭ ئاققۇ قورىغى

ئۇيغۇرلار دىيارىدىكى بايىنبۇلۇق تەبىي قورۇغىنىڭ مەيدانى 1000 كۋادرات كىلومېتىردىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇ مەملىكەتتىكى بىردىن - بىر ئاققۇ قورىغىدۇر.

ئەڭ چوڭ تەبىي قورۇق

ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ ئالتۇنتاغ ئېتىگىدىكى ژۇتسان ناھىيەسىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا ئەڭ چوڭ تەبىي قورۇق جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭ مەيدانى 45000 كۋادرات كىلومېتىرنى تەشكىل قىلىدۇ.

ئەڭ چوڭ چۆل

ئۇيغۇرلار دىيارىدىكى تەكلىماكان مەملىكەتتىكى ئەڭ چوڭ چۆللۈك بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ئۇنىڭ مەيدانى 320000 كۋادرات كىلومېتىرنى تەشكىل قىلىدۇ.

ئەڭ چوڭ ئۈزۈك بېغى

ش ئۇ ئار دىكى «بادان» سورتلۇق ئۈزۈمكلۈك باغ مەيدانى خىتاي بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ، «بادان» سورتلۇق ئۈزۈمكلۈك باغ مەيدانى 80 مىڭ مونى تەشكىل قىلىدۇ. (1 مو-0,0667 گېكتارنى تەشكىل قىلىدۇ.)

ئەڭ باي تەبىي رېسۇرسلار

ئۇيغۇرلار دىيارى - ش ئۇ ئار پايدىلىق قېزىلمىلار زاپاسلىرى بويىچە ئەڭ باي رايوندۇر. ش ئۇ ئار بېرىللىي، مۇسكوۋىت، قۇلالچىلىق توپا ۋە باشقا ھەر خىل پايدىلىق قېزىلمىلار بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.

بېجىندا نەشر قىلىنغان «موست» ژۇرنالىدىن ئېلىندى.

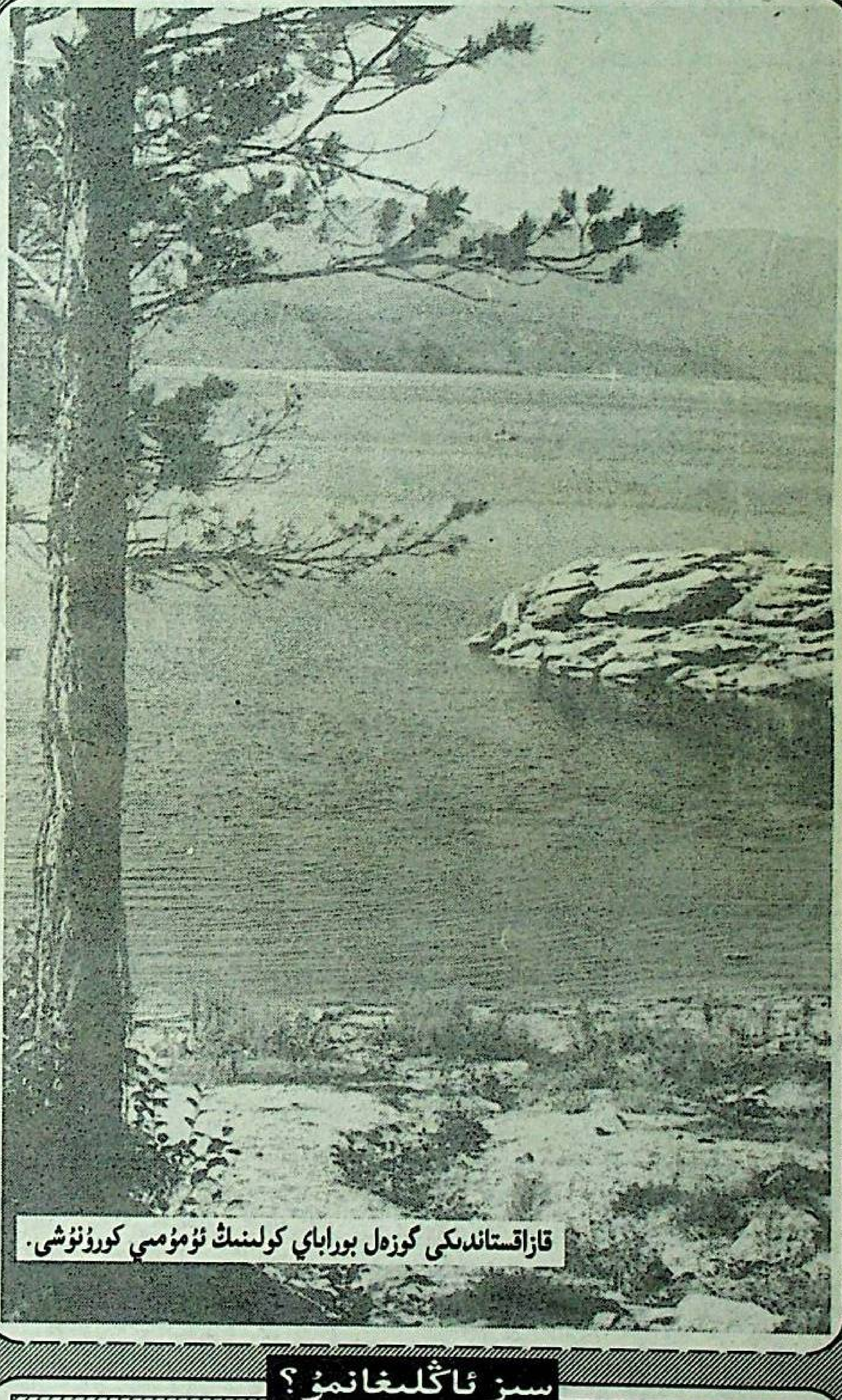

قازاقستاندىكى گوزەل بوراباي كولىنىڭ ئومۇمىي كۆرۈنۈشى.

سىز بىلەمسىز؟

تۇرپان قۇمىدا داۋالىنىشنىڭ سىرى

بۇ قۇم بىلەن داۋالىنىش ساناتورىيەسى تۇرپان ناھىيە بازىرىغا 10 كىلومېتىر كېلىدىغان قۇملۇقتا جايلاشقان بولۇپ، بۇ يەردە ئاساسەن سوغاق ياكى ھوللۇقتىن بولغان بوغۇم ياللۇغى، ئاستا خاراكتېرلىك بەل - پۇت ئاغرىقى، نېرۋ ياللۇغى، قان - تومۇرلىرى ياللۇغى، ھەزىم قىلىش يوللىرى ئىختىدارىنىڭ تۆۋەنلەپ كېتىشى، سوغاق ھەم نەملىكتىن بولغان ئاياللار كېسىلى، پارالىچ كېسىلى قاتارلىقلار داۋالىنىدۇ.

تۇرپان قۇمىنىڭ كېسەلگە شىپا بولۇشىنىڭ سىرى زادى نەدە؟ مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ تەكشۈرۈپ ئېنىقلىشىچە بۇ رايوننىڭ قۇمى تەركىۋىدە ماگنىتلىق تۆمۈر رۇدا كېپىكىنىڭ ئېكىلىگەن نىسبەتى ژۇقۇرى ئىكەن. ئىيۇندىن ئاۋغۇست ئېيىغىچە بولغان ئۈچ ئاي ئىچىدە تۇرپان رايونىدا قاتتىق قۇرۇق ئىسسىق بولىدۇ. ياز پەسلىدە ئەڭ ژۇقۇرى تېمپېراتۇرا 47,8 گرادۇسقا، قۇم يۈزىنىڭ تېمپېراتۇرىسى ئادەتتە 60 - 70 گرادۇسقا، ئەڭ ژۇقۇرى بولغاندا 82,3 گرادۇسقا، 10 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى قۇم ئاستىنىڭ تېمپېراتۇرىسى 41 - 45 گرادۇسقا يېتىدۇ. بۇنداق چاغدا قۇملۇقنىڭ نەملىك دەرىجىسى نولگە تەڭ بولىدۇ. تۇرپاننىڭ ھارارىتى ژۇقۇرى بولسىمۇ، لېكىن كۈن نۇرى ئادەم تېرىسىنى قارايتىۋەتمەيدۇ. قۇمغا كومۇلگەن ئادەم ھارارەتنىڭ ژۇقۇرىلىقى، نەملىكنىڭ كام بولۇشى ۋە كۈن نۇرىنىڭ تەسىرى بىلەن راھاتلىنىپ تەرلەيدۇ. نەتىجىدە ماددا ئالمىشىش كۈچىيىدۇ، قۇمغا كومۇلگەن ئادەم قۇمدىن چىققاندا بەدىنىگە 5 - 15 مىللىمېتىر قېلىنلىقتا قۇم چاپلىشىپ قالىدۇ. قۇم بولسا بەدەنگە مەلۇم بېسىم بېرىدۇ. قۇمنىڭ بېسىمى تەبىي «ئۇكىلاش» (ماساژ) ھېساپلىنىدۇ. «ئۇكىلاشنىڭ» تەسىرىدە قان ھەرىكىتى كۈچىيىدۇ. دېمەك، قۇمغا كومۇلۇپ داۋالىنىش ئەمەلىيەتتە ماگنىتلىق داۋالىنىش، ئىسسىق ئۆتكۈزۈپ داۋالىنىش، كۈن نۇرى بىلەن داۋالىنىش، ئۇكىلاپ داۋالىنىش ژىغىندىسىدۇر.

لېكىن يەر شارى ماگنىت مەيدانىنىڭ تۇرپان ئويمانلىقى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ھەم بۇ قۇملۇقنىڭ ماگنىت مەيدان كۈچى تا ھازىرغىچە ئولچەنمىگەن ھەم مۇناسىۋەتلىك سانلار ئېلىپ بېرىلمىغان. بەزى دوختۇرلارنىڭ قارىشىچە، قۇملۇقنىڭ ئىسسىقلىقى ئورگانىزمدىكى مايىنى ئېرىتىپ سۆڭەكتىكى يىلىك مېيىنى كوپەيتىدىكەن. يىلىك مېيىنىڭ كوپىيىشى قان تەركىۋىدىكى قىزىل قان دانىچىسىنىڭ كوپىيىشىنى تېزلىتىدىكەن. قىزىل قان دانىچىسىنىڭ كوپىيىشى كېسەلنىڭ ساقىيىشىنى تېزلىتىدىكەن.

«شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى» نەشر قىلغان «جاھاننامە» كىتاۋىدىن تەييارلىغان ئابدۇكېرىم سابىت.

نەشرىيات توھپىسى

«تۇڭگان خەلقىنىڭ تارىخىي شەخسلىرى»

ھەر قانداق خەلقىنىڭ ئوتمۇشى، بۈگۈنكىسى، كېلەچىكى بولىدۇ. چۈنكى ئوتمۇشسىز بۈگۈنكىسى، بۈگۈنكىسىز كېلەچىكى بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ ئۈچ جەريان بىر پۈتۈنلۈكتە داۋاملىشىپ ئەجداتلاردىن ئەۋلاتلارغا يېتىپ مەڭگۈلىشىپ كېلىۋاتىدۇ.

باشقىلارغا ئوخشاش قېرىنداش تۇڭگان خەلقىنىڭمۇ ھايات تەرىزى خۇددى شۇنداق داۋاملىشىپ كېلىۋاتىدۇ. ئەينە شۇ تارىخىي جەريان ھەققىدە ژۇرنالىست سوفىيە ئىبراھىم قىزى يانلوسى ئالمۇتىدا رۇس تىلىدا «تۇڭگان خەلقىنىڭ تارىخىي شەخسلىرى» دېگەن كىتابنى نەشردىن چىقاردى.

سوفىيە مەزكۇر كىتابنى تەييارلاشتا كۆپ ئىزدەندى، تۇڭگان مەدەنىيەت مەركىزى بىلەن ئالاقە باغلىدى، تۇڭگان خەلقىنىڭ كورنەكلىك ئالىملىرى ف.خ. ماكېيېۋ، ئى. ئى. يۈسۈپوۋ ئوخشاش ئادەملەرنىڭ پايدىلىق پىكىر - ئىستەكلىرى ۋە يارىدىمىگە ئېرىشتى. مەزكۇر كىتابنى تەييارلاشتا شۇنداقلا «يېڭى ھايات» گېزىتىدە ئۆزىنىڭ بىر نەچچە ماتېرىياللىرى بىلەن تونۇلغان شەرقىي تۈركىستان ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ ئىشتىراكچىسى ئىبراھىم ھاجىم ياۋاخونوۋ، شۇنداقلا مارىيا ۋانسۇانوۋا، س. د. ۋانسىنمىن قاتارلىق كىشىلەر تارىخىي سۈرەتلەر ۋە ھۆججەتلەرنى ژىغىپ، مەزكۇر كىتابنىڭ نەشر قىلىنىشىغا سەممىي ياردەم بەرگەن.

جەزىرە بۇرھانوۋا.

سىز ئاڭلىغانمۇ؟

ئۈرۈمچى يەر ئاستىغا چۆكۈپ كېتىشى مۇمكىن

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ مەمۇرىي مەركىزى ئۈرۈمچى شەھىرى ئىنسان پائالىيىتىدىن پەيدا بولغان يېڭى بىر مۇئەممائاغا دۇچار بولماقتا. ئۈرۈمچى شەھىرى ئورۇنلاشقان يەرنىڭ بىر قىسمى پەيدىن - پەي ئولتىرىشقا باشلىدى.

بۇنىڭدىن تەشۋىشلەنگەن مۇتەخەسسىسلەر 10 كۋادرات كىلومېتر مەيداندىكى ئالاھىدە ئولتىرىشىپ كەتكەن شەھەر زونىلىرىدا گېئولوگىيەلىك تەكشۈرۈش ئىشلىرىنى ئېلىپ باردى. مۇتەخەسسىسلەرنىڭ تەكىتلىشىگە قارىغاندا، شەھەر يېنىغا جايلاشقان ئورغۇتۇلغان كومۇر كانلىرى ۋە خىتاي بىلەن سابىق س س س ر ئوتتۇرىسىدا مۇناسىۋەتلەر ناچارلاشقان 70 - ژىللارنىڭ بېشىدا ياسالغان ئۈرۈمچىدىكى يەر ئاستى بومبىدىن ساقلىنىش ئىنشائەتلىرى بۇ جەرياننى تېزلەتكەن.

ئېكسپېرتلار ئۈرۈمچى ھاياتىغا ۋە ئۇنىڭ ھاياتىي مۇھىم تارماقلىرىغا چوڭ زىيان يەتكۈزۈشى مۇمكىن بولغان ئولتىرىشىپ كېتىۋاتقان يەرلەر مىقياسىنىڭ تېخىمۇ كېڭىيىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن يەرلىك ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنى ئالدىراشلىق بىلەن چارىلەرنى كورۇشكە چاقىردى.

ھازىر ش ئۇئار پايتەختىدە 1,4 مىللىون ئادەم ياشايدۇ. شەھەر خ خ ج دىكى ئەڭ چوڭ كومۇر چىقىرىلىدىغان رايونلارنىڭ بىرى. شەھەر ئاستىدىكى كومۇر كانلىرىدىن جىددىي يوسۇندا كومۇر چىقىرىش توختىتىلمىسا، بۇ ھال ئۇيغۇرلار پايتەختى ئۈچۈن ئېغىر ئاقىۋەتلەرنى ئېلىپ كېلىشى مۇمكىن، دەپ ھېساپلايدۇ ئېكسپېرتلار.

ياد نامە

يۇرتىمىزنىڭ ئاتىسى ئىدى

ئالمۇتا شەهرى گورنىي گىگانت مەهەللىسىدە خەلقىمىز پەخرلىنە ئەرزىگىدەك، مىللىتىمىزنىڭ مەنىۋىي هاياتىغا بىر كىشىلىك هەسسە قوشقان ئىنسانلار ياشىغان ۋە ياشىماقتا. يازغۇچىلار هۈسەيىن هەسەن، يۈسۈپ ئىلياس، رەسسام زەينىدىن يۈسۈپوۋ، دوختۇر ئابلىكىم ناسىروۋ ئوخشاش مەرهۇملار قاتارىدا ئاتاقلىق دىنىي زات روزەم قارى ئابدۇراخمان ئوغلىنىمۇ يۇرتداشلار پەخىرلىنىش بىلەن تىلغا ئالىدۇ. يۇرتىمىزغا 1959 - ژىلى كوچۈپ كېلىپ، تا 1993 - ژىلى يۈز ژىل بىلەن ئۈز كورۈشۈپ ئالەمدىن ئوتكىچە مەهەللىمىزنىڭ بەرىكىتى بولۇپ يۇرت ئاتىسى ئاتالغان روزەم قارى ئابدۇراخمان ئوغلى ئەسلى قورامىلىق بولۇپ، مەشهۇر دىنىي ئولىما ساۋۇتاخۇنۇم داموللامنىڭ شاگىرتلىرىنىڭ بىرى ئىدى...

شۇنى ئالاهىدە تەكىتلەش كېرەككى، 1918 - ژىلى «ئاتۇ» پاجەسىدە ساۋۇتاخۇنۇم جاللاتلار تەرىپىدىن قەتل قىلىنغاندا ئاخۇنۇمنىڭ ئوغلى تېبىپ هاجىم سابىتوۋ بىلەن روزەم قارى بىرلىكتە جەسەتنى يوشۇرۇن هالدا يەرلەپ ئاخىرقى سەپەرگە ئۇزاتقان.

ئاللاغا ئېتىقاتى كۈچلۈك بولغان روزەم قارى ئاتىمىز هاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك سىستېما دىنىي چەكلىگەن دەۋرلەردىمۇ ئۆز ئىرادىسىدىن قايتمىغان دىنىي زاتتۇر.

ئۇ 40 ژىلغا يېقىن يۇرتتا ئىمامەتچىلىك قىلدى.

هازىر بۇ يۇرت ئاتىسىنىڭ ئىشىنى مەسچىت ئىمامى زەيناۋدۇن هاجىم بوساقوۋ داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ.

هه، روزەم قارى ئاتىمىزنىڭ ئوغلى ئابدۇللام هاجىم، كېلىنى ماهنۇر هاجىم، قىزلىرى رىزۋانبۇۋى، رېهانبۇۋى، نەۋرىلىرى شەمشىقەمەر، مېهرىبۇۋى، ئابلىمىتلارمۇ هاياتتىن ئۆز ئورنىنى تېپىپ ئاتا چىرىغىنى ئۇچەرمەي كېلىۋاتىدۇ.

ئابدۇۋەلى سابىتوۋ.
ئالمۇتا شەهرى.

سۈرەتتە: يۇرت ئاتىسى روزەم قارى ئائىلە ۋە ئۇرۇق - تۇققانلىرى بىلەن. 1989 - ژىل.

«ئۇچقۇندىن» ئۇچۇرلار

ئالدىنقى شەرت ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى بەلگۈلەش بولۇشى كېرەك

ئۆز خەۋىرىمىز: «بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىدا ۋەكىلى بولمىغان مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ» سابىق رەئىسى «ياۋروپا شەرقىي تۈركىستان بىرلىكىنىڭ» پەخرى رەئىسى ئەركىن ئالپتېكىن يېقىندا «ئۇچقۇن» گېزىتىنىڭ قۇرغۇچىسى ۋە ساهىبى ئابدۇجېلىل قاراقاش بىلەن «ئۇچقۇن» گېزىتىنىڭ مەسئۇلى ۋە باش تەهرىرى پەرهات مۇهەممىدىلەرنىڭ زىيارىتىنى قوبۇل قىلغاندا، شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ دېموكراتىك خىتايلار بىلەن بولغان هەمكارلىق مۇناسىۋەت مەسىلىسى هەققىدە توختىلىپ مۇنداق دېدى: «خىتاي دېموكراتىك تەشكىلاتلىرى ۋە خىتاي دېموكراتىك كۈچلەرى بىز بىلەن بىۋاستە ئالاقە قىلىشتىن بۇرۇن ئالدى بىلەن شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى هەل قىلىش هوقۇقىنى ئېتىراپ قىلىشى هەمدە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي مۇستەقىللىق ئارزۇلىرىغا هورمەت قىلىشى لازىم، هەر بىر شەرقىي تۈركىستانلىق ئۇلار بىلەن ئالاقە قىلغاندا بۇنى ئۇلارغا هەمكارلىشىشنىڭ ئالدىنقى شەرتى قىلىپ قويۇشى كېرەك»

ئۇ سوزىنى داۋام قىلىپ يەنە مۇنداق دېگەن: «شۇ نۇختىنى قايتا - قايتا تەكىتلىمەكچىمەنكى، خىتاي دېموكراتلىرى بىز بىلەن مۇناسىۋەت ئورنىتىشتىن بۇرۇن ئالدى بىلەن ئۇيغۇرلار دىيارى شەرقىي تۈركىستاننىڭ خىتاي زىمىنى ئەمەسلىكىنى، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى بەلگۈلەش هوقۇقىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى ۋە ئاۋادا خىتايدا كەلگۈسىدە دېموكراتىك بىر سىستېما تۇرغۇزۇلغاندا، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ مۇستەقىل ياشالايدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىشى ۋە ئۇنى پۈتۈن دۇنياغا جاكالىشى شەرت. ئەگەر دېموكراتىك خىتايلار بۇ ئالدىنقى شەرتنى ئورۇنلىماي تۇرۇپ، كىم بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر، هەر قانداق بىر شەرقىي تۈركىستانلىق ئۇلار بىلەن بېۋاستە هەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئورناتسا، شۇ كىشى ۋەتەن خائىنى هېساپلىنىدۇ!»

خەلق ئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى ب م ت ئىنسان هوقۇقلىرى ژىغىنىغا شەرقىي تۈركىستان هەققىدە دوكلاد سۇندى

خەلق ئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى يېقىندا جەنۋەدە ئوتكۈزۈلگەن «ب م ت ئىنسان هوقۇقلىرى كومىتېتىنىڭ 55 - قېتىملىق ئومۇمىي ژىغىنىغا» كوممۇنىستىك خىتاينىڭ ئۇيغۇرلار دىيارى شەرقىي تۈركىستاندا ئىنسان هوقۇقلىرىنى دەپسەندە قىلىۋاتقانلىقى ۋە قىرغىنچىلىقلىرىغا ئائىت 92 بەتلىك ئومۇمىي دوللاد سۇندى. بۇ 50 ژىلدىن بۇيان مۇنداق چوڭ خەلق ئارا تەشكىلاتنىڭ شەرقىي تۈركىستان ۋە ئۇيغۇرلار هەققىدە تۇنجى قېتىم مۇنداق تەپسىلىي دوكلاد سۇنۇشى بولۇپ هېساپلىنىدۇ. ئېزىلىۋاتقان ۋە خورلىنىۋاتقان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ خەلق ئارا سىياسىي سەهنىدە ئېرىشكەن بۇ زور مۇۋاپىيەقىيىتى ئالدى بىلەن ئىمانىنى، ۋەتىنى ۋە خەلقىنىڭ ئازاتلىقىنى قوغداش يولىدا قىممەتلىك هاياتىنى قۇربان قىلغان شېهىتلىرىمىزگە، خىتاينىڭ دەهشەتلىك زىندانلىرىدا چىدىغۇسىز ئازاپ چېكىۋاتقان باتۇر ئوغلانلىرىمىزغا، خىتاينىڭ زۇلۇمىغا قارشى ئۇن – تىنسىز كۈرەش قىلىۋاتقان سانسىزلىغان نامسىز مۇجاهىدلىرىمىزغا مەنسۇپ!

خەلق ئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى ئامېرىكا شوبىسىنىڭ ئاسىيا ئىشلىرى مۇدىرى كۈمما ئەپەندى مەخسۇس دوكلاد مۇناسىۋىتى بىلەن ئا ق ش پارلامېنتىدا سوز قىلىپ، ئاتونىڭ كوسوۋو هەرىكىتىنىڭ ئىنسان هوقۇقلىرى مەسىلىسى تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققانلىقىنى، بۇ هەرىكەتنىڭ خىتاي دائىرىلىرى ئۈچۈنمۇ بىر ئاگاهلاندۇرۇش بولۇپ هېساپلىنىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

دۇنيادىكى مۇهىم ئاممىۋى ئەخبارات ۋاسىتىلىرى مەزكۇر دوكلادنىڭ مەزمۇنىنى كەڭ دائىرىدە يورۇتتى.

ئۇيغۇرلار جەنۋەدىكى «دۇنيا ئىنسان هوقۇقلىرى كومىتېتى» بىناسى ئالدىدا نارازىلىق نامايىش ئوتكۈزدى

بېيىل 22 - ئاپرېل كۈنى گېرمانىيەدىكى «ياۋروپا شەرقىي تۈركىستان بىرلىكىنىڭ ئەزالىرى شۋېتسارىيەنىڭ جەنۋە شەهىرىگە كېلىپ «ب م ت ئىنسان هوقۇقلىرى كومىتېتىنىڭ» بىناسى ئالدىدا كوممۇنىستىك خىتاي هاكىمىيىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا ئىنسان هوقۇقلىرىنى دەپسەندە قىلىۋاتقانلىقىغا نارازىلىق بىلدۈرۈپ نامايىش ئوتكۈزدى.

بۇ نامايىشقا ئۇيغۇرلار بىلەن بىرگە، ياۋروپادا ياشاۋاتقان بىر قىسىم تىبەتلىكلەر، موڭغۇللار ۋە دېموكراتىك خىتايلارمۇ قاتناشتى. ئۇلارنىڭ هەممىسى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى بەلگۈلەش هوقۇقلىرىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن خىتاي هاكىمىيىتىگە قارشى ئېلىپ بېرىۋاتقان هەر خىل شەكىلدىكى مىللىي كۈرەشلىرىنى قوللاپ – قۇۋۋەتلەيدىغانلىقلىرىنى بىلدۈردى.

شەرقىي تۈركىستان ۋەكىلى كېرەم شېرىپ دۇنيا ئىنسان هوقۇقلىرى كومىتېتى ژىغىنىدا سوز قىلدى

«ياۋروپا شەرقىي تۈركىستان بىرلىكىنىڭ» شۋېتسارىيەدە تۇرۇشلۇق دائىمىي ۋەكىلى كېرەم شېرىپ بېيىل 30 - مارتتىن 23 - ئاپرېلغىچە جەنۋە شەهرىدە چاقىرىلغان «ب م ت ئىنسان هوقۇقلىرى كومىتېتىنىڭ 55 - ئومۇمىي ژىغىنىغا» بىۋاستە قاتناشتى ۋە ئۇنىڭدا «ياۋروپا شەرقىي تۈركىستان بىرلىكى»، «دۇنيا ئۇيغۇر ياشلىرى قۇرۇلتىيى» ۋە «شەرقىي تۈركىستان ئەخبارات مەركىزىگە» ۋاكالەتەن سوز قىلىپ، هاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك خىتاينىڭ ئۇيغۇرلار دىيارى شەرقىي تۈركىستاندا ژۈرگۈزۈۋاتقان قىرغىنچىلىق سىياسىتىنى پاش قىلدى.

خىتاي جامائەت خەۋپسىزلىگى مىنىستىرى تاشقى كۈچلەرنىڭ شەرقىي تۈركىستان، تىبەت ۋە تەيۋەنىنىڭ مۇستەقىللىقىنى پۈتۈن كۈچى بىلەن قوللاۋاتقانلىقىنى بىلدۈرگەن

خىتايچە «ياۋروپا» گېزىتىنىڭ 8 - ئاپرېل سانىغا بېسىلغان بىر خەۋەردە، خخج جامائەت خەۋپسىزلىك مىنىستىرى يېقىندا خىتاينىڭ سىياسىي- قانۇن سىستېمىسى بويىچە ئوتكۈزۈلگەن ژىغىنىدا مۇنداق دەپ كورسەتكەن: «يېقىنقى ۋاقىتتىن بۇيان چەت ئەل كۈچلەرى دولىتىمىزگە ئاستا – ئاستا سىڭىپ كىرىپ، هەر خىل ۋاستىلار بىلەن كىشىلەرنى قوزغىتىپ، بۆزغۇنچىلىق هەرىكەتلىرىنى ئېلىپ بېرىپ، دولىتىمىزنىڭ سىياسىي مۇقىملىقىغا ۋە جەمىيەت ئامانلىقىغا ئېغىر تەهدىت سالماقتا.»

ژىغىندا شۇنداقلا، چەت ئەل كۈچلىرىنىڭ هەر خىل ئۇسۇللار بىلەن خىتاينىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلىشىپ، شەرقىي تۈركىستان، تىبەت ۋە تەيۋەنىنىڭ مۇستەقىللىقىنى ئاستىرتىن قوللاپ، خىتاينى پارچىلاشقا تىرىشىۋاتقانلىقى نۇختىلىق هالدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان. خىتاي جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرى بۇنىڭدىن كېيىن شەرقىي تۈركىستان، تىبەت ۋە تەيۋەنىنىڭ مۇستەقىللىق هەرىكەتلىرىگە قارشى تەدبىرلەرنى بىرلەشتۈرگەن هالدا ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان.

تەبرىكلەيمىز!

جامالدىن قەمىردىن ئوغلى!

ئالمۇتا شەهرى گورنىي گىگانت مەهەللىسى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ موتىۋەرى، پېشقەدەم ژىگىت بېشى، هورمەتلىك جامالدىن ئاكا سىزنى 70 ياشقا تولغان مۇبارەك كۈنىڭىز بىلەن سەممىي تەبرىكلەيمىز. سىزگە، بۇنىڭدىن كېيىنكى هاياتىڭىزدا ياخشى سالامەتلىك، ۋە بەخت -سائادەت تىلەيمىز.

«يېڭى هايات» تەهرىراتى.

مۇختەر ئابدۇراخمانوۋ!

سىزنى 60 ياشقا تولغان مۇبارەك كۈنىڭىز بىلەن سەممىي تەبرىكلەيمىز. هاياتىڭىزنىڭ 40 ژىلغا يېقىن ۋاقتىنى مەتبۇئاتقا بېغىشلىغان سىز بۇ ژىللار ئىچىدە ئوزىڭىزنىڭ هەر خىل ماۋزۇلارغا يېزىلغان ئوتكۇر، پروبلېمىلىق ماقالىلىرىڭىز، خەلقىمىزنىڭ مىنبۇر پەرزەنتلىرى توغرىلىق لەۋهە - ئوچېركلىرىڭىز، ئاددىي ئادەملەر، يۇرت موتىۋەرلىرى هەققىدىكى هېچ كىمنى پەرۋاسىز قالدۇرالمايدىغان، تەسىرلىك ماتېرىياللىرىڭىز، باللار هاياتىغا بېغىشلانغان كوپلىگەن شېرلىرىڭىز بىلەن مىڭلىغان گېزىتخانلىرىمىزنىڭ كوڭلىدىن ئورۇن ئالغان ژۇرنالىستلارنىڭ بىرىگە ئايلاندىڭىز.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ پېشقەدەم ۋېتېرانلىرىدىن بولغان سىزنىڭ هايات يولىڭىز، ژۇرنالىستىكا پائالىيىتىڭىزدىكى ئىجابىي ئۇتۇقلار ياش ژۇرنالىستلار ئۈچۈن ئۈلگە بولىدۇ.

سىزگە، هورمەتلىك مۇختەر ئابدۇراخمانوۋ، ئىشىڭىزدا تېخىمۇ چوڭ ئۇتۇقلارنى، ياخشى سالامەتلىك، ئائىلىڭىزگە خاتىرجەملىك ۋە بەخت- سائادەت تىلەيمىز. دايىم چېهرىڭىزدىن تەبەسسۇم كەتمىسۇن!

«يېڭى هايات» تەهرىراتى.

تۇرسۇن مەهەممەت نۇرالىم ئوغلى روزىيېۋ

ئالمۇتا شەهرى

ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ گۈلى،
مېهرىۋان ئاتا، قەدىردان ئاغىنىمىز

تۇرسۇن مەهەممەت بۈگۈن ئەللىگىنچى باهارىنى قارشى ئالدى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئەزىز دوستۇمىزنى چىن ژۈرەكتىن تەبرىكلەيمىز. ئۇنىڭغا ئەڭ مۇهىمى- سالامەتلىك، كەلگۈسى هاياتىدا بەخت - سائادەت، ئائىلىسىگە خاتىرجەملىك، بەرىكەت، شۇنداقلا جامائەتچىلىك ئىش - پائالىيىتىگە زور ئۇتۇقلار تىلەيمىز.

تەبرىكلىگۈچىلەر: مەشرەپ ئەهلى - نىجات، تۇرسۇن، ئابلىكىم، ئەخمەتجان، ئابدۇرېشىت، هەبىب، قۇرۋانجان، باتۇر، ئەهەت، نىزام ،بەختىيار، ئەسەت ۋە باشقىلار.

هورمەتلىك قېرىنداشلار!

تورپان ئۈزۈم بايرىمىغا ئۇتۇقلۇق سەپەر ئۇيۇشتۇرغان «ئېسىن ژەنى ئۆلى» تۈرىستىك شىركىتى سىلەرنى مەزكۇر شىركەتنىڭ مېنېنژېرى رىزۋان سابىروۋانىڭ رەهبەرلىگىدە ئالمۇتا - قەشقەر - يەكەن - ئاتوش - قاغىلىق - خوتەن - (قۇمۇل) - توخسۇن - ئۈرۈمچى - غۇلجا مارشرۇتلىرى بويىچە 15 كۈنلۈك زىيارەتكە تەكلىپ قىلىدۇ.

سەپەر داۋامىدا سىلەرگە مەهمۇد قەشقەرىي، ئاپپاق غوجام، ئىپارخان، ئاماننىساخان ئوخشاش تارىخىي شەخسلىرىمىزنىڭ مۇزېيى، مەقبەرىلىرىنى، شۇنداقلا تارىخىمىز دۇردانىسى - «مىڭ ئويىنى» زىيارەت قىلىش ئىمكانىيىتى يارىتىلىدۇ.

قولايلىق ۋە زامانىۋىي ئاۋتوبۇسلار، مېهمانخانىلار، رېستورانلار سىلەرنىڭ خىزمىتىڭلاردا.

يوللانما باهاسى (ئاۋتوبۇس بىلەن) 270 ئا ق ش دوللارى.
ئالاقە تېلېفونلىرى: 55 - 69 - 33، 55 - 61 - 33،
95 - 57 - 35 (ئويىنىڭ).

«يېڭى هايات» گېزىتىنىڭ سابىق خادىمى، كورنەكلىك يازغۇچى
يۈسۈپ ئىلياسىنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن «يېڭى هايات» گېزىتىنىڭ تەهرىراتى مەرهۇمنىڭ ئائىلىسىگە، ئۇرۇق - تۇققانلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

باش مۇهەررىر:
ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى هايات

ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 - قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - جاۋاپكەرلىگى چەكلەنگەن «ۋىسال» شىركىتى.
تىراژى 1826 زاكاز 9698

تېلېفون:
33 - 92 - 01

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, республиканская общественно-политическая газета, регистрационное свидетельство №603 -- Г. Выдано Министерством культуры, информации и общественного согласия Республики Казахстан 17 марта 1999 г.

گېزىتىمىز سەهىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەهرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ هېساپلانمايدۇ. تەهرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.